

Міністерство освіти і науки України
Інститут вищої освіти АПН України
Північно-Східний науковий центр НАН и МОН України
Харківська обласна державна адміністрація
Харківська обласна рада
Рада ректорів Харківського регіону
Народна українська академія

Інтелігенція. Освіта. Суспільство: виклики глобальної кризи

Матеріали
VII Міжнародної науково-практичної конференції
із проблем сучасної інтелігенції

Харків
Народна українська академія
6 лютого 2009 року

УДК 316.343-058.237+37.014](477)
ББК 60.541.1я43+74.04(4УКР)я43
I-73

Редакційна колегія:

Астахова В. І., д-р іст. наук (відп. ред.); *Астахова К. В.*, д-р іст. наук; *Воробйов Є. М.*, д-р екон. наук; *Герасіна Л. М.*, д-р соціол. наук; *Довгаль О. А.*, д-р екон. наук; *Лозовой В. О.*, д-р філос. наук; *Подольська Є. А.*, д-р соціол. наук; *Сидоренко О. Л.*, д-р соціол. наук; *Сухіна В. Ф.*, д-р філос. наук; *Яременко О. Л.*, д-р екон. наук.

I-43 Інтелігенція. Освіта. Суспільство: виклики глобальної кризи : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. із пробл. сучас. інтелігенції, 6 лют. 2009 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Півн.-Сх. наук. центр НАН и МОН України, Харк. облдержадмін., Харк. облрада, Рада ректорів Харк. регіону, Нар. укр. акад. ; [редкол.: В. І. Астахова (відп. ред.) та ін.]. — Х. : Вид-во НУА, 2009. — 256 с.

ISBN 978-966-8558-82-5

У матеріалах представлено позиції багатьох провідних учених, організаторів науки і освіти, представників владних структур СНД на проблеми розвитку гуманітарної сфери в умовах глобальної кризи.

Для науковців, викладачів, студентів, працівників державних органів.

В материалах представлены позиции ряда ведущих ученых, организаторов науки и образования, представителей властных структур СНГ на проблемы развития гуманитарной сферы в условиях глобального кризиса.

Для научных работников, преподавателей, студентов, работников государственных органов.

УДК 316.343-058.237+37.014](477)
ББК 60.541.1я43+74.04(4УКР)я43

**Сила народа в его интеллигенции,
в той ее части, которая честно
мыслит, думает и умеет работать.**

Антон Чехов

Шановні учасники конференції!

Напевно, тільки в Харкові могла народитися така важлива традиція, як щорічне проведення наукових конференцій та семінарів з однієї з найживотрепетніших проблем розвитку суспільства – проблеми інтелігенції за участю вищих верств інтелектуальної еліти міста. Саме в Харкові, де дотепер зберігається могутній інтелектуальний потенціал, де формуються молоді кадри інтелігенції та де заклопотаність її долею та долею країни в цілому виявляється не в деклараціях і нескінченному критиканстві, а в конкретних діях, у пошуках відповідей на питання, від вирішення яких залежить майбутнє країни. В авангарді цієї конкретної діяльності природно йде інтелігенція.

Тому я радий вітати учасників конференції, радий можливості висловити перед вами і свої роздуми щодо тих гостро-актуальних питань, які винесені на сьогоднішнє обговорення.

Дозвольте побажати нам всім цікавої та плідної роботи.

*З повагою,
Голова Харківської обласної
державної адміністрації*

А. Б. Аваков

Шановні друзі! Шановні колеги!

Щиро вітаю всіх учасників конференції, яка підкреслює необхідність активізації участі інтелігенції у процесах розбудови країни.

Впевнений, що конференція об'єднає і зміцнить зв'язки різних сфер життєдіяльності суспільства, зробить свій внесок у теоретичне дослідження змісту і логіки змін, що відбуваються у державі, а наука, освіта, культура стануть флагманами, на які будуть орієнтуватись всі галузі економіки.

Бажаю всім учасникам конференції плідної, результативної роботи, взаємопорозуміння і перспектив у співробітництві, подальшого творчого натхнення на нові звершення і відкриття на благо кожного і всіх.

Щастя Вам!

*З повагою,
Голова Харківської
обласної ради*

Сергій Чернов

МОНОЛОГИ МЕТРІВ

А. Б. Аваков

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: КРИЗИС ИЛИ ТРУДНАЯ МИССИЯ¹

Не плоть, а дух растлился в наши дни,
И человек отчаянно тоскует...
Он к свету рвется из ночной тени
И, свет обретши, ропщет и бунтует...

Федор Тютчев. Наш век

1. Констатация.

Украина пережила революцию. Эта революция не дала того, что от нее ждали. Положительные приобретения народного движения 2004 года, без сомнения, имеют место. Но то ли это, чего ожидали люди в итоге?

Украинское общество, истощенное предыдущим напряжением и неудачами, находится в каком-то оцепенении, апатии, духовном разброде, унынии.

Украинская государственность не обнаруживает пока признаков обновления и укрепления, которые ей так необходимы.

¹ Жанр предлагаемой статьи я определил бы как «историческая реминисценция». Или – «интеллигентная переключка». По сути, читателю предлагаются некие «размышления о размышлениях», своеобразные заметки и правки на полях статьи С. Н. Булгакова «Героизм и подвижничество», написанной в 1909 году. Подобное исторически-философское сопоставление я бы и назвал реминисценцией. Переключка, в моем применении к данной публикации, – это форма ее восприятия аудиторией. Насколько современная интеллигенция готова откликнуться на вопросы (пусть и риторические!), поднятые в статье. Или же она в очередной раз промолчит, как это было и сто лет назад...

Разброд, абсурдность во внутрисоциальном механизме порождают разрушительные тенденции на всех уровнях государственной власти, давая дорогу циникам и авантюристам, что как ржа разъедают остатки принципов и морали в чиновничестве, замыкая круг развала государственного порядка.

Пресса и литература залиты мутной волной демагогии, порнографии, грязных разоблачений, псевдоинтеллектуальных мыльных опер и постановок шароварных неопатриотов-авангардистов.

Украина все чаще получает из-за рубежа неприятные, зачастую унижительные реакции на происходящее внутри страны.

Есть от чего прийти в уныние относительно будущего Украины.

2. Осознание.

После кризиса политического наступит (а, возможно, уже наступает) кризис духовный, требующий глубокого, сосредоточенного раздумья, анализа, дискуссии, самокритики.

И если украинская элита действительно еще жива и дееспособна, если она таит в себе семена светлого будущего, то эта жизнеспособность должна проявиться, прежде всего, в готовности учиться у истории. Учиться! А значит – и извлекать уроки.

Ведь история, пусть и недавняя, – это не просто хронология событий, это – жизненный опыт, опыт добра и зла, составляющий условия духовного роста! И ничто так не опасно, как нравственная апатия в сердцах людей, циничный консерватизм, при котором отмахиваются от уроков жизни.

Вспомните в пережитое нами за последние годы! Нельзя видеть во всем этом историческую безысходность или одну лишь игру стихийных сил.

Революционная элита общества не привела к тем результатам, к которым должна была привести, не внесла примирения, обновления. Она не привела пока к укреплению государственности и к подъему народного хозяйства не потому только, что оказалась слишком слаба для борьбы с «темными» силами. Нет, она еще и потому не смогла победить, что и сама оказалась не на высоте своей задачи. Она сама страдала слабостью от внутренних противоречий...

Многие в Украине после революции, в качестве результата ее опыта, испытали острое разочарование в интеллигенции и ее исторической дееспособности.

Революция обнажила, подчеркнула, усилила такие стороны духовного облика интеллигенции, которые ранее во всем их действительном значении угадывались лишь немногими.

Революция оказалась как бы духовным зеркалом для всей Украины и особенно для интеллигенции. Замалчивать эти черты теперь было бы не только непозволительно, но и прямо преступно. Ибо на чем же и может

основываться теперь вся наша надежда, как не на том, что годы общественного упадка окажутся вместе с тем и годами спасительного покаяния, в котором возродятся силы духовные и воспитаются новые люди, новые лидеры.

Обновиться же Украина не может, не обновив (вместе со многим другим) прежде всего и свою интеллигенцию. И говорить об этом громко и открыто — есть долг убежденного патриота.

Так или иначе, хорошо это или нет, но судьбы Украины находятся в руках интеллигенции, как бы ни казалась в данный момент слаба и даже бессильна эта интеллигенция.

3. Тревога.

Интеллигенция. Сколь устрашающе огромна ее историческая ответственность перед будущим нашей страны, как ближайшим, так и отдаленным! Вот почему для патриота, любящего свой народ и болеющего нуждами украинской государственности, нет и сейчас более захватывающей темы для размышлений, как об императивах украинской интеллигенции. И вместе с тем нет вопроса более томительного и тревожного, как о том, поднимется ли на высоту своей задачи украинская интеллигенция, получит ли Украина столь нужный ей образовательный класс с украинской душой, просвещенным разумом, твердой волей!? В противном случае, интеллигенция погубит страну.

С интеллигентским движением происходит нечто вроде самоотравления. Нетерпимость и распри — настолько известные черты нашей партийной интеллигенции, что об этом достаточно лишь упомянуть.

Из противоречий соткана душа нашей интеллигенции. Нельзя ее не любить и нельзя от нее не отталкиваться. Наряду с чертами отрицательными, представляющими собою симптом некультурности, исторической незрелости и заставляющими стремиться к преодолению интеллигенции, в страдальческом ее облике просвечивают черты духовной красоты, которые делают ее похожей на какой-то совсем особый, дорогой и нежный цветок, взращенный нашей суровой историей.

Интеллигенции необходимо (это не принуждение и не побуждение, это социальная доминанта) выправляться не извне, но изнутри, причем сделать это может только она сама — собственным духовным подвигом, незримым, но вполне реальным.

4. Действие.

Современная украинская интеллигенция уже не задается сакраментальным «Что делать?». Сейчас ей ближе другая конфигурация извечного вопроса — что нельзя делать. Историческая ирония, но ответ на этот вопрос, причем именно в запретительной формулировке, дал Александр Солжени-

цын. Вот его замечательные слова: «И простой шаг простого мужественного человека: не участвовать во лжи, не поддерживать ложных действий!.. Писателям же и художникам доступно большее: победить ложь!».

Ведь совершенно очевидно, что читать и понимать Солженицына надо шире: писатели и художники — это и есть священнослужители Интеллигенции. И, значит, интеллигенция (и только она!) в состоянии победить ложь.

Но почему же так далеко до победных маршей?

Почему выдающиеся украинские интеллигенты, живущие не во лжи, так и не смогли развернуть все общество к Правде?

Почему интеллигенция вновь оказалась «прослойкой общества», только на сей раз не между рабочими и крестьянством, а между властью и народом?

Может быть, в этом вопросе и просматривается некий ответ: вся проблема в расслоении общества. Не в естественном расслоении, когда моральные принципы, образованность и энергичность индивидуумов структурируют общество «по заслугам». А в искусственном расслоении, очень похожем на номенклатурную модель советского общества: одни имеют право жить, остальные имеют право мечтать.

И рождается совершенно другая, потрясающая цинизмом формула современного выживания — уровень жизни прямо пропорционален уровню конформизма.

И понятно стремление многих и многих интеллигентных людей жить в другой стране. В иной стране. В той стране, где отношения с государством предельно прозрачны, понятны, основаны на законе, который позволяет защитить себя, свою семью и свое дело, если понадобится, в нормальном суде. В той стране, где отношения между гражданином и государством не строятся по каким-то «правилам игры», которые меняются всякий раз со сменой людей у власти.

Потому, что хочется не играть, а жить.

И дай Бог, чтобы наша Украина стала иной. Иначе они уедут в другие страны. Чтобы жить, а не бороться.

Они могут покинуть страну и по-другому: внешне оставаться ее гражданами, а внутри быть совершенно отрешенными и освобожденными от ее проблем и императивов. И такая моральная эмиграция на порядок страшнее, нежели эмиграция физическая...

В этих заметках я умышленно отказался от прямого цитирования замечательного философа С. Н. Булгакова (1871–1944). Его размышления чрезвычайно актуальны, но в контексте статьи его цитаты читались бы как приговор интеллигенции. Ведь и сто лет назад интеллигенция не смогла... Не спасла демократию, не сохранила идеалы, не защитила от большевизма,

а, напротив, бежала из советской России под пропагандистское улюлюканье. Это ли ей предрекал Булгаков? И это, в том числе.

Не станут ли современные рассуждения о месте и роли интеллигенции предвестником ее социального бессилия?

Надеюсь, что нет.

...Я бы очень хотел верить, что интеллигенция станет Интеллигенцией. И с ней будут вновь общаться на «Вы».

Только мало верить и ждать. Чудовищно мало!

Надо делать. Делать — Творить и Создавать. И обязательно Словом, а не словами. И только Делом, а не делишками.

С. І. Чернов

ИНТЕЛЛІГЕНЦІЯ — «КАПІТАЛ ЗНАНЬ» СУСПІЛЬСТВА

Хто має знання, той має майбутнє.

Лоуренс Ян Брінкхерст.

Слова, наведені в епіграфі до статті, належать міністру економіки Королівства Нідерланди. Говорив він, як бачимо, не про гроші, а про науку й освіту, розглядаючи їх із професійної точки зору як суто економічну категорію.

Такий підхід цілком виправданий, оскільки наука, культура і економіка — взаємозалежні і нероздільні.

Сучасна, справді цивілізована держава не може існувати без науки, тобто без знання в найбільш широкому розумінні. Те саме стосується й інших духовних сфер життя.

XXI століття висуває перед людиною, суспільством нові, раніше не відомі завдання.

Світ безмежний у часі, просторі і в якісних перетвореннях. І навряд чи сьогодні знайдеться людина, яка б могла сказати, що ми все знаємо, що було в сивій мудрості минулих поколінь та що буде в найближчому чи далекому майбутньому. Тільки процес пізнання, який рухається людьми, якими, у свою чергу, рухають інтереси, жага знань, бажання зазирнути в таке привабливе невідоме минуле або майбутнє, забезпечує еволюційний розвиток суспільства і цивілізації.

Головним і визначним провідником теренами пізнання, безперечно, є інтелігенція.

Сьогодні поняття «інтелігенція» є маловживаним. Навіть в сучасному тлумачному словнику української мови воно відсутнє. І вже можемо констатувати: не тільки в повсякденному житті, але й в науковій літературі все більш стикаємося з поняттями «еліта», «клас інтелектуалів», якими підміняється поняття «інтелігенція».

Само поняття «інтелігенція» було введено в 60-х роках XIX століття письменником П. Д. Бобирикіним. Походить воно від латинського «intelligens» (*розуміючий, думаючий, розумний*) і означає певний суспільний прошарок людей, які професійно займаються розумовою, переважно більш складною творчою діяльністю, розвитком і поширенням культури.

Розвиток суспільства, його історичний прогрес підтверджують існування в тих чи інших формах інтелігенції, яка виконувала обумовлені у відповідний історичний період певні функції, закладаючи передумови, підґрунтя подальшого розвитку суспільства.

Нові ідеї, нове знання виростають на існуючому матеріалі.

У зв'язку з цим неможливо не відмітити роль і місце інтелігенції Харківщини. Імена, відомі не тільки в Україні, але й у світі: Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Григорій Квітка-Основ'яненко, Антон Макаренко, Ілля Рєпін, Борис Чичибабін, Лесь Курбас, Ілля Мечников, Лев Ландау, Михайло Остроградський, Кирило Синельников, Борис Лазарев, Ілля Поляков та багато-багато інших визначних діячів культури, мистецтва, науки. Їх надбання складають духовну та інтелектуальну спадщину різних галузей: літератури, мистецтва, генетики, фізики, математики, хімії, історії...

Завданням сучасної інтелігенції є примноження минулих досягнень, вихід на нові відкриття з розумінням того, що наш час — це період бурхливого множення ідей, знань. Ми повинні враховувати, що ще недавно знання оновлювалися через кожні два роки, а тепер за 8—10 місяців. Виникає розмаїття нових наук, нових течій.

Знання стають безпосередньо продуктивною силою. Так, серед суспільних сил поруч з ресурсами, капіталом і працею вони починають посідати провідні, головні позиції.

Сьогодні суспільство стоїть на перших сходинках «суспільства знань». Зрозуміло, що в глобальному інформаційному просторі процес формування інтелігенції як ядра інформаційного суспільства вже набирає певних обертів. Отже, «капітал знань», чи то «економіка знань» про себе заявляють досить потужно. Але найбільший ефект вони можуть дати тільки за належної організації. Однак при цьому не слід скидати з терезів якості «капіталу знань».

Бажана єдність духовного і матеріального в суспільстві в цілому і, безумовно, кожної людини може бути досягнута тільки за умови пошани науки.

Українська наука повинна набути належного їй місця та шанування, оформитися як суспільно значуща, вирішальна сила розвитку, яка здатна бути не тільки генератором ідей або їх детонатором, але й втілювати їх у життя, не бути служницею влади чи капіталу, а бути духовно багатим інтелектуальним потенціалом, затребуваність якого гарантувалася б державою.

На жаль, в незалежній, правовій, демократичній державі, яка має гуманітарну спрямованість розвитку, фінансування гуманітарної сфери (освіти, культури, мистецтва, спорту, охорони здоров'я та ін.) як з державного, так і з місцевих бюджетів не дозволяє в повній мірі цим галузям повноцінно розвиватися. Багато тому причин: політична та економічна кризи, фінансова нестабільність, природні катаклізми...

Наслідком цього і, це треба визнати, є відтік кращих вчених за кордон, зниження якості освіти у всіх рівнях навчальних закладів, фінансова неможливість задоволення потреб духовного розвитку населення.

Тільки за підтримки держави авторитету, значущості інтелігенції, затребуваності результатів, замовленості їх впровадження у виробництво, яке в даний час мало сприйнятливим до науково-технічних інновацій, можливе відродження духу інтелігентності, національного патріотизму, моральності, гуманізму.

Інтелігенція — це опора і надія будь-якої держави, її становлення, розвитку і процвітання.

ПОСТАНОВЧІ ДОПОВІДІ

Л. А. Белова

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАК ГЛАВНЫЙ СУБЪЕКТ ПРЕОДОЛЕНИЯ НРАВСТВЕННОЙ ДЕГРАДАЦИИ ОБЩЕСТВА

О сущности и социальной природе интеллигенции, о качествах, определяющих ее роль и социальные функции, ее общественный облик, дискуссии ведутся на протяжении уже многих десятков лет. Сегодня в научной литературе отчетливо проявились три тенденции.

Первая дает толкование интеллигенции как специфического социального слоя, отличающегося от интеллектуалов, политиков, бюрократов, чиновников и других социальных групп именно нравственным подходом к формированию власти социально справедливого общества и государства [1, с. 135]. Думается, что такая трактовка существенно сужает понятие «интеллигенция», сводит его в значительной мере к этическому, а не к социальному.

Вторая тенденция связана с расширительным толкованием данной категории и включает в состав интеллигенции всех, имеющих диплом о высшем образовании [2, с. 95]. Такой подход, естественно, не способствует объективному анализу сущности и социальной природы этой качественно обновляющейся в рыночных условиях социальной группы.

Третья тенденция проявляется в стремлении вообще вытеснить понятие «интеллигенция», доказать, что с развитием рыночной экономики интеллигенция исчезает, распадается на специалистов-профессионалов, составляющих ядро среднего класса, так называемых интеллектуалов, и на деклассирующуюся, переходящую в низшие слои общества группу.

Две последние тенденции связаны с утверждением в общественном сознании мысли о том, что интеллигенция якобы обречена на самоликвидацию. Основная причина наблюдаемых попыток сбросить со счетов интеллигенцию, избавиться в принципе от этого понятия как безнадежно устаревшего, актуального только для России XX столетия, заключается, по-

видимому, в том, что оно в рамках первой указанной выше тенденции продолжает нести общественно значимую смысловую нагрузку, связанную с «памятью прошлого» и ответственностью за будущее.

Не случайно многие исследователи сегодня — и гуманитарии, и «технари» — ставят вопрос о необходимости вернуться к пониманию идеологической миссии интеллигенции в обществе, к более четкому определению ее социальных функций, ее места в системе управления обществом, роли во властных отношениях и в предотвращении нравственной деградации человечества [3, с. 12—18].

По нашему убеждению, современная интеллигенция представляет собой быстро растущее сообщество высокообразованных людей, руководствующихся в своей повседневной жизни и деятельности не только профессиональными знаниями и навыками, но и общечеловеческими принципами морали и нравственности. Исходя из этого интеллигентность мы трактуем как интеллект, помноженный на нравственность, где нравственность определяется как мера человечности в человеке.

Но почему же тогда в современном мире с постоянно убыстряющимся ростом численности интеллигенции с не меньшей скоростью идет процесс нравственной деградации общества? Почему фантастические возможности, открывающиеся перед человечеством с появлением новой техники и новых технологий, не вдохновляют людей на новые трудовые свершения, а порождают у значительной их части, особенно среди молодежи, извращенные представления об отношении к труду, к материальным благам, к жизненным идеалам и ценностям и даже к межличностным отношениям?

Очевидно, что рукотворная среда, называемая техносредой, удаляет человека от естественных условий жизни и создает множество новых, трудноразрешимых проблем, которые носят глобальный характер и порождают зачастую протест, агрессию или аскетизм, насаждают качественно новые ценности взамен тех, что складывались в ходе тысячелетней истории человечества. Какие же ценности сегодня не только пробивают себе дорогу, но и активно насаждаются, пропагандируются, настойчиво внедряются и приобретают, можно сказать, официальный статус?

По данным международного конкретно-социологического исследования по теме «Студент XXI века», проведенного лабораторией проблем высшей школы ХГУ «НУА», главными ценностями для европейских, в том числе, естественно, и украинских, студентов являются здоровье, сохранность природы, любовь и семья; эротика и секс, образование и культура, труд, карьера, собственность.

Здравомыслящего человека не может не удивить, что в этой группе ценностей не нашлось места для нравственности, в значительной степени

определяющей все остальные человеческие ценности. Такое пренебрежение к нравственным принципам и нормам является, по нашему мнению, прямым показателем кризиса современной цивилизации, во многом определяемым влиянием техногенной среды.

В средствах массовой информации, в произведениях литературы, кино и театра секс и эротика занимают одно из ведущих мест и, наоборот, все реже затрагиваются вопросы духовно-нравственных ценностей, на которых сегодня, как сказал один из современных сериальных героев, «бабла не срубишь». Все реже употребляются у нас в СМИ известные с древних времен слова «стыд», «совесть», «честь», определяющие духовную чистоту человека.

«Стыд запрещает порой то, чего не запрещают законы, — сказал великий римский философ Сенека. — А утраченный стыд редко когда возвращается». Очевидно, если бы стыд и совесть воспринимались как духовно-нравственные ценности, то не было бы телевизионных передач, статей, фильмов и книг, развращающих душу и сердце человека. Соответственно не было бы чиновников, далеких от культуры, насаждающих свое превратное понимание культурных ценностей. Не было бы книг с ненормативной лексикой и театральных постановок, травмирующих душу и обнажающих тело человека. Если бы стыд и совесть влияли на поведение влиятельных социальных групп, особенно на политических и государственных деятелей, то не было бы тех постыдных реформ, которые привели множество людей к обнищанию и бедности с вытекающими из них тяжелыми нравственными последствиями. Не было бы и тех «реформаторов», которые осмелились проводить крупномасштабный экономический «эксперимент», в результате которого небольшая группа бессовестных людей завладела огромными богатствами.

В упомянутой группе ценностей не назван даже отдых, а ведь люди всегда ценили и ценят отдых, так как потребность в нем обусловливается самой природой человека, его физиологией. Все дело в том, что ныне привычные виды отдыха подменяются релаксацией, т. е. времяпрепровождением под воздействием сильных расслабляющих аффектов. В ход идет коктейль из поп-музыки, секса и наркотиков, к которому нередко примешивается и насилие. В результате в человеке высвобождаются низменные чувства, а потребность в наркотиках, алкогольных напитках, азартных играх становится преобладающей. «Наихудшее, чему может научиться молодежь, — легкомыслие. Ибо оно порождает те удовольствия, из которых развивается порок», — сказал великий мыслитель древности Демокрит.

Примеры можно было множить и множить. Но важен принципиальный вывод: то, что происходит в нравственной сфере на поверхности общества, оказывает мощное влияние на глубинные процессы, если угодно, на поступь самой истории. Не будет преувеличением сказать, что под воздействием

аморализма рушатся те устои, которые удерживали человечество от самоуничтожения.

Следствие — нарастание глобальных проблем. Экологическое равновесие становится менее устойчивым. Расшатано послевоенное устройство мира. Организация Объединенных Наций не справляется со своей ролью в предотвращении и урегулировании вооруженных конфликтов. Увеличивается разрыв в уровне благосостояния различных стран мира. Невиданные масштабы приобрел терроризм. Не отступают, а продолжают распространяться наркомания и СПИД. В мире насчитываются сотни миллионов голодающих, миллиарды лишены доступа к источникам не только электроэнергии, но и чистой воды.

К числу важнейших ценностей люди, естественно, относят образование. Сегодня во главу угла становится качество образования, контроль за качеством, критерии качества и т. п. Некоторые наши чиновники даже считают необходимым оценивать качество образования с помощью критериев и средств, применяемых для определения качества промышленной продукции, товаров потребления и даже предлагают создать полицию качества образования. Эффективность подобных мер весьма сомнительна. Ведь качество образования, очевидно, зависит не от того, каким способом его определять, а от квалификации учителей и преподавателей, от качества учебников и учебных пособий, от того, насколько технические средства обучения соответствуют современному уровню развития технологий, и в значительной степени определяется тем, какую цель преследуют и те, кто учится, и те, кто учит.

И если согласиться с таким подходом, то можно смело утверждать, что качество образования контролировать нет смысла, ибо падает оно со всей очевидностью день ото дня, что во многом объясняется качеством преподавания, падением моральных устоев педагогического сообщества. И если наши руководители все громче кричат «держи вора», а сами насаждают взяточничество и мздоимство, то надеяться на разрешение проблемы коррупции, на обеспечение качественной работы педагогов в обозримом будущем не приходится, даже при условии абсолютно независимого внешнего оценивания знаний учащихся.

Государство наше ведет себя по отношению к своему народу абсолютно безнравственно, порождая и коррупцию, и ложь, и лицемерие, и предательство, превращая нас, и в первую очередь нашу молодежь, в индифферентных манкуртов, не понимающих что такое Родина и за что им нужно уважать поколение, оставившее после себя, по утверждению сегодняшних украинских вождей, только голодомор и разруху, только братские могилы и кладбища. Да, прервалась связь времен сегодня и за это преступление

наша молодежь будет горько расплачиваться не один десяток лет, поскольку раны духовные залечиваются гораздо дольше и труднее, чем экономические или политические.

В истории человечества немало примеров, показывающих, что не только отдельная личность, но и целые сообщества людей обязаны вести кропотливую работу по овладению, сохранению и приумножению того, что выделяет человека из животного мира. Малейшее ослабление усилий или, что еще хуже, сознательное пробуждение в людях низменных начал в ущерб разуму, когда, например, преследуются неблагородные политические цели, с поразительной быстротой ведет к деградации человека, потере культурных завоеваний, к возрастающей дикости и агрессивности даже в цивилизованном обществе.

«Воспитание — дело трудное, и улучшение его условий — одна из священных обязанностей человека, ибо нет ничего более важного, как образование самого себя и своих ближних», — сказал великий мыслитель древности Сократ [4, с. 57].

Особенно сложно говорить о нравственном воспитании сегодня, поскольку современное общество переживает невероятной силы потрясение — его захлестывает глобальная волна невежества и разнузданной, выставляемой напоказ безнравственности, что по своей разрушительной силе значительно превосходит самые мощные природные катаклизмы.

Что можем этому противопоставить мы, те, кому профессиональный долг предписывает сеять разумное, доброе, вечное? Отвечая на этот вопрос, хочется выделить три главных направления:

1. Жить самому по совести, по законам чести и достоинства; быть поистине интеллигентным человеком, чтобы иметь моральное право говорить со студентами о нравственности.

2. Сохранять святость семейных уз и семейных традиций; уважение к старшим и заботу о младших, «о сирых, больных и убогих», как говорится в Писании.

3. Формировать уважительное отношение к труду, как важнейшей человеческой ценности, и чувство ответственности свободного человека.

Отсюда вытекают и все остальные нравственные ценности, принципы и устои.

Тучи равнодушия, безразличия и цинизма сами по себе не рассеются — нужна сила воли, нужна терпеливая настойчивость и повседневная работа над собой. А мы устали, нам надоела бесконечная борьба и необходимость утверждать свою правду. И мы бессильно опускаем руки — ведь все равно «все в человеке низменно и неизменно». Неправда это! Духовно-нравственное воспитание и образование порождают самое дорогое в человеке — его

внутреннюю свободу творить добро и внутреннюю свободу от всего того, что возбуждает в нем низменные чувства и животные проявления. Духовно-нравственный потенциал человечества огромен, и он способен вывести его на благородный путь развития, а наше многострадальное отечество — на путь духовного возрождения и созидания.

Но без огромного нравственного напряжения, без духовных свершений каждого из нас, без подвижнических усилий по воспитанию новых поколений в духе гуманизма, культуры, нравственности, сострадания, милосердия, справедливости нынешняя цивилизация просто погибнет. И предотвратить это может и призвана в первую очередь интеллигенция, поскольку именно интеллигенция способна всего решительнее и всего точнее определить особенности любой сложившейся ситуации и найти оптимальные пути выхода из любого кризиса.

Сегодняшня неразбериха в отношении интеллигенции связана с непониманием того, что новый виток цивилизационного развития, переход к постиндустриальному обществу многократно усиливает ее место и роль в современном мире, создает условия для превращения ее из вспомогательной социальной прослойки в определяющую силу общественного развития, способную не только генерировать идеи и работать по заказу главенствующей элиты, но и воплощать собственные идеи в жизнь, независимо от власти предрешающих.

Список литературы

1. Нахушев В. Ш. Интеллигенция как сообщество пассионариев // Социол. исслед. — 2006. — № 6. — С. 129—138.
2. Беленький В. Х. Еще раз об интеллигенции // Социол. исслед. — 2004. — № 4. — С. 94—102.
3. Universitates. — 2008. — № 2. — С. 12—18.
4. В мире мудрых мыслей. Великие об образовании и воспитании : учеб. пособие для студентов, стажеров и аспирантов / Нар. укр. акад. ; [сост.: В. Н. Билык, А. И. Гаврилова]. — Х., 2002. — 139 с.

І. Ф. Прокопенко

ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ЯК ВИКЛИК ТА СТИМУЛ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Те, що сучасна світова криза має системний характер і розгортається у просторі, ущільненому глобалізаційними процесами, не викликає жодного сумніву, як і той факт, що кожна країна переживає цю кризу у свій спосіб, а також розробляє свою стратегію виходу з неї. Але, на мою думку, важливою є не тільки діагностика кризи, а й конструктивне використання її викликів.

Актуальність такого підходу обумовлена тим, що реакція на кризу в транзитивних суспільствах, що зазнають модернізаційних трансформацій, здебільшого зводиться до вимог посиленої економії матеріальних ресурсів і переходу на режим життєдіяльності так званого «суспільства дефіциту», де домінують утилітаристські настанови, а проблеми духовного розвитку, забезпечення людині гідного існування відсуваються далеко на задній план. Культура і освіта зникають з поля зору політичних еліт у таких соціумах як щось другорядне, таке, від чого начебто не залежить виживання і самоствердження нації. Внаслідок цього кризові виклики сприймаються як стоп-сигнал процесам модернізації як у суспільстві в цілому, так і в освіті, що, як буде показано нижче, неприпустимо, бо призводить зрештою до деградації суспільства.

Парадоксом є та обставина, що сучасна глобальна криза почалася з країн-лідерів світової економіки, але економічна раціональність тут не призвела до зневажливого ставлення до освіти й культури. Так, у своєму новорічному зверненні по телебаченню до німецького народу канцлер ФРН А. Меркель підкреслила необхідність збереження і подальшого розвитку системи освіти, особливо університетів, в умовах кризи [2], бо саме з цією сферою суспільного життя пов'язується можливість ефективного виходу із кризи, суспільного оновлення, переходу на новий рівень розвитку.

В українському ж суспільстві освіта, якщо і згадується, то лише через її позірну витратність. У вітчизняних ЗМІ останнім часом поширюються так звані «післякризові сценарії», внаслідок чого суспільство начебто зрештою позбавиться від усього «зайвого», до якого популістська свідомість відносить також і реалії суспільства знань — безперервну освіту, широкий доступ до вищої освіти тощо. Такі виступи поки що, на щастя, поодинокі, на них не варто було б звертати уваги, коли б за ними не крилася прихована стратегія демодернізації, яка мовчазно схвалюється суспільством споживання у рамкових умовах суспільства дефіциту.

В Україні, як відомо, глобальна криза накладається на загальнодержавну. Нестабільність суспільного життя почасти сприяє нерозрізненню модернізаційних і демодернізаційних стратегій, функціональній відмінності соціальної і патерналістської держави, але це не може бути виправданням зневажливого ставлення до освіти та її проблем. Адже український варіант подолання кризи, щоб бути успішним економічним, політичним і соціальним проектом, має визначити розвиток освіти одним із пріоритетних напрямів антикризових заходів. Адже людський капітал, що створюється засобами освіти й виховання, як відомо, конвертується в економічний. Втрата Україною цього капіталу може призвести до незворотних змін в українському суспільстві, бо суспільство без належного рівня освіти приречене на аутсайдерство.

Виклики глобальної кризи є випробуванням політичного мислення на зрілість і далекоглядність. Критерієм такого випробування є ставлення до освіти. У цьому зв'язку нагадаю, що суспільство, яке консолідується під гаслом справедливості, повинно забезпечувати, насамперед, міжпоколінну справедливість як основу історичної наступності, як передумову життєвості національної традиції, поєднану з інноваційним розвитком українського суспільства.

Зауважу, що в сучасних західних дослідженнях, присвячених цій проблемі, акцентується сутнісний зв'язок такої, як б сказав, антропологічно обумовленої справедливості з освітою та вихованням [1, с. 234], бо саме ця справедливість забезпечує стійкий розвиток суспільства і оберігає його від сповзання у прірву матеріального і духовного зубожіння.

Перші виклики глобальної кризи в Україні стали загрозою руйнації саме міжпоколінної справедливості не тільки як реальності, а й навіть як ідеї. Занепад української системи освіти маскується за начебто її успішною інтеграцією до європейського освітнього простору, нововведеннями формально-організаційного й управлінського характеру. Усе це, безперечно, важливо і своєчасно. Але формальне забезпечення шансів на освіту не є розв'язанням низки проблем, пов'язаних з освітнім виміром міжпоколінної справедливості.

На що може очікувати і на що може сподіватися пересічна українська дитина, що народилася, виховується і навчається в суспільстві хронічного дефіциту? Чи поширюється на неї вимога міжпоколінної справедливості або її біографія стане ще однією історією «загубленої української душі»? На ці запитання важко дати однозначну відповідь. Адже ще до розгортання глобальної кризи українська система освіти постійно недофінансовувалася, внаслідок цього відбулася люмпенізація педагогічної інтелігенції з усіма негативними наслідками цього процесу, які ще недостатньо усвідомлюються, а тому і неадекватно оцінюються суспільством.

Варто нагадати, що в суспільстві хронічного дефіциту, якщо заощаджувати на освіті, постійно даватиметься взнаки брак педагогічних кадрів, супроводжуючись якісним зниженням рівня освіти. Відтік наукових і педагогічних кадрів вищої кваліфікації через глобальну кризу стрімко зростатиме, не в останню чергу також через кризу мотивації.

Професійна самореалізація вчителя і викладача вищої школи за сучасних умов значно ускладнюється. Так, з одного боку, пришвидшення старіння знань, глобалізація освітніх процесів і наукового виробництва вимагають від педагогічної інтелігенції постійної роботи над своїм теоретичним рівнем і удосконаленням педагогічної майстерності, а з другого — українське суспільство постійно обмежує матеріальні ресурси, необхідні для творчого зростання педагогічних кадрів.

Різні генерації української інтелігенції по-різному ставляться до такого обмеження. Непрямим підтвердженням цього висновку є той факт, що в школах та університетах України дефіцит кадрів покривається за рахунок викладачів пенсійного й передпенсійного віку. Стара генерація педагогічної інтелігенції, сформована ще за «радянські часи», орієнтована на етику обов'язку. Служіння суспільству, просвітницький ентузіазм роблять цю генерацію гарантом дотримання міжпоколінної справедливості. Але, порівняно з іншими віковими групами педагогічної інтелігенції, ця група є більш захищеною. Наступні ж генерації вчителів є більш прагматичними, бо їх соціалізація, виховання й освіта відбуваються у ринкових умовах, коли передача знань і цінностей описується вже не через метафору світла, а через поняття корисності, успіху, зиску. Роль педагогічної інтелігенції та інтелектуалів з цієї позиції взагалі зводиться до надання освітніх послуг. Виховання за таких умов стає другорядною справою. Але саме виховання дозволяє мобілізувати духовні ресурси, необхідні для подолання кризи.

Але ті тенденції, що спостерігаються в сучасному українському суспільстві, стратегії виходу з кризи, що пропонуються сьогодні, сприятимуть радше лише комерціалізації освіти, посиленню соціального розшарування через якісно різні освітні послуги. Можливості сільської школи і приватної гімназії є цілковито відмінними, як і перспективи та шанси тих, хто їх закінчує. Але острівки благополуччя в приватному освітньому просторі також не захищені герметично від кризи. Доля дітей, які навчаються на власні кошти в ситуації, коли банки відмовляються надавати кредити на освіту, залежать від успішності їх батьків. Сучасна криза демонструє ризики, пов'язані із приватизацією і прагматизацією освіти. Так звані «клаптикові біографії» починаються вже не з дорослого життя, а в дитинстві, коли учень змушений накопичувати досвід нестабільної життєтворчості через зміну навчальних закладів, плинність вчительських кадрів тощо. До речі, цю загрозу

відчувають і так звані суспільства добробуту, які не менш, ніж суспільства дефіциту, є суспільствами ризику [3, с. 46].

Глобальна криза загострила питання щодо формування національних еліт, шкіл для обдарованих дітей і ширше – навчальних закладів, здатних формувати еліти. Так, в деяких країнах прийняті закони сприяння формуванню еліт. На перший погляд, ця стратегія здається відповіддю на виклики глобальної кризи, бо дозволяє мобілізувати ресурси, а також певною мірою реалізувати принцип міжпоколінної справедливості. Але західні дослідження елітних навчальних закладів, проведені на матеріалі ФРН, Франції, США, свідчать про те, що їх рівень часто-густо є лише фікцією, а успішна кар'єра пояснюється родинним походженням і зв'язками.

Юлія Фрідрих, дослідниця цієї проблематики в умовах глобальної кризи, чия книга «Дозвольте представити: еліта. Слідами майбутніх сильних цього світу» стала бестселером в Західній Європі, пише: «Дивлячись на численні приватні школи або на дорогі університети, складається враження, що вони вважають своїм завданням не формування дійсної еліти, що насправді має певний потенціал, а утворення різновиду нової аристократії» [3, с. 87]. Тут мається на увазі не аристократія духу, а самовідтворення закритої верхівки суспільства.

Але повернемося до української ситуації. Навчальним закладам, що насправді можуть формувати нову генерацію наукових еліт, які б не ізолювалися від суспільства, а служили йому, тут загрожує не тільки описана вище небезпека, а й перспектива втрати не позірних, а справжніх обдарованих спеціалістів різного профілю. Адже останні пов'язують свою кар'єру не з Україною, а з країнами добробуту. Показово, що дотепер дефіцит справжніх наукових еліт в Америці і Західній Європі поповнювався за рахунок східноєвропейських та азійських країн. Але, як відмічають К. П. Лісман, М. Гартман та інші дослідники, глобальна криза може взагалі знищити освітні та наукові еліти, бо хронічне недофінансування систем освіти у країнах-донорах призведе до «вичерпання цих еліт», а це загрожує людству впаданням у нове постмодерне варварство [4, с. 212; 5, с. 124; 6, с. 128–129].

Чи можна протистояти цій тенденції? На мою думку, так. Для цього треба насамперед посилити роль педагогічних університетів. Якщо говорити про елітні заклади, то саме ці університети мають бути такими, бо педагогічна еліта формується для своєї країни і залишається у своїй країні. Її існування є передумовою успішного розвитку країни. Ми маємо досвід у цьому напрямку, який також можна вважати дороговказом у майбутнє. Г. С. Сковорода, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський робили можливим неможливе – духовний прорив у ситуації безвихіддя і закоснілості,

ствердження свободи у ситуації несвободи, відкриття перспектив оновлення там, де було духовне спустошення.

Головним завданням педагогічної інтелігенції сьогодні є захист своїх здобутків і активізація такого антикризового ресурсу, як виховання і самовиховання. Патріотичне виховання у кризових ситуаціях здатне повернути суспільство від цінностей споживання до екзистенціальних цінностей. Стратегія виходу із кризи має бути не тільки стратегією виживання, а стратегією розвитку.

Список літератури

1. Ekardt F. Das Prinzip Nachhaltigkeit. Generationengerechtigkeit und globale Gerechtigkeit. – Muenchen, 2005
2. Frankfurter Allgemeine. 2. 01.09.
3. Friedrich J. Gestatten: Elite. Auf den Spuren der Maechtigen von Morgen. – Hamburg, 2008.
4. Hartmann M. Eliten und Macht in Europa. Ein internationalen Vergleich. – Frankfurt am Main, 2007.
5. Hartmann M. Der Mythos von der Leistungseliten. Spitzenkarrieren und soziale Herkunft in Wirtschaft, Politik, Justiz und Wissenschaft. – Frankfurt am Main, 2002.
6. Liessmann K. P. Theorie der Unbildung. – Wien, 2006.

Д. І. Мазоренко

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА, ІНТЕЛІГЕНЦІЇ І ОСВІТЯН НА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ

Інтелігенція – це соціальна група, що складається з освічених людей, яким притаманна велика внутрішня культура, які **професійно займаються розумовою працею**, розвитком і поширенням культури і, враховуючи ту обставину, що людина послана Богом на землю, щоб, пізнаючи себе та навколишнє середовище, виконувати саме функції розпорядження та керування чим-небудь та ким-небудь, то звідси можна зробити висновок, що поняття «інтелігенція» та «освіта» об'єднуються поняттям «знання» як філософської категорії, що прийнята для визначення упорядкованого в систему та підтвердженого практикою результату пізнання.

А знання, як і все в природі, має свій, тільки йому притаманний кругообіг. Тобто, як у матеріальному світі має місце кругообіг матерії, так і в духовному світі має місце кругообіг знань, сутність якого полягає в тому, що опорними моментами, або ж елементами його кругообігу, є:

- **наука** як галузь людської діяльності на одержання нового знання;
- **виробництво** як галузь людської діяльності на одержання матеріальних та духовних благ, законів розвитку суспільства, законів його керівництва, тобто законів, за якими діє влада. Тобто виробництво в широкому розумінні цього слова — це сфера людської діяльності, в якій поєднується духовний та матеріальний світ. Звідси витікає, що результати виробництва як його матеріальна, так і його духовна складові повністю залежать від рівня та якості знань, якими володіють випускники наших навчальних закладів, тобто від рівня знань нашої інтелігенції;
- **освіта** як галузь людської діяльності з питань передачі знань молодому поколінню.

Звідси можна зробити висновок, що для подолання викликів глобальної кризи необхідно підвищення якості підготовки фахівців як у професійному, так і, в першу чергу, гуманітарному сенсі. Тому в проєкті «Концепція гуманітарного розвитку України», розробленому Національним інститутом стратегічних досліджень, національні пріоритети гуманітарного розвитку України зорієнтовані на формування сучасної конкурентоздатної нації.

За оцінками Світового банку, індекс економіки знань, який розраховується з показників розвитку інноваційної системи, освіти і людських ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій та економічного режиму і державного управління, для України становить 5,55. Для провідних країн світу він перевищує 8,21 (Швеція, США, Фінляндія, Ірландія, Велика Британія, Канада, Франція, Німеччина, Японія та Нідерланди).

А постулат, що інтелігенція є прямим відтворенням суспільства, повністю відповідає протягом цих майже 18 років незалежності України стану та взаємодії інтелігенції та влади в нашій державі.

Тому, якщо першим завданням ми визначили в проблемі, що розглядаємо, підвищення якості освіти, то другим завданням у розв'язанні існуючих проблем тепер уже в **тріаді суспільство — інтелігенція — освіта** є завдання формування суспільства знань.

Суспільство знань визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх (тобто знання) виробництво стає джерелом розвитку.

Інтенсивний постіндустріальний розвиток українського суспільства і національної економіки як суспільства знань потребує створення необхідних інституційних передумов або активізації ресурсів для модернізації науково-технічної, інноваційної системи та **розвитку інтелектуального потенціалу**.

Тобто, якщо Україна матиме таке суспільство, то тільки тоді і тільки тоді можна говорити про певну, а можливо, і повну гармонію **понять «суспільство — інтелігенція — інтелектуальний потенціал інтелігенції»** і суспільства знань як у прямому, так і у зворотному зв'язках цих понять, їх взаємозв'язку, взаємозначення та взаєморозуміння суб'єктів, які представляють ці поняття.

До того часу **маємо і будемо мати те, що маємо**, за винятком часткового поліпшення цього співвідношення через підвищення якості освіти, через формування еліти суспільства, через удосконалення законів про вибори, громадського контролю діяльності, самоврядування і тому подібне.

Окрім того, як на шляху до формування суспільства знань, так і в період діяльності такого суспільства, на наш погляд, необхідно враховувати дію законів філософії і в першу чергу закону єдності і боротьби протилежностей.

Необхідність врахування цього закону обумовлена тим, що сучасне капіталістичне виробництво, як йдеться у статті К. В. Астахової «Інтелігенція в кризовому соціумі», призводить до блокування свободи особистості та викликає небувалу до того кризи західної цивілізації, її духовно-особистісного ціннісного устрою через те, що досягається така кількість виробництва товарів та послуг, яка через велику кількість споживання пригнічує духовну свободу особистості. Та це ще не все. Усім відомо, що технічна революція збільшила можливості людини в тисячу разів, комп'ютерні технології дають можливості цих збільшень в сотні тисяч разів, а що ж тоді можна очікувати при широкому і повному використанні інформаційно-комунікаційних технологій, які дають змогу збільшити можливості людини в мільйон разів? Яку кризу духовності може очікувати людство в такому випадку? Аби цього не сталося, необхідно, щоб уже сьогодні формування суспільства знань супроводжувалося створенням інформаційного суспільства на базі інформаційних технологій з урахуванням поняття та принципів сталого розвитку, який обумовлює такий процес змін, де експлуатація ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни узгоджені одне з одним, та сприяє необхідному для існування свободи людини і людства матеріальному забезпеченню.

Засобом забезпечення сталого розвитку має стати спочатку концепція «гідна праця — гідна оплата» з наступним досягненням основної мети — Сковородинівського щастя сродної праці сталої орієнтації.

Для того щоб все це стало реаліями життя народу України, необхідно, щоб сьогоднішня схема взаємодії у вигляді: **людина — суспільство — інтелігенція і освіта**, як прояв стану суспільства, була замінена схемою у вигляді: **особистість — суспільство знань інтелектуального типу — інтелект нації і освіта**, як прояв інтелектуального потенціалу нації.

Створення такого типу методологічних аспектів існування держави і нації є **прямим завданням інтелігенції**, а завданням освітян є створення відповідних умов для виконання інтелігенцією сучасності своєї історичної місії.

Е. В. Астахова

ПРАВИЛЬНАЯ ПОСТАНОВКА ЗАДАЧ ВМЕСТО ПРАВИЛЬНОГО РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ПОСТАВЛЕННЫХ

Кризис образования как таковой существовал практически с тех самых пор, когда образование выделилось в относительно самостоятельный институт. Сетования на качество воспитания и обучения засвидетельствованы со времен Древнего Египта, естественно, они умножались по мере распространения письменности.

Однако на этом общем фоне выделяются периоды, когда критика становится более напряженной и аргументированной, видимо, отражая реальное увеличение расхождения между замыслами и надеждами, возлагаемыми на образование, и его реальными результатами.

Анализ литературы по проблемам кризиса образования, даже самый поверхностный, свидетельствует о том, что расширение обсуждаемой тематики и географических рамок дискуссии не привело пока к теоретическому углублению взглядов.

Создается впечатление, что над научной работой в области образования постоянно тяготеет требование немедленного выхода на практические предложения. Поэтому в анализах состояния образования с первых шагов начинают переплетаться рассуждения о внутрисистемных и внешних связях образования, о долгосрочных тенденциях и чисто конъюнктурных колебаниях, о глобальных факторах и национальных особенностях и т. д. Сделать конкретные практические выводы иначе и невозможно, однако выяснению общетеоретических вопросов такая «комплексность» явно не способствует. Наряду с постоянным совершенствованием образовательных систем настоятельно необходима и фундаментальная разработка наиболее общих вопросов, которая оторвалась бы от злободневной конкретики и была бы направлена на длительную перспективу. Иначе мы обречены непрерывно быстро и недостаточно адекватно реагировать на все учащающиеся и углубляющиеся «кризисы».

Представляется, что главная задача образования (особенно высшего), при всех ее модификациях и трансформациях, просто до гениальности

и гениально до простоты сформулирована выдающимся испанским философом и писателем Х. Ортегой-и-Гассетом: человека необходимо поместить вровень со временем¹. И все. Именно так — соотносить человека и время. Научить его быть современным без ущерба для себя и для общества.

Подлинное образование должно служить формированию всестороннего и глубокого взгляда на мир, пониманию смыслов и сущностей фундаментальных основ и процессов. Действительно образованный человек — это тот, кто приобщился к единству всех областей знаний и взаимоотношениям между ними, который видит и понимает картину мира в целом, а не отдельные ее фрагменты. Такие люди прежде существовали в единичных экземплярах. Крайне редки они и сегодня. Но их критическая масса должна возрасти. Это, как представляется, одна из ключевых задач, подходы к решению которой позволят искать адекватные ответы на вызовы времени.

Фантастический прирост объектов знания, дифференциация наук, произошедшие в XX веке, привели к тому, что если человек не сосредоточивается на той или иной области знания, то ему невозможно уследить за его дальнейшим приростом, за новыми научными достижениями и открытиями, он отстает от них, быстро теряет квалификацию. Сегодня нет, например, физики в единственном числе, а есть множество «физиков». То же самое произошло с математикой, химией, биологией, экономикой. Нет знания как такового, а есть множество знаний, добываемых множеством наук. Еще сохранилось определение «человек образованный», но все чаще имеют в виду человека «знающего».

Все более узкая специализация привела к тому, что в невероятно усложнившимся мире стало совсем мало людей, имеющих внятное мировоззрение, размышляющих об общих смыслах бытия и общих целях развития страны, в которой они живут, не говоря уже о судьбе человечества.

В русском языке «весть» — это больше, чем информация. Со-мыслие предполагает сотрудничество, посредничество, которое должно осуществляться в зоне (в горизонте, в перспективе) ближайшего развития обучаемого. Смысл современного образования (позволяющего «поместить человека вровень со временем») — научение творчеству, в котором мысль, совесть, разум, эмоции составляют неразрывный процесс приспособления к изменяющимся и неизвестным условиям таким способом, чтобы при этом действия человека не утрачивали целесообразности и поставленные цели достигались наиболее эффективным способом.

¹ Х. Ортега-и-Гассет. Миссия университета (фрагменты) // Вестн. высш. школы. — 2003. — № 7. — С. 44.

Уже во второй половине XX века формирование культуры (самостоятельного и креативного) мышления было признано важнейшим ожидаемым результатом образования. Однако несмотря на то что эта декларация принята повсеместно, в практике массового образования — на всех его ступенях — культура мышления не только победила, но все более ощутимо уступает позиции культуре заучивания и соответствия стандарту. Вместе с тем современное общество (независимо от кризисности, посткризисности и т. д.) характеризуют информационная перегрузка и включение предварительного получения знаний в большинство производственных и социальных процессов, из чего следует, что культура усвоения должна замещаться культурой поиска и обновления.

Представляется, что в таких условиях ключевой проблемой (задачей) образования становится понимание.

Скорость общественных перемен, вызванных постоянно возрастающими объемами информации, крайняя противоречивость, фрагментарность, смесь правдивой и недостоверной информации чрезвычайно усложнили и продолжают усложнять картину мира. Дело не только в том, что сознание человека не успевает за событиями и явлениями. Скорее, их калейдоскоп не позволяет адаптироваться к изменениям, осознать всю сложность и диверсификацию происходящего. Человек не понимает (в лучшем случае понимает не вполне), что происходит. А раз не понимает, то и не может управлять происходящим. И это в тех условиях, когда именно понимание — важнейшее звено эффективной деятельности. Именно понимание определяет возможность человека действовать и прогнозировать последствия этой деятельности. Развитие, созидание и эффективность есть только там, где есть понимание. Понимание физических и химических процессов. Понимание чисел и их взаимодействия. Понимание законов общественного развития, норм права, проблем, текстов. Понимание знаний, отношений, другого человека, наконец.

Понимание по своему характеру социально. Без понимания невозможно доверие, без доверия — эффективное сотрудничество.

Именно этим объясняется необходимость включения понимания в предметную область образования. Хотя, можно сказать, что в этом нет ничего принципиально нового. Если способность создавать тексты и творить новые смыслы признается за немногими, то способность понимать не считается исключительной. Понимать, хотя и в разной мере, может все-таки практически любой здоровый человек. Способность понимать можно развивать: навыки и умение понимать можно сформировать обучением, воспитанием, тренингами.

Чтобы противостоять растущим неопределенности и непредсказуе-

мости, характерным для современного общества вообще и кризисного в частности, невероятно усложняющим жизнь и порождающим массу неожиданных, нетривиальных задач, общество (в первую очередь через институт образования) должно сознательно наращивать и иметь необходимую и достаточную массу творческих личностей. Именно «массу», как бы парадоксально это слово ни звучало в сочетании с «творческая».

Поэтому и возникает новая парадигма образования, в центре которой — человек в его полномасштабном измерении, а также окружающая среда, как естественноприродная, так и созданная самим человеком — внешняя и социальная. Парадигма, предполагающая, что основным «продуктом» образования становится «человек понимающий».

В кризисной ситуации (резких, глубоких, неадекватных изменений) образование — в определенной степени — приобретает спасательный характер, и в этом смысле оно может носить упреждающий, опережающий характер, способствовать (на основе понимания происходящих процессов) конструированию новой реальности, исключая из нее неудовлетворяющие, тормозящие, опасные элементы бытия. Вытесняя и замещая их.

ДОПОВІДІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

В. И. Астахова

НОВАЯ МОДЕЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ: ГЛАВНЫЕ ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ И ОСОБЕННОСТИ

Многочисленные попытки реформирования образования, начатые на всем постсоветском пространстве еще в 80-х годах прошлого столетия, не только не принесли позитивных результатов, но даже, наоборот, привели к формированию явственных признаков саморазрушения системы образования, снижения качества обучения, уровня подготовки кадров специалистов, квалификации и авторитета преподавателей.

И если за последние несколько лет удалось в какой-то мере решить материальные проблемы школьных учителей и вузовских преподавателей, то многие другие проблемы лишь усугубились и стали тормозом дальнейшего развития не только образовательной системы, но и всего народно-хозяйственного комплекса. Это особенно проявилось в Украине, где системный кризис загнал в тупик все насущные проблемы жизнедеятельности общества.

Сегодня по поводу резкого снижения качества образования в Украине бьют тревогу все — учителя и преподаватели высшей школы, которые отчетливо видят несостоятельность отдельных положений Болонской декларации (кредитно-модульная система и балльные оценивания знаний, односторонняя мобильность студентов и мн., мн. др.), безрезультатность большинства реформационных мероприятий и опасность настойчивого стремления к регулированию всех процессов внутривузовской и внутришкольной жизни со стороны центральных и местных органов власти; родители и дети, на глазах которых происходит процесс падения качества и престижа образования, и даже управленцы всех уровней, понимающие неадекватность выполняемых ими функций.

Спор о качестве советского образования сегодня перестал быть актуальным. Мир однозначно признал, что оно было одним из лучших образцов индустриальной эпохи (если не лучшим!). Подтверждением тому

тот факт, что почти четверть века его целенаправленно стремятся разрушить, но сделать это до сих пор в полной мере не удалось никому. Более того, сейчас предпринимаются попытки восстановить его бесспорные преимущества — фундаментальность как антоним поверхностности, целенаправленное приобщение учащихся к ценностям мировой культуры, организованная социализация молодежи и мн. др.

И тем не менее говорить о сохранности достоинств старого, традиционного образования сегодня уже нецелесообразно. Пришло другое время — эпоха постиндустриального, информационного общества, требующая радикальной смены и функций образования, и средств их реализации и, главное, получаемых результатов. Сегодня главная задача заключается в том, чтобы понять, к чему мы должны стремиться, какой должна стать национальная система образования в Украине, чтобы соответствовать:

- во-первых, инновационной модели развития экономики;
- во-вторых, социальным запросам населения страны и задаче консолидации украинского общества;
- в-третьих, требованиям глобальной конкуренции, на рынках инноваций и образования.

Иными словами, образование сегодня должно давать качественно иной конечный продукт, результаты его деятельности должны соответствовать новым требованиям, важнейшим из которых является запрос на массовость креативных компетентностей, которые до сих пор рассматривались как элитарные, и на массовую готовность к постоянному переучиванию.

Поэтому есть все основания утверждать, что главным отличительным признаком новой модели образования является его непрерывность, его дальнейшее развитие на принципах *lifelong education*. К сожалению, непрерывное образование до сих пор воспринимается многими как образование для взрослых, образование в рамках одного учебного заведения, как дополнительное обучение для тех, кому не хватает полученных ранее знаний. В новой же модели образование понимается как таковое, которое никогда не может быть завершенным, то есть не как новая система, а как главный принцип функционирования образовательной системы в новых исторических условиях.

Почти двадцатилетний опыт Народной украинской академии, осуществляющей с 1991 г. эксперимент по созданию такой модели, позволяет утверждать, что смысл непрерывного образования не в том, чтобы собрать под одной крышей разноступенчатые образовательные структуры, а в том, чтобы создать систему, в которой неизбежно формируется осознанная потребность в самосовершенствовании, в обучении и переучивании постоянно, на протяжении всей жизни.

На наших глазах обучение на принципах lifelong education становится необходимым и все более значимым элементом современных образовательных систем. Поэтому все большую роль в них играет как неформальное образование (курсы, тренинги, короткие программы, которые могут предлагаться на любом этапе образования или профессиональной карьеры), так и информальное (спонтанное) образование, которое реализуется за счет собственной активности индивидов в насыщенной культурно-образовательной среде.

Образование в новой экономике составляет ядро карьеры в течение всей жизни, в то время как еще в середине XX в. карьера основывалась на накоплении авторитета и жизненного опыта в рамках стабильной трудовой деятельности.

В результате происходит индивидуализация образовательных траекторий: большую часть набора образовательных услуг формирует уже не педагог, а самостоятельный человек для себя самого. С этим связан целый ряд фундаментальных последствий, в числе которых:

- резкое увеличение возможностей выбора, формирование открытого рынка образовательных программ и модулей вместо заранее установленного стандарта;
- новое регулирование образовательного рынка: государство уже не может контролировать качество образовательных программ; фокус регулирования перемещается к обеспечению полноты и достоверности информации, предоставляемой участниками рынка; главные субъекты регулирования — профессиональное сообщество и потребители.

Очевидно, что в системе непрерывного образования ключевым фактором результативности становится самостоятельная работа учащихся, а следовательно, их самостоятельный доступ к учебным ресурсам и технологиям самообразования. Для этого на всех уровнях образовательной системы должен быть обеспечен доступ к образовательным ресурсам, прежде всего в форме общедоступных современных библиотек, цифровых образовательных ресурсов на основе отечественных разработок и локализации лучших образовательных ресурсов со всего мира. Важнейшим ожидаемым результатом непрерывного образования должно стать формирование культуры самостоятельного и креативного мышления.

Еще одной важнейшей особенностью новой модели образования является кардинальное изменение роли учителя и преподавателя в учебном процессе. Индивидуализация образовательных траекторий и повышение самостоятельности тех, кто учится, существенно меняют роль их наставников.

Традиционный преподаватель (монополист в передаче и интерпретации необходимого знания) постепенно уходит со сцены. Складывается новый

портрет педагога: это исследователь, воспитатель, консультант, руководитель проектов. Отсюда с неизбежностью:

- снижается доля «герметичных» учебных заведений, преподаватели которых больше нигде не работают; среди преподавателей растет доля совместителей из других сфер деятельности (наука, бизнес, общественные организации, СМИ, государственное и муниципальное управление);
- рынок труда преподавателей и рынки труда интеллектуальных работников других профессий накладываются друг на друга, резко растет конкурентная зарплата преподавателя;
- усиливаются селективные механизмы, обеспечивающие ускоренное замещение неэффективных педагогов и адресную поддержку эффективных и перспективных;
- педагогическая деятельность начинает терять основание в рутинных, часть которых навязывается сверху (стандарты и учебники), а часть — вырабатывается годами преподавания. Новые технологии требуют совершенно иного масштаба исследований, экспериментальных работ, опытных разработок и, естественно, вовлечения в них все большего числа преподавателей;
- увеличивается исследовательская компонента в подготовке педагогов;
- растет объективная необходимость в увеличении финансирования образовательных программ, исследований и экспериментов, в расширении экспериментальной базы как таковой;
- вклад физических и юридических лиц в развитие образования растет все быстрее, существенно опережая вклад государства и общественных организаций.

Сегодня уже очевидно, что реализуемый процесс реформирования системы образования не влечет за собой повышения его качества ни в общеобразовательной, ни в высшей школе, не стимулирует ни интереса к учебе школьников и студентов, ни роста профессиональной квалификации педагогов.

И даже наоборот, по мере осуществления трансформаций все явственнее проступают элементы саморазрушения образовательного пространства страны, падения уровня квалификации и авторитета педагогов. А это означает, что важнейшие проблемы, вставшие перед образованием на рубеже столетий, не только остаются нерешенными, но еще более усугубляются, безотлагательно требуя полной смены всей парадигмы обновления образовательной системы. Хотя необходимо признать, что большинство преподавателей и чиновников от образования к осознанию этой истины пока еще в полной мере не готовы.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Как известно, образование менее других сфер общественной жизни приспособлено к международной интеграции, ему объективно присущ определенный консерватизм, ибо в его функции входит сохранение культурного наследия и передача его новым поколениям.

Вместе с тем основными чертами современного общества является глобализация мирового экономического пространства и его модернизация. При этом глобализация невозможна без прорыва в образовании. Именно с помощью образования западные государства смогли достичь высочайших достижений в науке, экономике, здравоохранении и т. д. Поэтому сегодня невозможно анализировать образовательные процессы и тенденции внутри отдельной страны вне глобального контекста.

Стремительно развивающийся международный рынок образовательных услуг с его общими требованиями к специалистам, с его трансграничными дистанционными формами обучения, совместными учебными заведениями, двойными дипломами и т. п., а также вступление Украины в Болонский процесс, присоединение к ВТО, что обязывает ее подписать ряд документов, в том числе Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС), которое, в частности, до известной степени унифицирует способы оказания образовательных услуг во всех странах, — все это должно оказать позитивное влияние на поступательное развитие образования и общества в целом. Однако для этого требуется не только государственная экономическая поддержка данного сектора экономики, но и наличие качественной правовой базы, касающейся всех сторон образовательной сферы.

С другой стороны, ситуация, при которой под воздействием глобализации происходит капитализация знаний и формирование международного рынка высшего образования и исследований, где знания рассматриваются как основная экономическая составляющая необузданной конкуренции, — вызывает тревогу академического сообщества. Поэтому экономические отношения в образовании должны быть адекватны современному состоянию народного хозяйства и являться стимулом к его развитию. А поскольку любая экономическая деятельность развивается в определенных правовых рамках, совершенствование образовательного законодательства лежит в основе формирования в Украине адекватной современным требованиям отечественной системы образования.

В чем же заключаются основные проблемы правового регулирования образовательной деятельности в целом и высшего образования в частности в эпоху глобальных преобразований?

Помимо сложностей, связанных с евроинтеграционными процессами¹ и необходимостью создания механизма правовой защиты внутреннего рынка образовательных услуг, в правовом поле образовательной системы Украины существуют внутренние проблемы, к числу которых можно отнести следующие. Действующие законы об образовании по-прежнему страдают противоречивостью и неполнотой, зачастую содержат правовые нормы, вступающие в коллизию с нормами других законодательных актов и даже отраслей права. В законодательстве об образовании отсутствует развитый понятийный аппарат. Большая часть вопросов в области образования урегулирована не на уровне закона, а подзаконными нормативными актами и т. д. При этом одной из самых острых остается проблема закрепления правового неравенства учебных заведений, в том числе вузов, основанных на различных формах собственности, что приводит к недобросовестной конкуренции и ведет к снижению общего потенциала украинской высшей школы. Примером указанных негативных тенденций, существующих в образовательном пространстве Украины, может служить проект Закона «О высшем образовании», представленный ВРУ в 2008 году.

Так, например, вместо коренной переработки действующего закона, с учетом огромного массива нормативных актов в сфере образования, предлагаемая частичная коррекция не снимает остроты проблем, связанных с неопределенностью правового статуса частного вуза. Новая редакция закона не закрепляет организационно-правовую форму, в которой должны создаваться частные вузы, что не позволяет последним пользоваться льготным режимом налогообложения (налог на прибыль, на землю, коммунальный налог и т. д. и т. п.).

Вызывает недоумение, особенно в период демографического спада, возврат к нормативному закреплению наличия филиалов вузов (хотя и без них общее число вузов Украины превышает все нормальные пределы в соотношении с общим числом выпускников средних школ), а также закрепление количественной характеристики для факультета — минимум 200 человек. Как известно, подавляющее большинство частных вузов, в силу реализуемых ими принципов индивидуального подхода к обучаю-

¹ Астахов В. В. Конкуренция в сфере предоставления образовательных услуг в условиях глобализации образовательного пространства: проблемы совершенствования законодательства // Вчені зап. Харк. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». — Х. : Вид-во НУА, 2008. — Т. 14. — С. 29–44.

щимся, имеет небольшие количественные показатели студенческого контингента.

Также целесообразно было бы изменить требования к конкурсному набору студентов — он должен сохраниться только для студентов, обучающихся за счет средств государственного бюджета.

Отрицательно сказываются на процессе функционирования вуза нормативные требования, связанные с процедурой его лицензирования и аккредитации, которые, во-первых, должны проводиться независимыми экспертами, а во-вторых, требуют взвешенного и обоснованного подхода (напр., нормы о размерах учебных площадей на одного студента). Представляется целесообразным нормы о лицензировании и аккредитации закрепить в отдельном законе, выведя их за рамки Закона «О высшем образовании».

Одной из главных причин того, что действующий закон «О высшем образовании» отстает от современных требований регулирования процесса получения высшего образования в условиях формирующегося рынка образовательных услуг, является полное отсутствие корреляции его норм с нормами гражданского законодательства. Решение этих вопросов также не нашло отражения в предложенных изменениях (напр., нормы об уставном фонде вуза).

В этой связи Украине необходимо как можно скорее скорректировать действующее образовательное законодательство с целью поддержки модернизации отечественной высшей школы, итогом которой станет повышение международной привлекательности, конкурентоспособности и качества украинского высшего образования, а также международного признания и юридической защиты украинских квалификаций.

Е. В. Батаева

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЗИЦИЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В АНОМИЙНОМ ОБЩЕСТВЕ

Как свидетельствует мировая история, человеческие общества постоянно сталкивались и сталкиваются с разнообразными (военными, социальными, экономическими, религиозными и т. д.) кризисами, а потому в социологической литературе кризисные ситуации рассматриваются как вполне нормальные (или неизбежные) социальные явления. Великий классик социологии Э. Дюркгейм предложил специальный термин для обозначения таких общественных состояний — «аномия», обозначающий «ценностно-нормативный вакуум, когда старые социальные нормы и цен-

ности уже не действуют, а новые еще не сформировались». В современной социологии концепт аномии активно тематизируется, углубляется, наполняется новыми содержательными оттенками. Так, в трактовке Р. Дарендорфа «аномия» означает «социальное состояние, при котором нарушение норм не влечет за собой наказание; когда людям не находится применения в обществе, и потому они не чувствуют себя связанными его правилами; когда у общества падает доверие к собственным правилам и оно просто перестает силой добиваться их соблюдения» [1, с. 215]. Если в социологии Э. Дюркгейма «аномия» символизировала собой ситуацию временного отсутствия каких-либо социальных норм и ценностей («ценностно-нормативный вакуум»), то в теории Р. Дарендорфа «аномия» характеризует несколько иную ситуацию, когда социальные нормы и ценности существуют и никто не собирается их отменять, но в то же самое время «утомленное» общество не в состоянии поддерживать их жизнедеятельность. Правила и нормы существуют, но никто им не следует и никто их не защищает. Современная ситуация экономического кризиса, имеющая место как в мире, так и в украинском обществе, как раз и характеризуется такими макросоциальными аномийными признаками: общество, политические власти стремятся стабилизировать ситуацию и смягчить социальные последствия кризиса, однако на практике можно наблюдать углубляющийся социальный разлад и нестабильность, проявляющуюся в коллапсе социальных гарантий. Тысячи людей, лишившихся работы или пребывающих в страхе быть уволенными, вряд ли будут испытывать уважение к социальным нормам, которые не в состоянии их защитить; с другой стороны, общество не имеет силы предъявлять этим людям какие-либо социальные требования. Подобный конфликт между желаемым и реальным как раз и является центральным признаком аномийного (или кризисного) общества.

Аномийное состояние опасно не столько ситуативным (и, возможно, недолговременным) разладом социальной жизни, сколько своими последствиями, которые могут быть растянуты на долгие годы. Так, согласно Р. Мертону, аномия может дать толчок росту преступности (и уголовной, и экономической), которая инерционно может возрасти и после разрешения экономического кризиса. Как полагает Р. Дарендорф, аномия может привести и к более опасным по своим последствиям результатам, таким как социальная апатия молодежи, сопровождающаяся наркоманией и алкоголизмом; массовое разочарование в социальных ценностях; формирование «потерянных» поколений, не востребованных обществом, не имеющих возможности оказывать влияние на развитие социума. Возникает вопрос: можно ли что-нибудь сделать, чтобы предотвратить или смягчить эти последствия? Или ситуация абсолютно безнадежна и остается лишь констатировать

появление тех или иных «провальных» социальных явлений? Безусловно, говорить о предотвращении аномийных составляющих было бы утопичным: мы уже находимся внутри ситуации аномии (которая в украинском обществе сформировалась еще до мирового экономического кризиса). Реалистичнее было бы пытаться искать способы ограничения в масштабах тех негативных явлений, которые сопровождают аномийные состояния. Следует ли предпринимать какие-либо действия в этом направлении интеллигенции (в частности, интеллигенции, работающей в сфере образования)? Безусловно, она может (или должна) принимать участие в оптимизации социальной ситуации и доступными средствами (интеллектуальными, педагогическими) способствовать выходу общества из кризиса. Преподаватели и учителя в работе с молодежью могут попытаться воспрепятствовать обесценению социальных стандартов и воспитать уважительное к ним отношение.

В качестве примера подобной работы можно привести педагогический проект выдающегося социолога современности Р. Дарендорфа. В очерке «Набросок обращения к молодежи» Р. Дарендорф говорит о том, что для современной молодежи (а в особенности для молодежи аномийных обществ) характерны два стиля жизни, две страсти. Первая из них — страсть к деньгам: «Молодые люди и девушки надеются получить в первый год после выпуска профессорский оклад, а через каких-нибудь два года — вдвое больше; их ролевые модели — великие бизнесмены, преуспевшие в это десятилетие; они хотят зарабатывать миллионы, и не потому, что им нужны деньги, чтобы покупать вещи, которые им нравятся, а потому, что они жаждут успеха, а деньги — единственное его мерило» [1, с. 244–245]. Другая «страсть» молодежи, о которой говорит Р. Дарендорф, «приносит не столько прибыль, сколько убытки, и направлена на то, чтобы не подняться, а опуститься» [1, с. 245]. Эта страсть — своеобразный максималистский протест против «бюрократизированного», карьеристского, проблемного мира взрослых. Этот протест может проявляться не только в девиантном или преступном поведении, но и в различных контркультурных, нонконформистских способах самовыражения. Как считает Р. Дарендорф, «капитализм казино является одним из вариантов той же позиции. Отрицание скучной, кажущейся неизменной действительности с ее удушливыми ценностями и образом жизни — общий знаменатель предпочтительного выбора многих молодых людей. С их собственными ценностями беда в том, что они в основе своей негативны. Дикие костюмы и прически сочетаются с любовью к оглушительному шуму, будь то рэп, рок или диско, и с постоянным поиском путей и средств обозначить дистанцию между собой и миром истэблшмента. Все это в любом смысле никуда не ведет и не может вести» [1, с. 246.].

Какой рецепт для излечения этих страстей или социальных болезней (которые можно назвать аномийными) предлагает Р. Дарендорф? Как он утверждает, помочь молодежи избавиться от этих аномийных «одержимостей» может специальная образовательная политика, нацеленная на то, чтобы привить молодежи особое не-карьеристское, не-иждивенческое, не-протестное отношение к жизни и к обществу. «Нужно найти стиль жизни, не имеющий ничего общего ни с бюрократией, ни с одержимостью. Нет, не «найти», а создать такую жизнь. Молодые люди должны делать что-то, что имеет значение. ... Нужно сорвать смирительную рубашку карьеристского мышления и поискать другое мерило успеха. *Удовольствие* — половина его, а другая половина заключается в том, что то, что ты делаешь, должно быть *важно*. В идеале все это дает профессиональная деятельность» [1, с. 247–248].

Другой момент, на который обращает внимание Р. Дарендорф: противостоять аномийным тенденциям социальной разобщенности и отчужденности может помочь воспитание у молодежи чувства солидарности с другими, чувства потребности в других. Получить истинное удовольствие можно лишь от работы, важной для других и сделанной совместно с другими. Напротив, желание «обойти» других, стать на одну социальную ступеньку выше других (карьеристская модель поведения) или, наоборот, желание отъединиться от других, порвать с ними социальные связи и «опуститься на дно» (контркультурная модель поведения) никогда не может дать человеку истинное удовлетворение. «Делать что-то важное означает делать что-то в свободной ассоциации с другими. Это приводит нас в пестрый мир гражданского общества. Оно — питательная среда для жизни, наполненной смыслом и значением, для осуществленной свободы» [1, с. 250].

Список литературы

1. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерки политики свободы. — М. : РОССПЭН, 2002. — 288 с.

С. Б. Быстряцев

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Для каждого социолога, какими бы вопросами он ни занимался, важно иметь представление о динамике общественного развития. Более того, мне представляется, что нет ученого-обществоведа, тем более социолога, у которого нет своей картины социальной динамики. Это представление о том,

как появляются, развиваются и исчезают социальные группы, в которых мы пытаемся рассмотреть черты идеальных типов различных классов, наций, сословий, низших, средних, высших страт. Интеллигенция — одна из таких групп. В материалах на прошлогоднюю, 6-ю конференцию «Интеллигенция и власть» я попытался обосновать тезис о том, что в современном российском обществе нет места для интеллигенции как социальной группы, ее потеснили группы интеллектуалов, специалистов, средний класс. Отсутствует, прежде всего, наиболее важный признак социальной группы — специфический, характерный только для нее, оппозиционный по отношению к существующему политическому режиму образ жизни. Отсутствует и монополия на интеллектуальный труд, претензии на которую предъявляла интеллигенция. Российская, а позднее советская интеллигенция как социальная группа исчезла из стратификационной картины общества.

Ни одно современное исследование не фиксирует интеллигенцию как отдельную группу, она исчезла. Однако исчезая, оставила нам социологию, то есть возможность рационально, без религиозно-идеологических, утопических «подпорок» размышлять об обществе, а, самое главное, совершенствовать и развивать его. Возможно, именно в социальной науке воплотилась одна из основных задач, которую ставила перед собой интеллигенция — служение обществу.

Из истории западноевропейской социологии известно, что одной из основных предпосылок появления социологии была идея, что факты, знание закономерностей, знание технологических приемов решения проблем, добытых наукой, могут быть использованы для улучшения отношений между людьми. Утилитарная, прикладная направленность социологии — одна из существенных черт позитивного метода О. Конта, безусловно, французского интеллигента. Именно этим его привлекали естественные науки. К. Маркс, интеллигент, вбросивший идеологию в рабочее движение, назвал свою социалистическую социальную теорию «научной» в противоположность другим социалистическим теориям, которые называл «утопическими». И сейчас среди современных российских социологов нет серьезных возражений по поводу позиции прикладной ориентированности социальной науки. Активно обсуждаются такие доктрины, как логический позитивизм с акцентом на процедуры верификации, социальная инженерия и проектирование.

Современная ситуация в науке не предполагает обязательного присутствия фигуры философа, посвященного или аристократа («лучшего») как ранее. До появления познания научного типа философия указывала не только правильные цель, но и правильные пути познания. Дедуктивные или индуктивные приемы освещались философией как приемлемые или отвергались.

Теперь философы потеряли руководящую роль в исследованиях. Наоборот, философы обращаются к эффективным исследованиям ученых, предсказавшим развитие событий или удачно скорректировавшим предшествующие законы и теории, чтобы осмыслить, какие приемы и методы действительно функциональны, действительно работают. Философия все более приобретает научную форму и вид. Это хорошо продемонстрировано в работе Джона Роллса «Теория справедливости» (1971), где исследовались проблемы политической философии и место ее в современных политических исследованиях. Вывод Роллса: философия методологически слабее вооружена, нежели экономические и политические науки. Социальные науки должны порвать с философией. Современная общественная наука, даже такая близкая к аксиологии, как политическая, не имеет ничего общего с классической философией и методологиями, разработанными философией.

Каждая научная дисциплина интуитивно или рационально приходит к особенной специфической метатеории. В социологии эти проблемы сконцентрированы в рамках прикладной социологии, основной функцией которой стали основные закономерности приложения общесоциологических законов и концепций в конкретных исследованиях. В таком качестве метатеория социологии широко используется и другими общественными дисциплинами, исполняя роль методологического основания для исследований, для получения нового эмпирического знания, для включения этого знания в поле науки, выполняя ту самую функцию, которую ранее отправляли философы.

О проблеме методов, используемых социологами, многое можно сказать, анализируя историю социологии, сравнивая различные социологические модели. Чаще всего эти модели заимствованы из общенаучной практики, то есть носят позитивистский характер.

Основных моделей научного исследования такого типа в социологии три. Первая связывает науку главным образом с классификацией, вторая ориентируется на поиск законов и закономерностей, третья пытается фиксировать причинно-следственные связи и результаты этих связей.

Современная социология автономна и независима, и главную роль в становлении этой автономии сыграла, конечно, методология, оформившаяся в метатеоретическую часть науки. История появления науки по существу совпадает с историей кристаллизации и автономизации научных методологий на метатеоретическом уровне. Характерно, что история социологии совпадает с историей методологических школ. Надо заметить, что это характерно не только для социологии или какой-либо другой отдельной научной дисциплины, а для всех наук вместе взятых. Хотя среди общественных дисциплин именно социология выделяется своей

методологической оформленностью. Разумеется, методология отдельной дисциплины включает в свою структуру в качестве составной части онтологическое представление о предмете исследования. Исследование макро- или микропроцессов и явлений в физическом, органическом, социальном мире проводится с использованием различных орудий и приемов. Но ученые всегда, а в настоящее время все активнее, заимствуют методы, приемы и процедуры своих коллег. В процессе поиска научной истины никогда не было и нет жестко очерченных методологических границ. Каждый ученый использует те методы, идеи, законы, данные, модели, теории или приемы объяснения, которые придают его исследованиям результативность, независимо от дисциплинарной принадлежности. В свою очередь, он должен быть готов поделиться своими достижениями со своими коллегами. В этом смысле научный поиск носит коллективный характер.

Науки, связанные с экономикой, психологией и, конечно, социология, сформировавшие значительные прикладные разделы все же не могут в настоящий момент заявлять о существовании связанной с ними специфической логики, но массив практической логики они имеют значительный. Благодаря ему мы легко и достаточно определенно различаем экономические, психологические, социологические или другие специфические исследования в общественной сфере. А вот критика предметной специфической прикладной логики со стороны других предметно подготовленных методологов возможна и даже чрезвычайно плодотворна вследствие многоуровневости и всеобщей взаимосвязанности общественных явлений. Кроме того, этой критике требуют принципы позитивизма, ориентированные на существование единого научного метода и единые правила его применения.

Мы видим, что науки об обществе, гуманитарные науки в целом освобождаются от опеки этики, философии, богословия, идеологии. Этот процесс лишает смысла идею монополии на истину. А вместе с ней исчезает и особая роль, которую выполняла интеллигенция в западноевропейском и российском обществе. Исчезнув, интеллигенция оставила нам социологию.

М. В. Бирюкова

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВУЗА КАК ТЕХНОЛОГИЯ ПРОТИВОСТОЯНИЯ КРИЗИСУ

В последние несколько десятилетий стало весьма распространенным и модным понятие «инновация». Этот феномен все чаще выступает одним из центральных в самых разных контекстах: в технико-технологических и гуманитарных, социально-экономических и философских. Теория и практика применения инноваций переживает своеобразный этап интенсивного развития и обновления, что связано со многими как внутренними, так и внешними причинами, среди которых: осуществление реформ в обществе, переход к рыночным отношениям, стремительная информатизация, поиск новых методов управления и пр. Но во многом интерес к инновациям возникает на фоне противостояния мировому, глобальному кризису. Ведь именно поиск принципиально нового, внедрение его в практику воспринимается как ответ глобальным вызовам современности.

В отечественном образовательном контексте инновации также начинают получать права некоей технологии по целеустремленному развитию учебного заведения. Следует отметить, что высшее учебное заведение в современных условиях имеет двойственную природу. С одной стороны, вуз является особым учреждением и организацией. Он имеет достаточно высокий суммарный интеллект работников. Его главными функциями являются: сохранение культурно-образовательного национального потенциала, повышение уровня образованности населения и научно-технического развития страны, воспроизводство накопленных знаний и опыта поколений, воспитание молодежи. Как социальный институт, воспроизводящий интеллектуальный потенциал страны, образование должно обладать способностью к опережающему развитию, отвечать интересам общества, конкретной личности и потенциального работодателя. Другими словами, среди основополагающих функций образования инновационная деятельность занимает одно из доминирующих позиций.

В то же время высшее учебное заведение является элементом рыночной экономики, товаропроизводителем интеллектуального продукта и образовательных услуг. Такая двойственность означает, что вуз, оставаясь составной частью одного из важнейших социальных институтов и выполняя базовые его функции, одновременно выступает объектом и субъектом социальных изменений, позволяющих выстоять на рынке. Это и побуждает учебное заведение к продуцированию инноваций, тем самым к созданию новой модели инновационного образования.

Инновационное образование, на наш взгляд, призвано способствовать познанию глубинного профессионального смысла инновационной деятельности через инновационную систему обучения и воспитания, обладающих направленностью на формирование инновационного мышления. Инновационное образование как смыслообразующая система детерминировано рядом следующих механизмов, обуславливающих его функционирование в современном обществе.

1. Созданием благоприятных, творческих условий в сфере образования с целью генерации и культивирования педагогических инноваций, инновационного процесса, инновационной деятельности в обучении и воспитании, детерминированных политическими и экономическими процессами.

2. Обеспечением материальными возможностями генерации и объективации педагогических инноваций, обусловленным экономической политикой в отношении образования, определением роли и места образования в духовной, нравственной и профессиональной жизни педагогов.

3. Нацеленностью на поиск новаторских путей разрешения имеющихся противоречий в общественном и политическом развитии и устройстве, экономическом состоянии, на прорыв и фонтанирование сущностных сил человека.

4. Формированием личности, обладающей инновационной способностью превосходить, прогнозировать и моделировать профессиональный результат своей деятельности, а также планировать внедрение генерируемых инноваций.

5. Созданием инновационной системы обучения, состоящей из педагогических инноваций, инновационного процесса обучения, опирающегося на инновационную концепцию профессионализации и развития гражданской позиции.

6. Включением в инновационную систему образования инновационной системы воспитания, формирующей глубокодуховную, нравственную личность, познавшую общечеловеческие и национальные ценности и этнические особенности, толерантность в межгрупповом взаимодействии.

С учетом этих позиций инновационный вуз — это постоянно саморазвивающаяся система, в которой осуществляется поиск эффективных путей управления организационным, учебным, научным, воспитательным процессами. Гибкость управления предполагает внедрение экспериментальных систем построения инновационного процесса, качественное развитие организационно-штатной структуры. Примером создания в Украине подобной экспериментальной структуры, насыщенной и генерирующей инновации, может служить Народная украинская академия, которая с 1991 г. является экспериментальным учебно-научным комплексом по отработке

модели непрерывного образования. Деятельность НУА направлена на поиск эффективных новых видов структуры учебного заведения, новых методик обучения и воспитания, новых подходов к самому образованию, тем самым развивая и реализуя основные принципы инновационного образования.

Цель инновационного образования состоит в подготовке высокодуховной и нравственной профессиональной личности, обладающей способностью к генерации инноваций как в разрешении экстремальных, кризисных ситуаций, так и в решении задач повседневной деятельности, личности, обладающей сознательной гражданской позицией, патриотизмом, культурой, энциклопедической образованностью и интеллигентностью, умением вести здоровый образ жизни и работать над своим физическим совершенствованием.

Главная задача инновационного образования как смыслообразующей системы, формирующей инновационное мышление, заключается в стремлении личности быть активным творцом, созидателем, а, следовательно, инноватором. Важными составляющими качествами такой модели выпускника учебного заведения являются его лидерские качества, активная самостоятельная познавательная позиция, мотивированная на непрерывное профессиональное обучение и всестороннее совершенствование, основанные на высоких духовных и нравственных началах, умение устанавливать необходимые коммуникации, грамотно формулировать и отстаивать собственную позицию, использовать методы доказательства для решения новых задач, овладевать способностью добывать, выстраивать личностные знания на основе разнородной, разноплановой информации, при этом генерируя новые знания.

Содержание образования выстраивается в систему познания корпоративных ценностей вуза и его традиций, а также включает в себя обучение навыкам самостоятельной работы, мотивацию на активное саморазвитие, самопознание, самосовершенствование, активное изучение истории своего региона, «малой Родины» и выработку высокого чувства патриотизма и ягордости за Отечество.

Таким образом, осуществив некий абрис инновационного образования как смыслообразующей системы, формирующей инновационное мышление, мы вправе констатировать, что инновационный механизм развития образования, по нашему мнению, включает в себя: создание творческой атмосферы в различных образовательных учреждениях, культивирование интереса к инициативам и новшествам; создание социокультурных и экономических условий для принятия и действия разнообразных нововведений; инициирование поисковых образовательных систем и механизмов их

всесторонней поддержки; интеграцию наиболее перспективных нововведений и продуктивных проектов в реально действующие образовательные системы и перевод накопленных инноваций в режим постоянно действующих поисковых и экспериментальных образовательных систем. Именно инновационное образование способно не только противостоять кризису, а и определить продуктивную стратегию дальнейшего развития.

Г. В. Бровка

МОЖЕТ ЛИ ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТЬ БЫТЬ ЦЕЛЬЮ И СОДЕРЖАНИЕМ ОБРАЗОВАНИЯ?

К числу «вечных» проблем, выходящих за рамки одного какого-либо социального или профессионального слоя общества, принадлежат проблемы образования: чему и как учить молодежь. Как учим — так и живем. Как будут учить наших детей, так они и будут жить. «С кого делать» жизнь?

Исходя из обобщенного представления мирового сообщества об облике человека XXI века, целью нового воспитания должно стать содействие индивидуальному развитию детей, раскрытию их творческого потенциала, приобщению к материальной, духовной и нравственной культуре и формированию гражданского самосознанию. Концепция нового воспитания вобрала в себя характеристику воспитания интеллигентного человека.

По отношению к образованию интеллигентность выступает как его интегральная цель, которую необходимо конкретизировать в контексте педагогики — науки об образовании.

В сущности, интеллигентность — это принадлежность к культуре, воплощающей опыт человечества, приобретенный им на его многотрудном пути, т. е. понимание социальной функции человека в мире и в обществе.

В настоящее время сосуществуют несколько концепций содержания образования, сформировавшихся в разное время и связанных с разным пониманием социальной функции человека в мире и в обществе, с точки зрения их соответствия задаче формирования творческого, самостоятельно мыслящего человека современного общества.

Одно из определений содержания образования трактует его как педагогически адаптированные основы наук, изучаемые в школе. Оставляя в стороне такие качества личности, как способность к самостоятельному творчеству, умение реализовать свободу выбора, справедливое отношение к людям, эта концепция направлена на приобщение школьников к науке

и производству, но не к полноценной самостоятельной жизни в открытом обществе. Фактически человек выступает как «производительная сила».

В соответствии с такими установками, любой учебный предмет в школе рассматривался как несколько уменьшенная копия какой-либо научной дисциплины. В результате развития наук и сложности кратко представить содержание образования школу терзает так называемая «перегрузка» т. е. перенасыщение стандартов, учебников и других учебных материалов деталями, сложными терминами, теоретическими подходами, непосильными для понимания учеников и не нужными для жизни.

Другое определение содержания образования представляет его как совокупность знаний, умений и навыков, которые должны быть усвоены учениками. Обладание знаниями и умениями (относящимися, кстати, к тем же основам наук) позволит человеку адекватно жить и действовать, внутри, существующей социальной структуры. Достаточно, чтобы он обладал по возможности обширным кругом знаний и умел их применять. В этом случае и требования к образованию соответствующие: необходимо и достаточно передать подрастающему поколению знания и навыки по языкам, математике, физике и другим учебным предметам.

Стремление к отказу от жестких авторитарных схем, связанных с манипулированием учащимися, и ориентация на развитие личности, проблемное обучение повлекло за собой в 1970—80-е годы усиление внимания к философскому, методологическому и теоретическому осмыслению педагогической науки и практики. Формировалось представление о целях современного образования, предполагающее по возможности полное развитие тех способностей личности, которые нужны и ей, и обществу, приобщение ее к активному участию в жизни, соединение бытия индивидуального человека с культурой. На таком понимании целей были основаны инновации последних лет, направленные на преодоление жесткого манипулирования сознанием воспитанников, отход от практики индоктринации школьников, то есть навязывания им незыблемых и не подлежащих критике стереотипов мышления. Гуманизация, то есть «очеловечение» образования была нацелена на усиление тех положений отечественной и зарубежной педагогики, которые ориентируют на уважение к личности воспитанника, формирование у него самостоятельности, установление гуманных, доверительных отношений между ним и воспитателем. Одним из благотворных следствий этого процесса оказалась замена учебно-дисциплинарной модели взаимодействия педагога и воспитанника личностно ориентированной моделью, утверждающей взгляд на ребенка как на личность, связанный с отрицанием манипулятивного подхода к детям.

Педагог при этом ориентируется на специальную работу, содействующую становлению человека, способного к сопереживанию, готового к свободному гуманистически ориентированному выбору, индивидуальному интеллектуальному усилию и самостоятельному, компетентному и ответственному действию в политической, экономической, профессиональной и культурной жизни, уважающего себя и других, терпимого к представителям других культур и национальностей, независимого в суждениях и открытого для иного мнения и неожиданной мысли. Становлению интеллигентного человека.

Актуальным и необходимым становится изучение не только новой инновационной деятельности педагога, но и обучающегося как субъекта инновационного учения, которому присущи личностные качества, определяющие интеллигентного человека.

Интеллигентность в этом случае включает в себя качества личности, которыми в идеале должны обладать все, не только избранные. Здесь открывается широкое поле действий для школы, для образования вообще.

Список литературы

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. — М., 1998.
2. Горожанин. Л. С. Об интеллигентности. Беседы со студентами. — Иваново : ИвГМа, 2001. — 40 с.
3. Краевский В. В. По ухабам времени: интеллигенция и образование // Нар. образование. — 2004. — № 2.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогика. — М., 2003.

І. В. Бубнов

ПРО РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ НАУКОВО-ОСВІТЯНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ У СПРАВІ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ

Глобальна криза, що охопила сучасний світ, суттєво вплинула на ситуацію в Україні. У вітчизняних умовах кризові явища, що були спричинені негативними руйнівними зовнішніми чинниками, значною мірою загострилися через вплив серйозних внутрішніх проблем. Вони знаходяться далеко поза межами лише фінансових проблем і обумовлюють значний економічний спад виробництва, зростання безробіття та зниження рівня життя широких верств населення. Ситуація в Україні, у порівнянні із світовою

економікою, що зазнає рецесії (прогнозне падіння ВВП у розвинених країнах у 2009 році, розглядається на рівні не більш як на 1%) — за оцінкою експертів, близька до депресії [1]. Це лише підтверджує думку про те, що в українській кризі домінують роль відіграють саме внутрішні чинники.

Аналіз внутрішніх причин кризи в Україні, представлений вітчизняними науковцями, свідчить, що визначені негативні чинники мають, переважно, суто фінансово-економічний та політичний характер [2]. Такий підхід зумовлює, у більшості випадків, майже стандартний набір рекомендацій щодо побудови алгоритму виходу із теперішньої скрутної ситуації. Це адаптована до вітчизняної специфіки схема антикризових заходів — обмеження імпорту, головним чином, споживчого; мобілізація заощаджень населення; стимулювання експортних та імпортозаміщувальних виробництв; реалізація великих інфраструктурних проєктів.

У цьому аспекті майже безальтернативними, такими, що надають Україні беззаперечні переваги перед сусідами, називається, як мінімум, три ключові напрями інвестування. Перший — інфраструктурні проєкти, пов'язані в тому числі з підготовкою до проведення Євро-2012; другий — агросектор, що знаходиться в очікуванні земельних відносин; третій — енергетика та енергозбереження [3].

Але будь-яка криза призводить не лише до руйнації традиційних економічних форм, але й породжує нову економічну кон'юнктуру та формує інтерес до новітніх напрямів капіталовкладень. Більше того, виходячи з думки, що у процесі неминучої структурної перебудови економіки та виробничих відносин має народитися новий технологічний уклад сучасного глобалізованого суспільства [4], слід спробувати відбудувати для себе нову систему координат, нову шкалу цінностей у розробленні наріжних антикризових дій, які б дали змогу не лише мінімізувати втрати, але й створити найбільше шансів для якісних стрибків в економічному розвитку.

У цьому контексті через інші напрями першочергової уваги держави має стати так званий третинний сектор, тобто сфера послуг, яка за сучасних умов становить ядро постіндустріальної економіки та значною мірою впливає на формування її основних макроекономічних показників.

Особливістю торгівлі послугами є не лише зростання їх частки в загальних споживчих витратах населення, але й широкі можливості їх реалізації на зовнішньому ринку, що є вкрай важливим в умовах глобальної кризи. Попри стійку тенденцію до зростання ваги послуг в українському експорті (у 2007 році експорт послуг в Україні становив 9038,9 млн дол. США, що у 2,6 разів перевищило рівень 2000 року, а її вага в загальному експорті склала 15.5%) [5], наявні можливості нашої країни у підвищенні ролі третинного сектора у формуванні нової економіки далеко не вичерпані.

Посилення експортної орієнтації сфери послуг має стати одним із головних чинників структурної перебудови економіки України в умовах кризи.

У структурі вітчизняного експорту послуг провідне місце традиційно посідають транспортні, тоді як потенціал науково-освітніх послуг залишається майже невикористаним. Україна, що має давні науково-технічні та освітні традиції, повинна активно виборювати своє особливе місце на міжнародному ринку відповідних послуг.

У цьому контексті надзвичайно зростає роль та значення науково-освітньої інтелігенції України у справі розроблення та надання відповідного конкурентоздатного експортного продукту та формування лідерських позицій держави у міжнародній сфері освіти та науки.

Державна політика щодо активного просування на зовнішній ринок освітніх послуг та науково-технічних інновацій мала б концентруватися на визначенні та реалізації таких цілей, як створення умов для утримання та розвитку інтелектуального потенціалу країни; пошук додаткових джерел для здійснення науково-інноваційних проривів; розвиток освіти та науки як певного напрямку бізнесу.

Згідно зі сценарієм розвитку нашої держави на найближчу та довгострокову перспективу, що побудована міжнародними експертами із використанням SWOT-аналізу і глобальних даних, серед інших сильних характеристик України, які слід зберегти та максимально використати задля нівелювання слабких внутрішніх чинників, називаються: високий рівень розвитку освіти та науки, високоякісний інтелектуальний потенціал, високоосвічений людський капітал [6].

Отже, соціальний запит на високоякісні знання, що несе із собою вітчизняна науково-технічна та освітня інтелігенція, лише зростатиме. Завдання держави полягає у забезпеченні умов для збереження критичної маси високоосвічених людей в Україні, здатних як до розроблення та впровадження науково-технічних інновацій, так і до здійснення суспільних перетворень.

За умов належного цільового адресного фінансування зусилля вітчизняних науковців мають бути зосереджені не лише на вирішенні конкретно-прикладних завдань (розроблення енергозощаджуючих, інформаційно-комунікаційних технологій тощо), але й на перспективних дослідженнях у сфері біоінженерії, генної інженерії, космічної хімії, науці про людину, тобто тих напрямів знань, що становитимуть основу нового технологічного укладу глобального розвитку та будуть необхідними на міжнародному ринку.

Суттєвий прорив в експорті освітніх послуг України вітчизняних фахівців пов'язують із чітко розробленою державною політикою щодо імпорту освітніх послуг, орієнтованою на їх подальший експорт [7]. Прикладом

такого ефективного імпорту освіти, що згодом дозволив країні посісти лідерські позиції на ринку освітніх послуг, стали американські університети.

У державній стратегії імпорту освіти головний акцент має бути зроблений на створенні більш широких можливостей щодо навчання громадян України за кордоном. Держава має дбати про навчання здібної молоді у провідних університетах світу та розраховувати перспективи її подальшого ефективного використання. При цьому має бути в цілому подолана практика навчання за кордоном, що обмежується лише орієнтацією на гранти та приватні кошти.

Україна, що потерпає від систематичного відпливу «умів», практично нічого не робить у формуванні зворотної тенденції — активного залучення провідних іноземних науковців до роботи у системі вищої освіти України. Формування інтернаціональних викладацьких колективів, що є конче потрібним для певних категорій навчальних закладів; організація навчального процесу англійською мовою, яка є необхідною умовою більш широкого залучення іноземних громадян до навчання в Україні, у вітчизняних умовах матимуть лише винятковий характер без належної державної політики у цих напрямках.

Реалізація вищезазначених напрямів державної політики щодо науково-освітньої інтелігенції у середньостроковій перспективі сприятиме нівелюванню низки інших негативних чинників, що супроводжують кризу в Україні. Зокрема, інтелігенція має стати соціальною базою для рекрутування нових облич до вітчизняного політикуму, формування нової генерації політичної та управлінської еліт, які будуть виховуватися і здобувати освіту за нових соціокультурних умов, мати нові демократичні цінності. Нова генерація українських політиків, більш адаптована до цивілізованих, загальноприйнятих правил та норм політичної конкуренції, буде більш схильною до компромісу зі своїми опонентами і до консолідації з ними навколо загальнодержавних цінностей та загальнонаціональних пріоритетів. Розвиток та зміцнення зазначеної тенденції може суттєво послабити вплив таких слабких внутрішніх чинників, що сьогодні підвищують вразливість України до зовнішніх загроз, як: внутрішня політична нестабільність, відсутність чіткого розуміння та бачення політичними елітами місця і ролі в глобалізованому світі та стратегії свого розвитку.

Отже, належно спланована стратегічна політика держави щодо ефективного використання інтелектуального потенціалу вітчизняної науково-технічної інтелігенції у забезпеченні інноваційного розвитку та структурної перебудови економіки; її активного залучення до світового ринку інформаційно-комунікаційних та освітніх послуг; всілякого сприяння процесу рекрутування нової генерації політичної еліти за рахунок високоосвічених,

глибоко моральних та відповідальних представників сучасної інтелігенції є, поряд із комплексом інших антикризових заходів, необхідною дією влади у справі мінімізації втрат від впливу глобальної кризи та отримання можливих вигащів у найближчій і довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Кризис как шанс // Эксперт Украина. — 2008. — № 42 (185). — С. 3.
2. Звягильский Е. Внутренние причины экономического кризиса, спровоцированного властью Украины, и пути их локализации / Е. Звягильский, В. Ландик // Зеркало недели. — 2008. — 22–29 нояб. — № 44 (723).
3. Сколотяный Ю. Исцелись сам // Зеркало недели. — 2008. — 25–31 окт. — № 40 (719).
4. Згуровский М. Мучительное выздоровление через кризис // Зеркало недели. — 2008. — 13–19 дек. — № 47 (726).
5. Юрий С. Время «Ч»: радикальные экономические реформы / С. Юрий, Е. Савельев // Зеркало недели. — 2009. — 27 дек. — 16 января — № 49 (728).
6. SD 2008 Construction of ukraine development [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.wdc.org.ua/en/node/357/>.
7. Гнибиденко И. Проблемы трудовой миграции в Украине и их решение // Экономика Украины. — № 4. — 2006. — С. 19–22.

Е. Н. Бурда

ДОЛЖНЫ ЛИ МЫ ВОСПИТЫВАТЬ ИНТЕЛЛИГЕНТА?

История интеллигенции показывает, что первоначальный смысл понятия «интеллигенция» означает, прежде всего, общественное назначение человека, порожденного самим обществом для развития и самопознания общества. И духовные поиски в обществе всегда были прерогативой интеллигенции — хранительницы общечеловеческих и национальных духовных ценностей. Труд интеллигенции важен и социально значим, поскольку «способствует творческому решению практических проблем в той или иной области» [1, с. 53]. Чем активнее ее участие в общественных событиях, тем быстрее и организованней совершается переход к цивилизованным формам социального бытия. Самоотверженным деяниям лучших представителей мировой культуры человечество обязано замечательными эпохальными открытиями в науке и технике, освобождением от многих болезней, шедеврами литературы и искусства.

При всем разнообразии дефиниций интеллигенции и интеллигентности, большинство специалистов сходятся на том, что в эти понятия включаются, кроме высокой степени развитости интеллекта, такие качества, как порядочность, высокая нравственность, приверженность общечеловеческим ценностям и стремление их распространять в обществе. В этом случае интеллигент выступает как представитель «образованной части общества, созидательной и распространяющей общечеловеческие ценности» [1, с. 51].

Интеллигентность характеризуется определенной степенью нравственной зрелости личности. Это качество мышления, безупречность в поступках, ощущение себя человеком по отношению к любому другому человеку, способность поставить себя на место другого человека. Интеллигентность есть ни что иное, как сплав умственной и нравственной культуры. В свое время академик Д. С. Лихачев говорил: «...нельзя притвориться интеллигентным. Можно притвориться добрым, щедрым, даже глубокомысленным, мудрым, наконец, ... , но интеллигентным — никогда» [2, с. 110].

Однако принадлежность к числу людей умственного труда не делает человека интеллигентным. Человека высокой культуры — а именно это более всего сочетается с широким пониманием интеллигентности — можно часто встретить среди людей самых различных профессий. Непременная черта интеллигентности — внутренняя свобода человека, сознательно подчиняющего свое поведение защите добра. Отсюда и высокая духовность, помноженная на требовательность человека к себе.

Должны ли мы воспитывать интеллигента, то есть стремиться сделать интеллигентами всех? Ответ на этот вопрос представляется таким.

Интеллигенция — категория историческая. А если мы говорим об интеллигентности как о качестве личности, которым в идеале должны обладать все, то именно здесь открывается широкое поле действий для образования.

По отношению к образованию интеллигентность выступает как его интегральная цель, как приобщенность к культуре, воплощающей опыт человечества, приобретенный им на его многотрудном пути.

Поэтому и содержание образования, целью которого было бы воспитание интеллигентности, должно представлять собой педагогически адаптированное содержание человеческой культуры, взятой в аспекте социального опыта.

Можно со всей ответственностью утверждать, что сегодня интеллигенция — важная созидательная сила, способная преобразовать общество и влиять на состояние умов. В периоды общественных коллизий она подвергается нападкам, и в то же время значительно усиливается ее влияние. В переломное время с наибольшей силой проявляются характерные и необходимые для интеллигенции черты: общественная тревога и озабо-

ченность судьбами Отечества, стремление к нравственному сопереживанию делам народным.

Сегодня, на рубеже тысячелетий, все четче проявляется объективная закономерность — возвышение социальной роли интеллигенции, необходимость ее ведущей роли активного субъекта духовного производства. А с этим связана духовная свобода современного общества. В цивилизованном обществе представители интеллигенции призваны создавать необходимую духовную и интеллектуальную атмосферу, всемерно способствовать развитию духовного самосознания личности.

Список литературы

1. Куликов С. Интеллигенция как феномен национального российского образования // *Alma Mater (Вестн. высш. шк.)*. — 2004. — № 4. — С. 51–53.
2. Галицких Е. Д. С. Лихачев: раздумья о воспитании // *Высш. образование в России*. — 2006. — № 10. — С. 108–112.
3. Виноградов В. В. История слов. Около 1500 слов и выражений и более 5000 слов, с ними связанных. — М., 1994.
4. Баранников В. Русская интеллигенция: родовая миссия // *Высш. образование в России*. — 2001. — № 3. — С. 86–94.
5. Боборыкин П. Д. Воспоминания в двух томах. — М., 1965.
6. Филлипов В. М. Государство и образование // *Высш. образование сегодня*. — 2002. — № 10. — С. 2–7
7. В поисках пути: Русская интеллигенция и судьбы России. — М., 1992.

А. М. Вдовиченко, В. А. Нагайник

ВЗАЄМНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ І ВЛАДИ ЗА ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В УКРАЇНІ

Здобуття Україною незалежності — подія переломного соціально-політичного значення. І, як на нас, то вже минуло достатньо часу для оцінки цієї події з точки зору соціально-економічних і політичних наслідків. Однак, якщо ця головна суспільно-політична подія в Україні призвела до сталих кризових явищ в економічному, соціальному, морально-культурному і політичному житті, то таку подію, вірніше її наслідки, можна було б сприймати не інакше, як соціально-політичну драму.

Безумовно, за таких ситуацій виникають відвічні питання: «Хто винен?» і «Що робити?». Отож, вже не один рік як у науковій, так і в суспільно-

політичній літературі йдуть суперечки про форми і методи господарювання, про вибір економічної і політичної моделей розвитку країни, про роль і місце держави в сучасному суспільстві тощо.

І все ж твердити, що ці вельми важливі питання вирішені, ранувато. Отже, необхідність звертання до них знову і знову виникає, тим більше, що вага розв'язання їх особливо зростає в період трансформаційних перетворень і загострюється під час різного роду криз.

Тому ми й ставимо за мету показати, що при вирішенні складних теоретичних питань та розробці стратегічного напрямку розвитку держави велика роль належить науковій інтелігенції, це по-перше; а по-друге: реалізація намічених програм можлива найбільшою мірою лише при взаємозв'язку й взаємній відповідальності наукової інтелігенції і влади.

Звичайно, виконувати своє призначення науковці можуть тільки спираючись на наукову методологію, на її принципи. Серед таких методологічних принципів визначальна роль належить принципу історизму. Основним в ньому є підхід до кожного пізнавального предмета (до дійсності) з усвідомленням того, що він розвивається, «саморухається» (Г. Гегель), змінюється в часі і на якомусь етапі самозаперечується. Історизм же служить основою оволодіння закономірностями суспільного життя. І його застосування допомагає передбачити майбутнє, зокрема зміни в суспільстві, в економічних та політичних системах. Урешті-решт позитивні результати як для науки безпосередньо, так і для практики господарювання є наслідком використання саме цього принципу.

На превеликий жаль, багато вчених-суспільствознавців, а з ними і представники владних структур стали фактично в опозицію до наукової методології, включилися в підтримку нав'язаних ззовні рецептів, серед яких в основу трансформаційних перетворень був покладений так званий «Вашінгтонський консенсус». Він містив 10 рекомендацій щодо проведення реформ, які нав'язувалися країнам, що знаходилися в стані цих перетворень. Мова йшла про застосування ідей ринкового фундаменталізму, основна ідея яких: «ринок все поставить на місце, йому не потрібно заважати». Що ж до заперечення такої політики багатьма вченими нашої держави (О. Білорус, І. Лукинов, Ю. Пахомов, М. Чечетов та ін.); вченими близького зарубіжжя (О. Богомолів, А. Воронін та ін.); представниками науки країн Заходу (Дж. Гелбрейт, Р. Гейлбронер, П. Самуельсон, Дж. Стігліц та ін.), то на них практично не звертали уваги.

Сьогодні можна констатувати, а практика тільки підтверджує, що ідеї ринкового фундаменталізму, за яких держава залишається фактично осторонь при вирішенні найскладніших питань, не те що не спрацювали, а навпаки, за висловом деяких учених, «урешті-решт виявилися неспромож-

ними» [1]. А відомий американський учений і громадський діяч Дж. Стігліц зауважує: твердження, що ринковий механізм господарювання (сам по собі) сьогодні є найбільш ефективним і таким, який самоналаштовується, не підтверджується практикою. Такі твердження, на його думку, є результатом позаісторичного підходу та фундаментального «непорозуміння процесів, які проходять» [2]. Що ж до соціальних наслідків дії такого механізму господарювання, то цей же автор зауважує, що він (цей механізм) залишає «...великій кількості людей мало ресурсів для виживання» [3].

Мало того, навіть сьогодні мова повинна йти не стільки про змішану економіку та про роль держави в ній, скільки про компліментарність, симбіоз, партнерство держави, ринку й громадянського суспільства. При цьому потрібно зосередити увагу на самому терміні «регулювання», оскільки в наукових колах країн Заходу він має, як мінімум, два значення. Саме на це звертають увагу чимало вчених (А. Бутиркін, Р. Грінберг, Ю. Павленко) [4]. Вони й деякі інші автори не гіпертрофують ні роль держави, ні роль ринку. Мова йде про їх поєднання, а не про протиставлення. І тільки позаісторичний підхід прибічників неоліберально-кон'юнктурного напрямку призводить до таких висновків: «план або ринок», «альтернативи ринку немає».

Відомий їдкою іронією вислів: «історія вчить тому, що нічому не вчить» і сьогодні, в період фінансово-економічної кризи, знаходить своє підтвердження. Як й у 2005 р., спостерігається від'ємне торгове сальдо. Саме тоді (березень 2005 р.) були зняті тарифні бар'єри для імпорتنих товарів, видавалося багато популістських соціальних обіцянок, ревальвувалася гривня. Як наслідок, постраждали експортні галузі, що давали понад 40% валюти. Таке становище рятували іноземні інвестиції, оскільки дефіцит торгового балансу покривався за рахунок кредитування ними вітчизняних банків.

Напрочуд експеримент з ревальвацією гривні й відміною тарифних мит для імпорتنих товарів повторився у 2008 році. Імпорт в багато разів став перевищувати експорт, від'ємний торговий баланс зростав прискореними темпами. На певний час такий стан, як й у 2005 р. рятували іноземні інвестиції. Щоправда, більшість коштів йшла не в реальні сектори економіки, а у фінансовий та банківський, де відбувалася «гра» між фінансовими спекулянтами заради одержання надприбутків. Ситуація ускладнилася, оскільки ці процеси, на жаль, збіглися з фінансовою кризою, яка переросла й в економічну. Від'ємний торговий баланс збільшувався, оскільки основні постачальники валюти — металургійна та хімічна вітчизняні галузі — стали занепадати. Приплив валюти зменшувався, з другого боку, велика частка валюти йшла на оплату імпорتنих товарів. Іноземний капітал продовжував «тікати» із України, гривня по відношенню до долара стала значно дешевшою.

Керівники економічного блоку Уряду України в цілому продовжували спостерігати за тим, що відбувається й навіть говорили (і в Брюсселі), що в Україні все гаразд. Пізніше, замість термінових заходів з рятування та розвитку реального сектора економіки, влада основну увагу звернула на валютний ринок, де розпочалася спекуляція, а паралельно з цим розпочалися і політичні сварки у пошуках «справжнього» винуватця.

Дивно, що за такої ситуації антикризові заходи стали більше схожими на піаракції, а Уряд продовжував вести Україну курсом з урахуванням зовнішньоекономічної політики США, прив'язуючи гривню до долара і звернувшись за допомогою до американських консультантів (Дж. Сороса). Хоча сьогодні уже можна твердо заявити, на що звертали увагу відомі вітчизняні вчені (Ю. Пахомов): це не стільки фінансова криза і спад економіки, а криза ліберально-кон'юнктурної моделі розвитку. Гадається, що не врятують кризову ситуацію і кредити МВФ для України, оскільки в основному вони служать засобом розплати з іноземними банками, а тому ці займи знову повернуться на Захід.

Виходячи із скрутного становища, що склалося, науковій інтелігенції необхідно зосередитися на розробці моделі розвитку, в якій сполучалися б держава, бізнес (ринок) і громадянське суспільство. Тобто мова йде про такий трикутник партнерства.

Що ж до конкретних практичних рекомендацій, то зрозуміло, що головна увага влади має зосередитися на реальній економіці, одночасно з цим необхідно за допомогою економічних (а інколи й адміністративних) методів розпочати регулювати імпорт. З одного боку, це дасть змогу розвиватися вітчизняному виробникові, особливо сільськогосподарських галузей, з другого, — такі заходи допоможуть вирівняти зовнішньоторговий баланс. Відносно ж іноземних кредитів, то, звичайно, вони не зможуть замінити розширення внутрішнього ринку, а тим більше підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Необхідно також не звужувати, а розширювати українсько-російське партнерство, підтримати ідею економії ресурсів в межах спільної програми антикризових заходів, а в недалекій перспективі повернутися до ідеї єдиного економічного простору. У реальності ж спостерігається парадокс: Євросоюз з Росією зміцнюють зв'язки, а ми з нею створюємо конфлікти.

І нарешті цінні папери, які збирається випускати держава, мають бути еквівалентними товарній масі, а акції, що знаходяться в обігу, не повинні за сумарною ціною бути вищими, ніж ринкова вартість основних фондів підприємств.

Список літератури

1. Грищенко А. Економічна теорія в сучасному світі // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 41.
2. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. — М. : Мысль, 2003. — С. 172.
3. Там же. — С. 150.
4. Бутыркин А. Проблемы реформирования естественных монополий // МЭ и МО. — 2003. — № 12. — С. 3–12; Грінберг Р. Держава в економіці знань// Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 30; Павленко Ю. Современное гражданское общество// Вопр. экономики. — 2008. — № 10. — С. 96–107.

В. А. Влялько, Н. І. Кантаржі

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ПРО СУТНІСТЬ, РОЛЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Із проголошенням української національної ідеї в Україні з'явилися новий історичний шанс кардинально змінити своє суспільство і перспектива приєднатися до провідних країн світу.

Позитивна національна ідея, що спрямована в майбутнє, є фундаментом для об'єднання громадян та перетворення їх в єдину націю зі спільною метою.

Біля витоків демократичних перетворень українського суспільства стояла і стоїть національно-патріотична інтелігенція. Вона висувала ідею незалежності України, критикувала тоталітарний режим і адміністративно-командну систему, боролася проти комуністичної ідеології, утверджуючи загальнолюдські цінності.

Є речі, які назавжди залишаються в житті народу, без яких він не може існувати, — мораль, історія, культура, мова, духовність. Творцем і носієм цього надбання була і є інтелігенція. Історія тільки підтверджує її визначну роль у становленні і формуванні держави. Держава не може жити без національної ідеї, і найбільш міцною є та, яка вважає себе національною.

Національна держава не може існувати без національної освіти, у середовищі якої і народжується національна самосвідомість. Національна самосвідомість формує національна інтелігенція, творча діяльність якої продукує науку, знання, мистецтво, культуру загалом. Звідси — необхідність наявності в самодостатній державі здорової, активної інтелігенції.

Історична трагедія України полягає в тому, що протягом віків в ній була обмеженою українська інтелігенція. Вона викривлялась, деформувалась, частково знищувалась.

Історичною трагедією стала і відсутність протягом віків національної аристократії, здатної осягти, донести до свого народу та реалізувати національні інтереси своєї країни, утримати її в центрі європейського та світового цивілізаційного процесу. Як наслідок, менталітет українського народу формувався без головного чинника, потрібного для творення державності та культурного розвитку на вищому рівні. Це також спричинило багатовікову політичну безпорадність української нації. Такі процеси дуже боляче відгукнулися на нашому сьогодні.

У перебігу ринкових трансформацій постраждала передусім інтелігенція.

Ослаблення уваги держави до інтелігенції призвело до значного погіршення її матеріального становища, а деідеологізація суспільства і стан аномії, поширення бездуховності — до ідейної кризи. Економічна неспроможність поєдналася з відчуженням від колишніх цінностей і відсутністю нових.

Відбувається перемикання інтересів інтелігенції — з виконання загальнолюдських функцій — на захист власних інтересів. Інтелігенція активно «входить до влади» з відповідними пільгами, привілеями і поведінкою. Наслідок — поглиблення внутрішньої диференціації і падіння соціального престижу інтелігенції в очах суспільства. Висновок — зникнення інтелігенції як особливої соціальної групи в соціальній структурі суспільства.

Інтелігенція перестає бути собою, настає час не відродження, а побутового виродження, духовного занепаду і деградації. А без її відтворення неможливо відродження моральності українського суспільства і творчого духу нації. Інтелігенції притаманна здатність самовідтворюватися. Вона сама визначає шляхи свого розвитку, сама може забезпечувати свою неперервність, сама себе «набирає» з народу, готуючи до самостійної роботи сьогодні і в майбутньому. Ця діяльність має елітарний характер, вимагає високої моралі та високої гуманності.

Образно інтелігенцію можна назвати душею народу, а інтелектуалів — його духом. Вони не можуть повноцінно існувати й функціонувати одне без одного.

Упродовж усієї історії людства великі і малі спільноти завжди потребують спеціалістів, професійна підготовка та висока кваліфікація яких не тільки відповідали б вимогам часу, а й випереджали б їх.

В умовах сучасного українського життя така потреба відчувається особливо гостро. Найбільш повно потребам суспільства відповідає розвиток науки, який здійснюють професійні наукові працівники — творці нових знань, вчені-дослідники, творці нових технологій.

Навчання — це інтелектуальна діяльність, напружена й відповідальна. У ній особистість розвиває свій талант, аби реалізувати його з користю для себе та Вітчизни.

Наука, знання, способи здобування, передачі та поширення знань є складовою частиною освіти, яка є полем безпосередньої діяльності інтелігенції. Нове знання завжди народжується в середовищі вчених, мислителів, інтелектуалів, письменників, художників — тобто інтелігенції.

Без інтелігенції будь-яка держава повноцінною не буде. Саме ця верства суспільства здатна досягнути, донести до свого народу та реалізувати національні інтереси своєї країни, утримати її в центрі європейської та світової цивілізації. Тільки тоді, коли буде існувати справжня українська інтелігенція, з'явиться можливість побудови повноцінної, багатой і розвиненої української держави.

Інтелігенції українського суспільства зовсім не обов'язково бути виключно національною за складом, але вона має бути національною за своїм духом і глибоко патріотичною.

Без впливової української інтелігенції — «мозоку країни» — народ, нація втрачає своє майбутнє і досить швидко деградує.

Час вимагає формування нової національної інтелігенції — інтелектуальної, політичної, управлінської та господарської, здатної ефективно контролювати національні ресурси, нарощувати їх та включати у світові процеси.

Україна потребує революції в управлінні державою та виробництвом, саме для цього має прийти нова інтелігенція — інтелектуал, політик чи державний службовець, науковець, крупний підприємець чи менеджер, — головним капіталом якої є знання в широкому розумінні, володіння сучасними технологіями мислення та професійна діяльність.

Україна в першу чергу потребує нових світоглядних орієнтирів, які б поєднували історичні традиції та сучасну перспективу.

Новий світогляд повинен передбачати відновлення християнської моралі, добробуту та багатства, що завдячують талантові й чесній та сумлінній праці. Не слід забувати і про духовний світ людини, який не терпить порожнечі.

Формування національної інтелігенції — це насамперед проблема виховання особистості. А особистість виростає в певному духовному середовищі, при створенні естетичного і морально-психологічного клімату.

Розширення духовних та інтелектуальних горизонтів має сприяти подоланню елементів провінційності в українській ментальності, дозволить українській нації збагатити не тільки себе, а й європейську і світову спільноту сучасними висококультурними виявами своєї духовності.

Нова національна інтелігенція має бути вірною українським традиціям, високоморальною, кращою, талановитішою, професійною, обдарованою, вимогливою до себе. Вона повинна вміти мислити, аналізувати і прогнозувати.

У сучасному світі добробут, нерозривно пов'язані з ним безпека і надійність держави ще більшою мірою визначаються науково-технічними можливостями та інтелектуальним потенціалом країни, якістю життя людей, рівнем демократії, правосвідомістю та розвитком суспільної моралі. Винятково важливу роль у створенні цих базових умов конкурентоспроможного суспільства відіграє наявність відповідальної інтелігенції.

Інтелігенція має стати творцем та носієм культури, рушійною силою нової науки, яка відіграє величезну роль в утвердженні шляху України — того єдиного історичного шляху, потенціал якого відповідає духу народу, зумовлюється територіальною визначеністю і може бути реалізований його творчістю.

Питання культури, етики, науки, освіти та мистецтва мають стати найпріоритетнішими напрямками розвитку України, цінність якої має визначатися рівнем розвитку культури, гуманністю суспільства, соціально-психологічним комфортом.

Головним ресурсом України є людський потенціал. Тому ідея пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини — головна для соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, вона є основою соціального прогресу.

Нинішня проблема України — це брак мислячої, соціально-відповідальної національної еліти. Україна потребує провідників нації, спроможних піднятися над своїми корисливими інтересами, досягти фундаментальні тенденції розвитку сучасного світу та запропонувати своєму народу шлях, що веде до кращого майбутнього своєї держави.

Список літератури

1. Баранцева К. Історична еволюція еліти стичного дискурсу: теорія та методологія // Філософ. думка. — 2002. — № 4. — С. 59–73.
2. Валерстайн І. Інтелектуали за доби переходу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 3. — С. 42–56.
3. Довідник з історії України. — К. — 2002.
4. Донців Д. Дух нашої давнини. — Львів, 1996. — С. 16.
5. Заткін А. Деякі аспекти елітогенезу в Україні та Криму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 1. — С. 202–211.
6. Інтелігенція і влада / Матеріали Всеукр. наук. конф. ОНПУ. — Одеса : Астропринт. — 1999. — С. 14–16; 2002. — С. 94–96, 101–105; 2003. — С. 27–31.

7. Інтелігенція і влада // Матеріали VI Міжнар. наук.-прак. конф.-семінару кер. вищих навч. закл., учених-дослідників і представників владних структур із пробл. сучасної інтелігенції. — Х. : Вид-во НУА, 2008.

8. Кушерець В. Українська еліта як стрижень нації // Трибуна. — 2002. — № 1, 2. — С. 10—16.

9. Крижко В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. / В. Крижко, Г. Мамаєва. — К. : Освіта України, 2005.

10. Литвин В. Інтелігенція у контексті сучасних процесів // Урядовий кур'єр. — 2002. — 4 черв.

11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — К., 1995. — С. 131.

12. Основа розвитку суспільства // Персонал Плюс. — 2007. — № 34 (273). — 5—11 верес.

О. Л. Войно-Данчишина

ВУЗОВСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: ПРАВОВОЙ СТАТУС

Деятельность интеллигенции пронизывает все сферы общественной жизни, начиная от накопления и передачи знаний, развития науки культуры и искусства, организации производства и экономики, создания новых технологий и воспитания нового человека до создания духовной атмосферы в обществе.

Особую роль интеллигенция играет в воспитании подрастающего поколения. Эту задачу выполняют, в первую очередь, учительство, преподаватели вузов и техникумов.

В последние годы в образовательном сообществе все чаще можно услышать мнения о несоответствии действующего образовательного законодательства процессам, протекающим в отечественной системе образования [1]. Образовательное законодательство нуждается не просто в корректировке, а в концептуальном совершенствовании. И в этой связи вопрос соответствия законодательства запросам и интересам общества в сфере образования, ориентация будущего законодательства на критерии и стратегические направления развития, выработанные образовательным сообществом, приобретает важнейшее значение.

Поэтому перед законодателями стоит сложнейшая задача выработать и принять новое образовательное законодательство, которое, с одной стороны, обеспечивало бы регулирование отношений, возникающих в связи с новыми явлениями в образовательном процессе. С другой стороны,

необходимо сохранить те действующие положения, которые достаточно эффективны и позволяют обеспечить преемственность нового законодательства. Необходимо учитывать активный процесс интеграции Украины в мировое сообщество, в том числе и в области образования.

Термин «образовательное право» уже прочно вошел в язык педагогической и правовой наук, широко он используется и представителями юридической и педагогической практики. Основными значениями данного термина является:

— образовательное право как нормативно-правовой массив (образовательное законодательство);

— образовательное право как элемент образовательных прав участников образовательных отношений; своеобразие правового статуса участников образовательных отношений.

В широком смысле законодательство представляет собой всю совокупность нормативно-правовых актов, которые расположены по их юридической силе следующим образом:

а) общеукраинские законы;

б) подзаконные акты;

в) нормативные правовые акты органов местного самоуправления по вопросам образования.

г) локальные акты образовательных учреждений.

Основопологающими нормативными документами в сфере высшего образования являются Законы Украины «Об образовании», «О высшем образовании», «О научной и научно-технической деятельности», Национальная доктрина развития образования [2; 3; 4; 5].

В последние годы внимание ученых и практиков привлекает проблема правового статуса обучающихся высших учебных заведений. Другому же участнику образовательных отношений — научно-педагогическим работникам — уделяется недостаточное внимание.

Действующее законодательство сегодня регламентирует далеко не полный перечень основных прав и обязанностей вузовской интеллигенции, не обеспечивает регламентации всего института правового статуса, не устанавливает признания государством значимой миссии педагога и его обязанностей, что, по существу, «обескровливает» систему образования [1].

На всех уровнях сегодня ставится задача обеспечения системы высшего образования квалифицированными кадрами [5]. При этом чаще всего упор делается на низкий уровень оплаты труда научно-педагогических работников. На наш взгляд, для решения кадровой проблемы образования необходимо установление на законодательном уровне «комплексного» статуса научно-педагогического работника, охватывающего не только уро-

вень его заработной платы, но и его положение в обществе, защиту чести и достоинства государством и т. д.

Высказываются иногда точки зрения относительно того, чтобы на законодательном уровне прекратить работу профессорско-преподавательского состава по совместительству. В этом случае вознаграждение за труд должно позволять профессору работать без совместительства.

Требует законодательного разрешения вопросы пенсионного обеспечения научно-педагогических работников, особенно тех, которые работают в вузах негосударственной формы собственности.

Ухудшились не только материальные, но и правовые условия труда научно-педагогических работников. Перевод их на контрактную систему работы явно ущемляет права преподавателей.

«Национальное государство, о котором так много говорят, не может существовать без национального образования, в среде которого и развивается национальное самосознание. Национальное самосознание формирует национальная интеллигенция, творческая деятельность которой продуцирует науку, знания, искусство, культуру в общих чертах» [6]. Отсюда — необходимость определения всех аспектов положения вузовской интеллигенции, в том числе и ее правового статуса.

Чрезвычайно важной задачей является формирование законодательной базы образования, ориентированной на педагогические аспекты, четкая регламентация правового положения научно-педагогических работников, установление на законодательном уровне значительного массива образовательных отношений, которые сегодня зачастую регулируются подзаконными актами, преодоления излишнего многообразия источников образовательного права, оптимизации его соотношения с другими отраслями права.

Список литературы

1. Буслов Е. В. Образовательное законодательство в свете реальных запросов отечественной системы образования [Электронный ресурс] // Право и образование. — 2008. — № 10. — Режим доступа : <http://lexed.ru/pravo/journ/1208/>.

2. Об образовании: Закон Украины от 23 мая 1991 г. № 1060-ХІІ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // <http://www.mon.gov.ua>.

3. О высшем образовании: Закон Украины от 17 янв. 2002 г. № 2984-ІІІ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.mon.gov.ua>.

4. О научной и научно-технической деятельности: Закон Украины от 13 дек. 1991 г. № 1977-ХІІ // Лига: Закон [Электронный ресурс] Компьютер-правовая система / Всеукр. сеть распространения правовой информ.

— [Электр. прогр.]. — Версия 7.4. — К., 2009. — Загл. из рук. для пользователя. Ежедн. обновление.

5. Национальная доктрина развития образования : утв. Указом Президента Украины от 17 апр. 2002 г. № 347/2002 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.mon.gov.ua>.

6. Кремень В. Образование и интеллект: размышления об интеллигенции [Электронный ресурс] // Зеркало недели. — 15—21 март. 2008. — № 10 (689). — Режим доступа : // <http://www.zn.ua>.

С. Г. Волков

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРОФСОЮЗОВ В УСЛОВИЯХ ТОТАЛЬНОГО КРИЗИСА

В ходе развития кризиса разрушаются социальные приоритеты, резко снижается жизненный уровень населения, усиливаются факторы дестабилизации социального мира. Модели социального диалога, социального партнерства в условиях политической, экономической и социальной стабильности работают неэффективно. В связи с этим необходимо пересмотреть формы и приоритеты направлений и содержания деятельности профсоюзов.

В первую очередь необходимо определить цели, механизмы и силы, которые могут реализовать план действий.

Главная функция профсоюзов состоит в обеспечении защиты трудовых и социально-экономических интересов наемных работников. Профсоюзы занимают промежуточное положение среди основных общественных институтов — они выполняют функцию посредника между работодателем, бизнесом и наемным работником. Эта функция посредника и является определяющим фактором, обуславливающим особый тип социальной ответственности. В узком смысле речь идет об ответственности за состояние социально-трудовой сферы, за уровень социальной защищенности трудящихся в их взаимоотношениях с работодателем и государством.

Наиболее эффективно профсоюзы реализуют свою социальную функцию в условиях консолидации общества, социального мира, созидания гражданского общества, формирования социального государства.

Сегодняшняя позиция бизнеса и социальная политика властей, проводимая в интересах крупного бизнеса, не может устраивать трудящихся, а, следовательно, и профсоюзы. Неолиберальная доктрина, взятая на вооружение властными структурами, и так называемые неотложные меры

по преодолению кризиса приведут к дальнейшему обнищанию большинства населения страны и фантастическому обогащению небольших фамильных групп. Отсюда возникает новая социальная миссия профсоюзов и новые границы социальной ответственности.

В обществе должна присутствовать сила, которая постоянно будет напоминать о «социальной ответственности государства», о том, что органы государственной власти несут ответственность за:

- обеспечение исполнения законов, гарантирующих активную социальную политику и эффективное функционирование рыночного хозяйства;
- исполнение социальных целевых программ, в том числе повышения занятости и обеспечения их источниками финансирования;
- развитие отраслей социальной инфраструктуры и их финансирование (образование, наука, здравоохранение, культура и т. д.);
- разработку государственных социальных стандартов и др.

Необходим социальный институт, который нацеливал бы работодателей на:

- эффективное использование ресурсов;
- уплату налогов;
- развитие новых технологий и инвестиций;
- развитие ответственного инвестирования (средство, с помощью которого инвесторы могут отдавать предпочтение видам деятельности, выгодным для общества, которые можно рассматривать как вклад в настоящее и будущее благосостояние общества).

Таким социальным институтом может быть только профсоюз. Время требует от профсоюзов генерировать необходимость социальных инвестиций, сосредоточенных на программах преодоления кризиса. Требование социальной эффективности звучит все неумолимее — и со стороны государства, и со стороны членов профсоюзов.

Для повышения чувствительности профсоюзов к «общественным ожиданиям» предлагается развивать эффективную систему управления профсоюзной организацией с лучшей идентификацией и управлением рисками и возможностями. Эффективное управление также приносит пользу обществу в целом, содействуя правильному и эффективному использованию человеческих, финансовых и природных ресурсов. Первичные профсоюзные организации должны требовать от руководителя предприятия и собственника внедрения конкретных процессов и структур управления для реализации следующих принципов:

- соблюдение правовых норм;
- подотчетность;

- прозрачность;
- этическое поведение;
- понимание заинтересованных сторон и их интересов.

Таким образом, тактика действий профсоюзных организаций может быть определена следующим образом. В случае осознания и выполнения социальной ответственности работодателем, стремлении решать кризисные проблемы не за счет социально-трудовых интересов трудящихся, а путем внедрения инновационных технологий, повышения эффективности управления и снижения издержек производства, профсоюзная организация выступает за добросовестный и творческий подход к труду, повышение производительности труда, повышение качества и конкурентоспособности продукции, за участие трудящихся в управлении производством и в получении согласованной доли прибыли.

В противном случае, профсоюзы обязаны прибегать к организации забастовок, митингов, уличных шествий, демонстраций, пикетированию и другим коллективным акциям. Подобные действия не могут не нагнетать напряженность в обществе, но они совершенно оправданы в условиях, когда бизнес и власть забывают о социальной ответственности перед обществом и пытаются решить проблемы за счет социально-трудовых интересов трудящихся.

Л. М. Газнок, Ю. А. Семенова

ВИЩА ОСВІТА: НАВЧАННЯ У КОНГРЕГАЦІЇ МАЙСТРІВ ЧИ З БОЛОНСЬКИМИ МОДУЛЯМИ І КРЕДИТАМИ?

Загальновідомо, що безпека і стабільність, майбутнє держави в сучасному світі визначаються науково-економічними можливостями та інтелектуальним потенціалом країни. Вища освіта поряд з іншими чинниками відіграє виключно важливу роль у створенні базових умов благополуччя суспільства.

В історії усіх країн і народів були періоди розвитку, коли життєво необхідним ставало проведення корінних реформ у суспільстві, змін у способі життєдіяльності і менталітеті людей.

Нинішнє українське суспільство виявилось не підготовленим до реформ, в тому числі і через низький рівень своєї освіченості. По-справжньому широко і глибоко освічених людей з кожним роком стає все менше, і це добре видно за рівнем шкільної підготовки першокурсників. Багатообіцяю-

чим щодо поліпшення ситуації в освіті став Болонський процес у системі навчання і контролю знань студентів. Але численні надії доки ще не виправдовуються.

Усі ми сьогодні розуміємо, що необхідні знання, причому знання, які б відповідали сучасному рівню розвитку цивілізації. Але знання не існують самі по собі, потрібні його носії, його проповідники, його здобувачі. Немає сумніву, що накопичене людством інтелектуальне багатство сконцентровано в тих культурних цінностях і технологічних досягненнях, які нас оточують. Культура — це категорія, яка не передається генетично. Потрібно бути вихованим в культурі, а культурі потрібно навчати. Навчання передбачає вчителя, оскільки людині властивий інстинкт наслідування. В основі будь-якого освітнього і виховного процесів на рівні, так би мовити, фізіології лежить саме цей інстинкт. Але процес наслідування вимагає у своїй нормі, крім наявності наслідувача і наслідуваного, ще достатньо довгострокової взаємодії між ними.

У літературі, а нині й у просторі Інтернету є все, навіть із надлишком, але скористуватися всім цим, як правило, не можна, не пройшовши попередній довгий процес навчання. Навчання у майстра (викладача — професора) або в конгрегації майстрів (в університеті) — це було правильним протягом усієї історії розвитку людських вмінь, усієї історії розвитку людського розуму, усієї історії вдосконалення духовного і матеріального життя людини. До речі, не лише в Україні. А якщо взяти до уваги необхідність не лише освоювати уже накопичені знання, то цілком зрозуміла необхідність правильного навчання, яке стає своєчасним в найбільш підходящому для цього віці.

У сучасному світі вже майже тисячу років, з часів першого європейського університету в Болоньї існує вища школа університетського типу. Студенти повинні жити університетським життям, жити в університеті, але це суперечить Болонській системі, за якої більше половини навчальних годин припадає на самостійне вивчення. Протягом усієї відомої нам історії вищої освіти — у буддійських послушників і давньогрецьких перипатетиків, у стародавньому Єгипті і в мусульманських освітніх закладах, у християнській вищій духовній школі і в європейському університеті було саме так: життя студента — невід'ємна частина університету. Він занурюється в життя того закладу, де навчається. Досить згадати про Києво-Могилянську академію часів Феофана Прокоповича. Пригадаймо також спогади М. В. Гоголя про Ніжинський ліцей або публікації про життя ліцеїстів у Царськосільському ліцеї. І ось сьогодні Україна, не розібравшись в особливостях нової Болонської системи освіти, почала її некритично запроваджувати. І як тут не пригадати Петра Чаадаєва: «Скорботна особливість нашої своєрідної

цивілізації» — вигадувати своє, особливе там, де є успішний досвід минулого, а якщо вже й запозичувати «дещо», то спотворювати це «дещо» до непізнаності. А про «досягнення» сьогоденної системи освіти яскраво свідчать факти про її стан у США. Американська асоціація викладачів фізики протягом 2,5 років проводила дослідження підручників, якими користуються сьогодні 90% школярів у середніх школах у США. Підводячи підсумки дослідження, професор фізики Джон Хубиц сказав, що підручники були переповнені «неймовірною кількістю помилок, фотографіями, що не мають нічого спільного з предметом, дуже складними ілюстраціями, експериментами, які в принципі не можуть працювати, діаграмами і малюнками, що являють неможливі ситуації». За словами дослідників, було б потрібно понад 500 друкованих аркушів, щоб перелічити усі помилки, що допущені у цих підручниках. Хто б міг подумати, що екватор проходить через міста Тусон (штат Арізона) і Талахасі (штат Флорида), а Статуя Свободи — кульга!..¹

Порівнюючи сучасний стан в навчальному процесі з початком 80-х, можна відмітити, що змінилися не лише підходи до навчання, рівень знань, але й сам студент, його мотиви, бажання, інтереси, духовні цінності. Злободенним залишається і питання проживання наших студентів у гуртожитку. Життя там далеке від ідеалу. Слід зазначити, що всі ці проблеми багатопланові, багатогранні і мають багато параметрів. Для зміни на краще потрібні матеріальні і фінансові ресурси. А щодо змін менталітету, то це проблема не одного дня, оскільки психологічна складова українських студентів відрізняється від психології європейського студентства.

Студентам будь-якого ВНЗ властиві специфічні установки і життєві плани, той або інший тип інтелектуального і суспільного розвитку. Аналіз студентської психології неможливий без того, щоб не охарактеризувати потреби та інтереси студентів, мотиви їх діяльності, усе, що обумовлене віковими особливостями і способом життя. Це характер конформності, лідерські можливості, різний ступінь соціалізації під час отримання вищої освіти тощо. Спілкування студентів досить різне в навчальних аудиторіях і лабораторіях, на навчальних базах, у місцях відпочинку, з викладачами і рештою світу.

Нинішній студент потрапив у ситуацію, коли навчатися зовсім непросто, коли кожен день, у прямому сенсі, приносить все нові й нові матеріальні труднощі, і доводиться постійно «викручуватися», а деяким студентам просто вирішувати питання елементарного виживання. А ще й потрібно

¹ Никонов А. Конец феминизма. Чем женщина отличается от человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.koob.ru.

вчитися!.. Для цього ж за нинішньою Болонською системою необхідно багато літератури, комп'ютер і вільний час для навчання, якого катастрофічно не вистачає, щоб у всьому розібратися самому, без досвідченого педагога. Він не тільки може відповісти на питання, а й навчить думати, скоригує напрямки думки, а ще й морально підтримає у складних ситуаціях.

У цій ситуації постає дилема: або запровадження Болонської системи потребує адаптації до ефективно і довготривало працюючої системи вищої освіти України або незворотна руйнація безцінного, сторіччями накопиченого вітчизняного педагогічного досвіду.

А. А. Гараев

ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСТАНОВОК ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Образование, интеллигентность, культура относятся к числу основных признаков, определяющих духовное содержание личности педагога.

С психологической точки зрения духовность обозначает индивидуальную выраженность в системе мотивов личности потребности жить, действовать «для других» [1]. А Л. Н. Толстой считал лучшим из людей того, кто живет преимущественно своими мыслями и чужими чувствами, самым худшим — человека, эгоистически ориентированного на себя, подчиняющего свои суждения не объективной истине, а выгодным для него взглядам [1]. Однако в условиях социально-экономического кризиса повышается вероятность смены устоявшихся ранее социально-психологических установок как в обществе в целом, так и у профессионалов, задействованных в системе образования. Фактически духовная деформация нации становится тотальным явлением. Как отмечают психологи [3], даже в таких профессиях, как педагог, врач, которые во все времена считались «интеллигентными», происходит диффузия личностной и профессиональной идентичности. Такая профессиональная деформация, в основном, связана с ломкой социально-психологических установок личности, порождаемой кризисными явлениями. Как пишет Е. В. Черный [3], диффузия профессиональной идентичности прорастает из ложных целей, из комфортности, моды или престижа, что не соответствует профессиональным ценностям, которые санкционированы в выбранных ими профессиях.

Исходя из этого психологического взгляда на проблему, целью нашего исследования стало изучение содержательных аспектов профессиональной идентичности, а именно ценностно-смысловых установок испытуемых.

В исследовании была использована методика диагностики социально-психологических установок личности в мотивационно-потребностной сфере О. Ф. Потемкиной.

Количество испытуемых — 40 человек (заведующие кафедрами, подразделениями и т. д., которые задействованы в сфере фармации).

Анализ результатов исследования показал, что в группе преподавателей наиболее выраженными оказались следующие социально-психологические установки: на результат, на альтруизм и на процесс.

Наименее свойственными для этой группы испытуемых оказались установки на деньги, на власть и на эгоизм. Эти результаты ярко демонстрируют нам особенности профессиональной идентичности педагогов.

Центральным для понятия «альтруизм» является идея бескорыстия как непрагматически ориентированной деятельности. Именно эта идея культивируется на протяжении всего процесса профессиональной социализации как педагогов, так и специалистов в области фармации. Альтруизм — наиболее ценная общественная мотивация, наличие которой у работников в сфере образования свидетельствует о достаточно сформированной, «зрелой» профессиональной идентичности. Ориентация на процесс и результат показывает активную, деятельную позицию преподавателя.

Обычно людьми, нацеленными на процесс, и движет интерес к делу. Интерес — сложное и охватывающее многие сферы жизни явление. Большинство авторов связывают процессуальные интересы с получением удовольствия от процесса деятельности. При таком подходе в рамках интерпретаций профессиональной идентичности можно заключить, что в нашей выборке испытуемых профессиональный интерес является одной из движущих сил профессионального развития личности. «Личность — это то, к чему она стремится» А. Маслоу [2].

Низкие показатели по шкалам: эгоизм, власть, деньги типичны для испытуемых «интеллигентных профессий». Интерпретировать внешнюю мотивацию деятельности можно как устремленность к власти, карьерному росту, высокой оплате труда, то есть к поверхностным атрибутам успеха. Показатели по этой триаде дефицитарных (по терминологии А. Маслоу) [2] потребностей внутренне противоречивы. Естественное стремление человека к получению материальных благ в процессе труда не может быть оценено отрицательно. Аналогично и стремление к власти может иметь как позитивный, так и негативный смысл. А «разумный эгоизм» присущ каждому человеку. Но в том случае, если эгоистическая позиция, стремление к деньгам и власти становятся преобладающими в структуре установок человека, это деформирует личность. Для специалистов, профессиональная идентичность которых связана с системой «человек-человек», основным

смыслообразующим звеном профидентичности выступает потребность в «служении человечеству» и профессионалы именно с такой установкой чаще всего задействованы в области образования, охраны здоровья и т. п.

Результаты, полученные в данном исследовании, позволяют сделать вывод о высоком уровне идентификации педагогов с морально-этическими основами профессии. Показательными являются высокие значения по шкалам: *альтруизм, процесс, результат*, которые наиболее соотносимы с профессиональной идентичностью специалистов в области образования. Степень выраженности этих социально-психологических установок говорит о достаточно сформированной ценностно-смысловой стороне профессиональной идентичности.

Результаты нашего исследования показывают, что несмотря на глобальные социально-психологические изменения, которые пережили и переживает наше общество, морально нравственные основы профессии педагога остаются неизменными и во многом определяют особенности профессиональной идентичности.

Список литературы

1. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Полит. изд-во, 1990. — 494 с.
2. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — СПб. : Питер, 2000. — 608 с.
3. Черный Е. В. Профессиональная идентичность практического психолога // Практ. психология та соц. робота. — 2000. — № 8. — С. 36—39.

Н. М. Глушкова

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У складних соціально-економічних умовах, викликаних загальною кризою, безперечно, зростає роль вищої школи в підготовці конкурентоспроможних фахівців, вихованні їх психологічної стійкості, здатності орієнтуватися в будь-яких професійних ситуаціях. Адже в умовах зростання безробіття підвищуються вимоги до фахівців: від рівня професійної підготовки і досвіду залежить їх майбутнє працевлаштування і матеріальне забезпечення. У цьому зв'язку оптимізація пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотиваційного компоненту в навчальному процесі набувають

більшого значення і конкретизації. Іншими словами, студенти вже сьогодні відчують, що їх конкурентоспроможність як майбутніх фахівців має зростати, і це є додатковою мотивацією на підвищення результативності навчальної діяльності.

Однією із проблем оптимізації пізнавальної діяльності студентів є вивчення питань, пов'язаних з мотивацією навчання. Як показують соціально-психологічні дослідження [1], мотивація навчальної діяльності неоднорідна, вона залежить від багатьох чинників: індивідуальних особливостей студентів, характеру найближчої референтної групи, рівня розвитку студентського колективу та ін. З іншого боку, мотивація поведінки людини, виступаючи як психічне явище, завжди є відзеркаленням поглядів, ціннісних орієнтацій, установок того соціального прошарку (групи, спільноти), представником якого є особа [2].

Розглядаючи мотивацію навчальної діяльності, необхідно підкреслити, що поняття «мотив» тісно пов'язане з поняттями «мета» і «потреба». В особі людини вони взаємодіють і мають назву мотиваційна сфера. У літературі [2; 6] цей термін включає всі види спонукань: потреби, інтереси, цілі, стимули, мотиви, схильності, установки.

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений в певну діяльність, — у даному випадку діяльність навчання [2]. Як і будь-який інший вид, навчальна мотивація визначається низкою специфічних для цієї діяльності, в яку вона включається, чинників. По-перше, вона визначається самою освітньою системою; по-друге, — організацією освітнього процесу; по-третє, — суб'єкними особливостями навчання; по-четверте, — специфікою навчального предмета.

Спробуємо проаналізувати, як саме деякі з визначених чинників впливають на формування навчальної мотивації студентів.

Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності випускників наших вищих навчальних закладів. Однією із передумов приєднання України до загальної Європейської зони вищої освіти є досягнення нашою освітньою системою цілей Болонського процесу. Тобто реформування системи вищої освіти в Україні передбачає приєднання до Болонського процесу, спрямованого на створення єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти, розвиток мобільності і можливостей для вільного пересування студентів, викладачів, науковців в межах європейського регіону, спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці [3].

Як бачимо, сама ідея Болонського процесу є дуже привабливою в мотиваційному плані для студентської молоді. Уперше в нашій країні створюються перспективи для студентів не просто одержати диплом про вищу освіту, а продовжити навчання в інших європейських країнах і навіть працевлаштуватися там.

До мотиваційно привабливих чинників Болонського процесу належать:

- уведення двоциклового навчання: 1-й — до одержання першого академічного ступеня і 2-й — після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше трьох і не більше чотирьох років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1—2 роки навчання після одержання 1-го ступеня);

- запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити в усіх національних системах освіти єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система зарахування кредитів — залікових одиниць трудомісткості), зробивши її накопичувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя»;

- контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники;

- розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців;

- забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників мають бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО [4].

В Одеському державному екологічному університеті протягом останніх років активно впроваджується кредитно-модульна система, відповідно до якої оцінка знань за стандартом ECTS здійснюється за літерами від А до F: оцінка «А» відповідає отриманій в українському внз «п'ятірці», «В» і «С» — оцінці нашій «добре», «D» і «E» — «задовільно». Це прохідні оцінки. Оцінка

«F» не є прохідною, а студент має скласти іспит з предмета в наступну сесію. Правила такі, що на оцінку «А» в системі ECTS заслуговують тільки 10% кращих студентів академічної групи. На добрі оцінки («В» і «С») можуть розраховувати наступні 25% і 30% успішних студентів. Прохідні задовільні оцінки одержують 25% і 10% студентів, що залишилися [4].

Звичайно, що студенти з мотивацією на успіх, на досягнення позитивного результату прагнуть потрапити саме в «першу десятку» або принаймні одержати оцінки «В» і «С». Запровадження кредитної системи обумовлює кредитно-модульну організацію навчального процесу. Кредитно-модульна система — це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів). Вона зменшує навантаження на студентів, оскільки за умов її впровадження відсутні сесії. Система не передбачає обов'язкового семестрового екзамену для всіх студентів. Протягом навчального семестру студенти виконують модульні контрольні та інші види робіт, а їх знання оцінюються за 100-бальною шкалою.

«Відсутність сесії» — додаткова мотиваційна привабливість цієї системи і не тільки для успішних студентів. Система перезарахування кредитів за наявності відповідних договорів дозволить українським студентам навчатися у провідних вищих закладах Європи. Це означає, що студент українського університету — учасника «Болонського процесу» вже сьогодні може розраховувати на отримання додатку до диплома, в якому традиційні оцінки дублюватимуться оцінками за системою ECTS. Передбачається, що цей додаток до диплома може допомогти нашим студентам із працевлаштуванням за кордоном. Але поки що більш реальним здається продовження освіти в магістратурі одного з європейських університетів або проходження стажування за програмою міжвузівського обміну.

Таким чином, кредитно-модульна система сприяє встановленню позитивного зв'язку мотиваційних орієнтацій з успішністю студентів.

Психологічне вивчення мотивації та її формування — це дві сторони одного й того ж процесу виховання мотиваційної сфери цілісності особистості студента [5]. Вивчення навчальної мотивації необхідне для виявлення реального рівня і можливих перспектив, а також зони її найближчого впливу на розвиток кожного студента.

На основі результатів аналізу можна констатувати, що мотиваційні особливості студентів виявляються по-різному залежно від ситуації, в якій опиняється особа. Більше того, стан навчальної мотивації залежить від того, як оцінює студент навчальну діяльність порівняно з його власними, реальними можливостями і рівнем домагань. Вже сьогодні студента спонукає до успішного навчання не тільки і не стільки орієнтація на «оцінку

викладачем» [6] і на одержання «абстрактного диплома» [6]. З'явилася реальна орієнтація на процес і на результат навчальної діяльності. А вже саме від цього результату має залежати професійна підготовленість майбутнього фахівця, його конкурентоспроможність, можливість працевлаштування навіть на європейському ринку праці.

Список літератури

1. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. — М., 1996.
2. Якунин В. А. Психология учебной деятельности студентов. — М. ; СПб., 1994.
3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / за редакцією В. Г. Кременя. — Тернопіль, 2004.
4. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л. Л. Товажнянський, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко. — Х., 2004.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія. — К., 2008.
6. Глушкова Н. М. Психологія і педагогіка вищої школи : конспект лекцій. — Дніпропетровськ, 2006.

Н. П. Гога

МЕСТО ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТИ В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Современное общество постоянно находится в процессе изменений различного уровня. В данный исторический момент происходит глобальное переустройство мира, и в ряду многих экономических и политических причин также на первый план выходит проблема профессионализма в целом и формирования профессиональной идентичности в частности.

Зачастую термин «профессиональная идентичность» дублирует другие устоявшиеся в мировой и отечественной психологии понятия. Например, «профессиональное самоопределение», «профессиональное саморазвитие», «профессиональный статус» и роль. Однако если эти понятия отражают суть личностного изменения в ходе профессиональной подготовки и деятельности, то профессиональная идентичность относится к понятиям, в которых выражено концептуальное представление человека о своем месте в профессиональной группе и, соответственно, в обществе. Кроме того,

этому представлению сопутствуют определенные ценности и мотивационные ориентиры, а также субъективное отношение (принятие или непринятие) к своей профессиональной принадлежности.

Различные аспекты роли профессиональной идентичности в профессионализации личности, профессиональной самореализации, формирования жизненного и профессионального пути, профессионального Я, места в структуре профессионала, соотношения с другими компонентами, качеств и свойств личности, необходимых для развития профессионального Я представителей различных профессий, достаточно подробно были рассмотрены многими исследователями (Л. Б. Шнейдер, Ю. П. Поваренковым, Э. Ф. Зеером, Н. В. Копыловой, Н. Д. Завалишиной, Н. Р. Гулиной, Т. М. Буякас, Н. Л. Ивановой, Е. В. Коневой, Е. П. Ермолаевой, Н. С. Пряжниковым, Н. Л. Петровой, Н. В. Молчановой, И. Григой и другими).

Профессиональная идентичность — интегративное понятие, в котором выражается сложная взаимосвязь личностных характеристик, обеспечивающих ориентацию в мире профессий, позволяющих более полно реализовывать личностный потенциал в профессиональной деятельности, а также прогнозировать возможные последствия профессионального выбора и характеристик, обуславливающих способность принятия ценностей профессиональной группы. Это продукт длительного личностного и профессионального развития, который проявляется на достаточно высоких уровнях овладения профессией и выступает как устойчивое согласование основных элементов профессионального процесса [1, с. 110].

Е. П. Ермолаева исследовала динамику содержательных, структурных и параметрических аспектов идентичности профессионала в меняющихся условиях деятельности, определила роль профессиональной идентичности как комплексной характеристики соответствия и универсального основания адаптации человека в разных профессиональных средах и исходит из того, что профессиональная идентичность складывается только на достаточно высоких уровнях овладения профессией [2, с. 54].

По аналогии со структурой общей идентичности структура профессиональной идентичности состоит из четырех элементов, применительно к профессиональному сообществу:

- 1) когнитивный (ценности, установки, стереотипы, групповая самооценка, групповое сознание, восприятие своей и чужой группы);
- 2) эмоциональный (степень удовлетворенности трудом);
- 3) мотивационно-аффектный (общие цели, групповое целеобразование, чувство «мы», агрессия по отношению к другим группам);

4) практический или интерактивный (совместная деятельность, поведение членов группы, межгрупповое взаимодействие).

Где проходят точки пересечения интеллигентности и профессиональной идентичности? Правомерно ли в целом говорить о существовании неких точек пересечения, тогда как С. А. Шаронова подчеркивает, что «Интеллигенция — это идеологическая, а не профессиональная или экономическая группировка» и делает вывод о пассивной роли современной «новой интеллигенции» [3, с. 6]. Однако в данном случае речь не об анализе портрета представителя интеллигенции, а о месте личностных характеристик интеллигента в структуре профессиональной идентичности.

Прежде всего, когда речь заходит об интеллигентности, мы подразумеваем высокий уровень внутренней нравственной культуры, развитые моральные ценности. Однако разве достижение профессиональной идентичности не предполагает наличие определенных ценностей, установок, стереотипов не только в рамках конкретной профессии, но и базовых моральных установок, позволяющих выполнять свою профессиональную деятельность на более высоком уровне. К таким общим ценностям, например, можно отнести гуманизм, толерантность, уважение к себе и к другой личности, ответственность за свои действия и, возможно, действия своих подчиненных, требовательность к себе и другим и т. д. Все эти параметры развиваются в рамках социализации и профессионализации личности и входят в содержание когнитивного компонента профессиональной идентичности.

Следующим логически связанным элементом является интерес к своей профессии, постоянное самосовершенствование и повышение квалификации, обусловленное не нормативными планами, а внутренней потребностью, все это — проявление удовлетворенности собственным трудом.

Однако удовлетворенность трудом — это не только личное удовлетворение от процесса, это и осознание значимости деятельности для общества в целом, его отдельных социальных институтов и конкретных людей. Это место и значимость собственно профессии по отношению к другим профессиям, и, конечно, «ценность» профессионала по отношению к другим профессионалам, все то, что определяет во многом внутреннюю моральную мотивацию труда, то есть содержание мотивационно-аффективного компонента профессиональной идентичности.

Заключительный компонент профессиональной идентичности — практический или интерактивный, его содержанием является реализация целей, ценностей, мотивов, степени удовлетворенности трудом, моральных и профессиональных принципов в рамках группового взаимодействия при выполнении конкретной профессиональной деятельности, потому что

выявить и оценить уровень интеллигентности личности можно лишь при ее непосредственном взаимодействии с другими людьми.

Таким образом, мы можем сказать, что, во-первых, интеллигентность это, как и профессиональная идентичность, интегративная характеристика личности, состоящая из множества параметров, которые постоянно дополняются. Во-вторых, содержательные характеристики интеллигентности пронизывают все компоненты профессиональной идентичности и являются ее неотъемлемой частью. Поэтому одной из важнейших задач современного образования является формирование не только высококлассного профессионала, а и профессионала-интеллигента.

Список литературы

1. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. — М. : УРАО, 2002. — С. 110.
2. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность (статья первая) // Психол. журн. — 2001. — № 4. — С. 50—59.
3. Шаронова С. А. Социальные установки современной интеллигенции (на примере России) // Нравственные императивы интеллигенции : Материалы IV Междунар. науч.-теорет. конф. по проблемам современной интеллигенции, Харьков, февр. 2006 / М-во образования и науки Украины, Харьк. обл. гос. админ., Нар. укр. акад. — Х. : Изд-во НУА, 2006. — С. 6.

И. В. Головнева

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗИТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ КРИЗИСНОЙ СИТУАЦИИ

Кризисные явления коснулись не только экономической сферы. Банкротства предприятий, рост безработицы, инфляция и, как следствие, изменение сложившегося стиля жизни, неуверенность в будущем порождает у многих чувство беспомощности, невозможности повлиять на ситуацию. То есть психологические последствия кризиса не менее грозные и впечатляющие, чем экономические.

Современное общество, в котором мы живем, известные шведские ученые-экономисты Кьелл А. Нордстрем и Йонас Риддерстрале определили следующим образом: «Это ужасно. Это здорово. Это пугает. Это веселит. Это подавляет. Это странно» [1]. Реальность такова, что кризис становится

одним из возможных вариантов перемен, которые происходят в нашей жизни постоянно. Поэтому одной из актуальных задач, стоящих в период кризиса перед всеми думающими людьми, — это формирование нового мышления, характеризующегося принятием ответственности за свою жизнь на себя, умением достигать своих целей в постоянно меняющихся ситуациях.

Формированию нового подхода к действительности, занятию позиции активного деятеля, которая так необходима современной интеллигенции, может помочь современная психологическая наука.

В рамках позитивной психологии — нового направления в современной науке — один из ее основателей М. Селигман задался вопросом: «Почему одни люди легко становятся беспомощными жертвами обстоятельств, а другие упорно продолжают сопротивление»? Этот вопрос привел Мартина Селигмана к выработке понятия «стиль объяснения» — таким термином он предложил обозначать способ, которым человек привык объяснять себе причины происходящего. Стиль объяснения может быть оптимистическим или пессимистическим. В стрессовых ситуациях именно от привычного для человека стиля объяснения зависит, сдастся ли он на волю обстоятельств или будет продолжать бороться. При пессимистическом стиле объяснения негативные события описываются личными, постоянными и универсальными характеристиками («Так будет всегда и со всем, к чему бы я ни прикоснулся»), и наоборот, позитивные события при пессимистическом стиле объяснения рассматриваются как случайные, временные и вызванные внешними причинами. Напротив, при оптимистическом стиле объяснения негативные события объясняются внешними, временными и конкретными причинами («Так сложились обстоятельства, это быстро пройдет»), а позитивные — как постоянные, универсальные и вызванные личностными причинами, например способностями [2].

Оптимист не стремится контролировать все вокруг происходящее, но при этом верит, что он не марионетка в руках судьбы или других людей, а активный деятель, который может изменить окружающую реальность и от которого многое зависит.

В формировании того или иного «стиля объяснения» большую роль играют окружающие человека люди. Так, обратная связь, которую дает преподаватель по результатам работы студента, также может формировать позитивные либо негативные установки у обучаемых. У пессимистов высокий уровень страха перемен. Перемены рассматриваются как угрозы экономическому, социальному положению или психологическому состоянию. Причем страх перед этими угрозами парализует деятельность, что, в свою очередь, приводит к ожидаемым негативным результатам.

М. Томас, также работающая в русле позитивной психологии, указывает

на то, что реакция человека на любые перемены, как правило, проходит четыре стадии [3].

1-я стадия — неприятие перемены. Человек думает о прошлом и концентрирует внимание на том, как хорошо было «до того» (в нашей ситуации — до кризиса). Это формирует негативный настрой, мешающий двигаться вперед.

2-я стадия — сопротивление. На этом этапе часто проявляются негативные эмоциональные реакции — депрессия, гнев, страх, разочарование. Очень важно, чтобы человек не задержался надолго на этой стадии, а перешел на следующую рациональную стадию.

3-я стадия — исследование. Она предполагает поиск и изучение способов, посредством которых можно сделать ситуацию более позитивной.

4-я стадия — согласие принять перемену. На этой стадии человек отстраняется от неконструктивных переживаний и начинает концентрировать усилия на будущем.

Естественно, что в ситуации кризиса и организациям, и конкретному человеку нужно будет отказаться от каких-то планов, целей, которые в данный момент являются труднодостижимыми, или изменить средства их достижения. Новые условия диктуют и новые пути достижения целей. И здесь психологический настрой на достижение целей даже в условиях кризиса является значимым фактором успеха.

По мнению Джин Даниель Дак, автора книги «Монстр перемен», факторы успеха в осуществлении перемен располагаются следующим образом:

1. Стратегия (вера в конечную цель преобразований).
2. Реализация стратегии — надежная система управления.
3. Укрощение монстра (монстром автор книги называет весь комплект человеческих эмоций, связанных с процессом перемены) [4].

Причем, надо отметить, что тот же стресс, который переживают люди в ситуации кризиса, также может иметь как позитивную, так и негативную стороны.

В. Г. Ромек [5] описывает масштабное исследование, проведенное в конце 80-х годов XX века в Германии под руководством профессора Й. Бренгельманна, факторов, которые способствовали успеху немецких менеджеров. Первоначально предполагалось, что стресс, возникший вследствие самых разных факторов, в том числе и неудачных действий и ошибок в бизнесе, препятствует успеху, портит здоровье менеджера и тормозит развитие предприятия.

Как оказалось, стресс неудач действительно мешал успеху, но только лишь в том случае, если неудачи принимались на собственный счет и служили поводом для прекращения деятельности.

Но при этом неудачи становились факторами успеха, если менеджер

умел рассматривать неудачи как повод к инновациям, умел переформулировать неудачи в новые планы.

Более того, немецкие исследователи обнаружили, что успех в бизнесе часто напрямую связан с уровнем стресса, что стабильность часто означает начало неизбежного проигрыша предприятия в конкурентной борьбе.

В подтверждение того, что при рациональном отношении к ситуации кризиса он может стать источником новых продуктивных идей, есть яркий пример из сферы образования.

В 1973 году, в самый разгар топливного кризиса, преподаватель университета Сан-Хосе Джон Сперлинг обратил внимание на то, что университет пополнился возрастными студентами, желающими сменить профессию. Ему пришла в голову идея разработать специальную учебную программу для тех, кто решил радикально сменить род деятельности, но начальство не дало ход смелой мысли.

Сперлинг для начала основал компанию Apollo Group, специализировавшуюся на лицензировании учебных материалов для традиционных учебных заведений, а затем открыл первое коммерческое учебное заведение University of Phoenix, который в первый год обучения принял всего восемь студентов. Сейчас у компании Apollo Group — 90 институтов по всей стране, ее рыночная стоимость составляет 10,6 миллиардов долларов.

Этот пример подтверждает тот факт, что, направив интеллект на решение проблемы, заняв активную, деятельную позицию и эмоционально приняв при этом сложившуюся ситуацию, можно увидеть новые возможности.

В ситуации кризиса украинской интеллигенции полезно взять на вооружение высказывание Стивена Кови, автора самой влиятельной книги по бизнесу в XX веке: «Берите на себя ответственность. Не играйте жертву. Делайте то, что от вас зависит, чтобы происходили необходимые изменения» [6].

Список литературы

1. Нордстрем К. Бизнес в стиле фанк / К. Нордстрем, Й. Риддерстрале. — СПб., 2005.
2. Силигман М. Новая позитивная психология. — М., 2006.
3. Томас М. Психология успеха. — М., 2005.
4. Дак Дж. Д. Монстр перемен. Причины успеха и провала организационных преобразований. — М., 2006.
5. Ромек В. Г. Структура оптимизма [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.elitarium.ru/2008/09/26>.
6. Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности. — М., 2006.

В. А. Гордилов

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТЬ: РЕАЛИИ XXI ВЕКА

История, историческое движение — это всегда кризис, точка бифуркации, после которой общество изменяет, а иногда меняет вектор своего развития. В период кризиса (хаоса, неустойчивости) малые возмущения, флуктуации, воздействия могут вызывать гигантские флуктуации, приводящие к перестройке всей общественной системы.

Интеллигенция (лат. *intelligens (intelligentis)* — знающий, понимающий, разумный) — это слой образованных и мыслящих людей, выполняющих функции, которые предполагают высокую степень развития интеллекта и профессиональной образованности. П. Д. Боборыкин определял ее как «высший, образованный слой общества». Оксфордский словарь определяет понятие интеллигенции как ту часть народа (в особенности, русского), которая стремится к независимому мышлению. Как считает Ю. Левада, интеллигенция «это не просто группа образованных людей, но некая общность, видящая смысл своего существования в том, чтобы нести плоды образованности (культуры, просвещения, политического сознания и пр.) в народ и уподобляющая эту задачу священной (по меньшей мере, культурно-исторической) миссии» [1]. Она не просто выражает мысли и интересы всех слоев общества, она дает им принципиально новый язык, новую систему ценностей, новое мировоззрение, на основе которых они создают новую культуру и самих себя. Рефлексия всех духовных исканий интеллигенции на протяжении XIX и XX вв. позволяет выделить в эволюции русской интеллигенции два периода: эмбриональное существование (прединтеллигенция), в котором она позиционирует себя лишь с властью, претендуя на роль ее ученого советчика. Второй, реальный период, это история развития, взлета и самоуничтожения интеллигенции. «Уверовав» в свою миссию, свой долг перед народом «осчастливить его», она осуществила социалистическую революцию. В результате к власти пришли не интеллигенты, а революционеры, и поскольку «мавр сделал свое дело», ей оставалось только уйти со сцены. В период реального социализма интеллигенция превратилась в «прослойку», утратила свою социальную идентичность, роль и предназначение. Ее разобщенность, социальный статус, уровень доходов и социального престижа не дает никаких оснований считать ее принадлежащей к элите общества. Как социальная группа, она самоликвидировалась, и все же «гонимый или потаенный дух интеллигенции и интеллигентности не исчез полностью» (Ю. Левада).

Сегодня, в XXI веке, социально-просветительскую миссию интеллигенции, развитие интеллектуальной свободы осуществляет крайне малая часть «образованщины» — это просвещение власти и лишь отчасти просвещение масс. Исчезновение интеллигенции как социального слоя характерно не только для России и всего постсоветского пространства, но и для Запада. Интеллигенции как социальной общности нет, есть отдельные интеллигенты, в ней нет больше необходимости, ее функции перешли к свободным индивидуальностям.

Современное общество плавно перешло из постиндустриального состояния в постмодернизм, в «текущую современность» (З. Бауман), к миру пластическому, текущему, свободному от заборов, барьеров, границ. Этот переход сопровождается изменениями во всех сферах общества.

История развивается в единстве двух процессов — интеграции и дифференциации. Последние 10 лет эти процессы резко ускорились и описываются понятиями «глобализация» и «индивидуализация». Ускорение этих процессов сопровождается их расхождением, что угрожает целостности общества и существованию всего человечества.

Глобализация, нивелируя все и вся, направлена на производство не просто массового человека-потребителя, но человека, послушного зову рекламы, социальной пропаганды, политических лидеров; человека, легко манипулируемого и податливого НЛП и другим социальным техникам и технологиям, которые используют незримые «кукловоды» — мегакорпорации. Глобализация — это процесс, который не столько объединяет, сколько разъединяет. Она объединяет только с одной целью — чтобы миром было легче не управлять, а манипулировать, чтобы сохранить «статус-кво» мегакорпораций. Глобализация разобщает, уничтожая основы национальных культур, образования, идентичности, тем самым разрушая основу процесса дифференциации, а, следовательно, развития человека и человечества. Неслучайно Фукуяма писал о «конце истории».

Глобализация превращает социальное пространство людей в «тюрьму», в усовершенствованный киберпространственный вариант Паноптикона (М. Фуко) (метод наблюдения, принуждения, наказания) в Синоптикон (Т. Матиссен), основанный на методах соблазна, манипулирования потребностями человека, поощрения.

Глобализация — это всего лишь тоталитарное внедрение логики мировых рынков финансов во все сферы жизни. Человек остается один на один не столько перед глобализованным государством, сколько перед анонимной властью мегакорпораций. Он бессилен перед ней и не может сохранить себя как человека. Выжить как человек может только интеллигент-гражданин, не поддающийся манипулированию.

Навязчивая глобализация извратила и процесс дифференциации, индивидуализации. В начале современной эпохи индивидуализация провозглашалась как освобождение человека от жесткой социальной принадлежности, зависимости, надзора и принуждения. А сегодня индивидуализация превратилась в назначенную индивидуальность, ибо реализация индивидом своих способностей, индивидуальности не достигает той цели, которую требует подлинное самоопределение. Сегодня существует и увеличивается пропасть между общественным положением людей де-юре и их возможностями стать индивидуальностями де-факто, то есть управлять своей судьбой и выбирать те варианты, которые они действительно желают.

Индивидуум де-юре не может превратиться в индивидуальность де-факто, не став сначала гражданином. Нет независимых людей без независимого общества, и независимость общества требует сознательного и постоянно осознаваемого самоопределения, — того, что может быть результатом общих усилий его членов [3].

Сегодня перед интеллигенцией стоит задача — восстановление утраченного единства между индивидуума де-юре и перспективами индивидуальности де-факто. Она может быть решена людьми, которые не утратили забытые навыки гражданина и интеллигента.

Под влиянием процессов дифференциации и глобализации социум существенно изменился, его структура стала непостоянной, текучей. Власть стала незримой и анонимной, политики и президенты стали марионетками в руках невидимого «кукловода». Главным ресурсом власти, как и предполагал О. Тоффлер, стала не сила или богатство, а информация и знание. Тот, кто владеет СМИ, кто манипулирует информацией, — тот и владеет властью. Однако тот, кто владеет властью, — не знает, на что ее употребить — он использует ее, чтобы не потерять ее и свои прибыли. В результате такого употребления властью человечество деградирует.

Противостоять информационному терроризму, психоманипулированию, НЛП и другим формам манипулирования потребностями, сознанием и бессознательными глубинами человеческой души может громадное меньшинство людей, нравственно и духовно развитых, саморефлексирующих, интеллигентов. Жизнь, мысли и мнения этих людей являются примером для подражания. Это слишком слабое воздействие на общество, но именно оно рано или поздно приводит к изменениям индивидов, общества и истории.

Роль интеллигенции и интеллигентности может быть осмыслена через взаимодействие в треугольнике «народ» — «культура» — «власть». Народ в российском обществе — это косная масса, предмет служения, любви и страха. Власть — жестокая, консервативная и невидимая сила, использую-

щая отсталость массы против свободы, прогресса и интеллигенции, а достижения прогресса — против массы. Культура — основа развития и свободы индивида, низведена властью до массовой культуры и превращена в средство манипулирования, деградации индивида. Интеллигент — живая рефлексия культуры, самосознание и дух народа, стремящийся просветить народ и власть. И то, и другое, обречены на неуспех. Но в точке бифуркации социального движения (истории) жизнь, мысли, надежда интеллигенции могут оказаться востребованными, и они выполняют, выражаясь языком синергетиков, роль аттрактора — медиатора и катализатора исторического процесса.

В заключение отметим, что и гражданин, и интеллигент не могут быть воспроизведены системой образования, они — «штучный товар», который создается в живом, свободном, творческом общении с себе подобными, в системе образования «Учитель — Ученик».

Роль и функции интеллигенции в истории не меняются — они состоят в том, что нравственно и духовно развивая себя, следуя своей социальной ответственности, они служат маяком для человечества и его истории.

Список литературы

1. Левада Ю. Интеллигенция / 50/50: Опыт словаря нового мышления / под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. — М. : Прогресс, 1989. — С. 128—131.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / пер. с англ. — М. : Весь мир, 2004. — 188 с.
3. Бауман З. Текущая современность / пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова. — СПб. : Питер, 2008. — 240 с.

О. А. Гордилова

СОЦИАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПОДГОТОВКА СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В РОССИИ

Развитие образования на современном этапе определяется задачами перехода России к демократическому обществу, к правовому государству, рыночной экономике. Перед гражданами и государством стоит сверхзадача — преодоление опасности «накапливающегося отставания» России от мировых тенденций экономического и общественного развития. В этих условиях система образования как социальный институт, универсальный

инструмент социализации личности должна стать важнейшим фактором гуманизации общественно-экономических отношений, формирования новых жизненных установок личности.

Появление и накопление социального знания стало одним из факторов развития современной цивилизации. Социальная наука концентрируется на исследовании тех явлений и процессов, которые связаны с человеком и его деятельностью в обществе, поэтому ее становление сопровождается появлением новых, интегративных научных направлений. Социальное образование вызвано к жизни, с одной стороны, потребностями в познании и регулировании усложняющихся социальных процессов, с другой стороны, необходимостью научного обеспечения профессиональной подготовки социальных работников. Философское осмысление социальной работы как общественного феномена раскрывает структуру и самосознание современного общества, дает общее представление о человеке и обществе в контексте поиска стратегий спасения человечества. Философия социальной работы — это результат интеграции в целостную систему знаний, представлений о человеке и ценностях в его жизни.

Социальная работа как феномен цивилизации представляет собой воплощение общественных потребностей во взаимопомощи и справедливом распределении, причем «человек-помогающий» не только отвечает общественной потребности и необходимости, но и является определенным фактором развития культуры и цивилизации. Роль социальной работы в обществе заключается в сохранении и реализации социокультурных и духовно-нравственных ценностей: благотворительности, милосердия, справедливости, добра, любви. Социальный работник не только проповедует ценности любви и милосердия, «милость к падшим призывая», он реализует их в своей практической деятельности, в своем облике и образе жизни. Социальные работники исповедуют ценность человеческой жизни, социальную ответственность, альтруизм и задают эти нравственные императивы в качестве целей и ценностей развития нового общества.

Социальная работа имеет особый статус в обществе, поскольку это организационная работа в социальной сфере, специфический механизм решения социальных проблем на всех уровнях общественной структуры вплоть до отдельного человека, это лечение и предупреждение «социальных болезней».

С 1991 года в России появилась и развивается новая профессия — «социальный работник», организована подготовка специалистов по социальной работе. Как и другие профессии, относящиеся к группе профессий «человек — человек», социальная работа является гуманной по своему содержанию. Однако в отличие от профессии врача, учителя,

юриста, социальная работа предполагает целостное видение человека и его проблем в контексте его индивидуальной и общественной жизнедеятельности и комплексное содействие в развитии человеческого потенциала каждого подопечного. Принцип гуманизма является основным положением и установкой, на котором базируется деятельность социального работника. Поэтому социальное образование, образование социальных работников ориентировано на формирование профессиональных и духовно-нравственных качеств, социальных установок будущих специалистов социальной сферы.

В образовании социальных работников можно выделить основные аспекты: научно-исследовательский, прикладной, нравственный и духовный, которые объединяет процесс профессионального становления специалиста как непрерывный процесс «проектирования» личности. На эту личность возложена особая миссия — решая социальные проблемы, социальный работник помогает людям и обществу в целом избавиться от негативных явлений, поднимает общественное сознание на новый уровень, влияет на рост самосознания конкретных личностей, общности, нации, общества и человечества. Сквозь призму этой социальной миссии образование социальных работников должно быть неразрывно связано с культурой, а образовательная задача может быть сформулирована как формирование и развитие *интеллектуального, духовного, нравственного и культурного потенциала личности*.

Однако этому препятствует процесс разобщенности процессов формирования нравственности и профессионализма, противопоставление образования и воспитания — культуре. Как отмечает В. И. Жуков, «в конце XX столетия культура и образование разошлись организационно, изменились содержательно и расчленились на две самостоятельные линии, дифференцированные даже в учреждениях образования и просвещения. Это произошло за счет ослабления институциональной роли культуры, а также в результате деградации образовательных систем» [1, с. 6]. На преодоление этого противоречия и эффективное решение образовательной задачи направлены образовательные технологии, переход к инновационному образованию.

В арсенале профессиональной подготовки социальных работников имеются разнообразные методы и инструменты достижения желаемого результата — технологии дистанционного обучения, информационно-коммуникативные технологии, мультимедиа-технологии, интернет-технологии, проблемные занятия, ролевые игры, волонтерская работа. Однако эти технологии обучения имеют смысл и содержание, если они являются неотъемлемым компонентом парадигмы инновационного образования. Для

данной парадигмы характерны следующие признаки: 1) междисциплинарная организация содержания обучения; 2) освоение методологии созидательной деятельности, предполагающей многозначность результатов; 3) развитие духовности, нравственности и ответственности как факторов профессионализма [2].

Таким образом, образование, подготовка и воспитание социальных работников в современном российском обществе должны быть направлены не только на формирование социального интеллекта и профессионализм студентов, но и на культивирование интеллигентности — способности выполнять свой профессиональный долг в горизонте общечеловеческих ценностей, осознавая всю меру ответственности за судьбы отдельных людей и общества в целом.

Список литературы

1. Жуков В. И. Социальное образование: взгляд в будущее // Ученые записки : науч.-теорет. журн. — 2000. — № 1 (17). — М. : Союз, 2000. — С. 5—11.
2. Взятых В. Социальные технологии в образовании / В. Взятых, Л. Романенкова // Высш. образование в России. — М., 1998. — № 1. — С. 28—38.

А. В. Губа

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Особливість сучасного розвитку суспільства й державності в Україні покладає на працівників освіти функцію основного провідника у формуванні громадянського, демократичного суспільства. Освіта в сучасному розумінні не зводиться лише до суми знань, умінь і навичок. Вона включає в себе розвиток природних здібностей людини, виховання високої моральності, виваженого відношення до світу, до інших людей, до самого себе. Формування майбутнього менеджера освіти передбачає спрямування змісту освіти на виховання в нього свідомого ставлення до своєї професійної діяльності. У структурі підготовки майбутнього менеджера освіти важлива роль належить одній із складових освіти — педагогічній.

Аналіз досліджень із проблем педагогічної освіти свідчить про увагу вчених до проблеми її змісту, бо саме останній визначає реальне функціонування всієї її системи, є похідною від розв'язання більш загальної проблеми — мети й завдання професійної підготовки майбутнього менеджера освіти.

Зміст освіти — це соціокультурний феномен та особистісно орієнтована модель, дидактичною одиницею якої є навчальний предмет, втілений у навчальному матеріалі, який слід засвоїти, а тому він спеціально конструюється.

Під час визначення сутності змісту освіти абсолютними цінностями є не відсторонені від особистості знання, а сама особистість, яка має свободу вибору змісту з метою задоволення своїх освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб; гуманне ставлення до особистості, що розвивається, становлення її індивідуальності й можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі.

Джерелами формування змісту освіти будь-якого типу є соціальний досвід і культура суспільства. З позицій культурологічного підходу джерелом формування змісту культуротворчої педагогічної освіти є педагогічна культура як суспільний і професійно-груповий феномен, який виражає сукупність ідей, норм і цінностей, способів педагогічної діяльності в межах суспільства й педагогічного фаху. Зміст культуротворчої педагогічної освіти визначається її культурною метою як провідною детермінантою.

Оскільки освітній процес вищої педагогічної школи передбачає свідоме регулювання, то постає науково-практичне завдання цілеспрямованого відображення накопиченої в суспільстві культури у змісті педагогічної освіти. Надійним шляхом вирішення цього завдання є культурологічний підхід до відбору змісту, який передбачає, по-перше, включення фундаментальних знань про культуру як інтегративну характеристику особистості й способів професійної діяльності вчителя, по-друге, включення знань про конкретні форми культурної педагогічної діяльності й спілкування.

Об'єктивне значення змісту педагогічної освіти визначається соціальним замовленням суспільства на вчителя й завданнями, які висуває суспільство перед педагогічною освітою. Тому в змісті освіти виражається її соціальний сенс, який ми розкрили через аналіз соціокультурних функцій інституту педагогічної освіти.

Суб'єктивне значення змісту педагогічної освіти належить до «особистісного сенсу». Особистість надає знанню сенсу завдяки активній діяльності її свідомості. Уміння шукати сенс формується через осмислення й переосмислення змісту освіти та самоформування на цій базі її особистісного сприйняття й розуміння.

Під час розв'язання проблеми побудови змісту педагогічної освіти у світлі культурологічного підходу вихідними стали висунуті нами положення про культуротрансляційну й культуротворчу функції педагогічних університетів, де основна культурна функція полягає не лише в передачі сукупної педагогічної культури — досвіду навчання й виховання учнів плідної фахової діяльності, що втілене в знаннях, уміннях, властивостях, способах творчого

ставлення до педагогічної дійсності, але й у подальшому розвитку культури, заснованої на морально-правових нормах.

Загальноцільова установка змісту освіти з позицій культурологічного підходу — глибоке усвідомлення освіти як соціокультурного феномена, сутність якого виражається в гуманістичних цінностях і культурних формах взаємодії її учасників. Розвиток духовності, моральності й дотримання правових норм педагогом упродовж всього життя дає підстави сподіватися, що ми дійсно будемо жити й працювати у соціально-правовій державі.

Аналіз основних теоретичних положень цілої низки наукових досліджень дозволяє стверджувати, що лише маючи своїм предметом культуру, педагогічна освіта здатна виконати основну культуротворчу функцію — становлення та розвиток управлінської культури. Орієнтація педагогічної освіти на становлення суб'єкта культури зумовлює принципово інший, порівняно зі знаннєво-орієнтованим, підхід до змісту освіти та його вихідного тлумачення. Його сутність необхідно розкривати не стільки в поняттях «знання, уміння, навички», скільки в поняттях культури — «культурні сенси», «цінності культури», «культурні норми», «емоційно-ціннісне ставлення», «творчість», «моральна свідомість», «правосвідомість», «правова культура».

За таким підходом зміст педагогічної освіти виводиться на рівень культури особистості. Тлумачення змісту освіти в поняття культури добре вписується в процес гуманізації педагогічної освіти, мета якої полягає у вихованні професійно-педагогічної культури вчителя, а сутність — в орієнтації змісту на загальнокультурні людські цінності та адаптований досвід людства.

Н. И. Данько

РОЛЬ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ МОРАЛИ

Там, где торжествует серость,
к власти всегда приходят черные.

Аркадий и Борис Стругацкие.

«Трудно быть богом»

В настоящее время мировая экономика переживает тяжелые времена. В центре этого глобального кризиса, в той или иной степени затронувшего экономики всех стран, — американская финансовая система. Как известно,

причиной послужили инновации в области ипотечного кредитования. Низкие процентные ставки сделали кредиты привлекательными для широких слоев населения. Огромное количество кредитов, выданных американскими банками, напоминало настоящий «пузырь», который в один прекрасный день лопнул. Вследствие этого начался кризис строительства, ведь банки перестали кредитовать строительство домов, а вслед за неразберихой в стройиндустрии появились проблемы с безработицей. Аналогичную картину мы можем наблюдать и в Англии, которая переживает такую же ипотечную катастрофу. По цепной реакции кризис подтолкнул к росту и инфляцию. Сейчас в США, Европе и Китае она достигла рекордного максимума. Это не могло не сказаться на экономике и других стран.

Но, если разобраться, то можно заметить, что финансовый кризис вторичен. Первичен кризис морали. Американская ипотека ведь рухнула оттого, что люди безответственно и аморально делали деньги из воздуха. Обрекали свою экономику на неизбежный крах. Отечественные банкиры, экономисты, потребители также следовали этому рецепту. В современном обществе насаждается западная система ценностей, базирующаяся на нормах протестантской этики, а не на традиционных для украинского, российского обществ православных устоях. Мир увлекся деньгами, потреблением. В своей работе «Протестантская этика и дух капитализма» М. Вебер [1] указывает на связь между этическим кодексом протестантизма и духом капиталистической экономики, основанной на идеале предпринимателя-рационалиста. Протестантский религиозно-этический комплекс, по мнению Вебера, стимулировал возникновение специфических для капитализма форм поведения в быту и хозяйственной жизни. Вебер приводит цитату Бенджамина Франклина, в понимании которого идеальный человек — «кредитоспособный, добропорядочный, долг которого рассматривать приумножение своего капитала как самоцель». В данном случае речь идет не просто о житейских советах, а о своеобразной этике. Трудолюбивый, инициативный, любящий деньги ради самих денег, без особых запросов, скромный в потребностях — таков «серый» идеал веберовского человека.

Православное мировоззрение в большей степени направлено на созерцание, духовное самосовершенствование, создание духовных ценностей, «жизнь духа», в отличие от протестантского, направленного на действие, приумножение богатства, создание материальных благ и ценностей. Н. Бердяев пишет о сути православия: «Православие есть, прежде всего, не доктрина, не внешняя организация, не внешняя форма поведения, а духовная жизнь, духовный опыт и духовный путь. Во внутреннем духовном делании видит оно сущность христианства» [2].

Отечественная мораль считает верным не удовлетворение материальных

потребностей, а сдерживание страстей, источников греха: «мир душевный приобретается скорбями».

В современном обществе, отказавшемся от советских ценностей, моральных устоев, культуры, активно насаждается система западных, рыночных ценностей, среди которых одними из главных являются потребление и создание богатства. Такая расстановка приоритетов на удовлетворение только материальных и физиологических потребностей, такое «торжество серости» не создает основы для воспитания здорового в нравственном и моральном отношении подрастающего поколения и, в конечном итоге, губительно для общества.

В любом обществе существует группа людей, являющихся носителями культуры и морали данного общества. Особая ответственность за решение проблемы воспитания общества в духе здоровой этики и морали лежит на интеллигенции. И хотя, по словам Н. Бердяева, «положение в мире интеллекта и его представителей, интеллигенции, делается все более и более тяжелым и угрожающим. Независимость мысли, свобода духовного творчества отрицаются могущественными движениями нашей эпохи. Современные поколения и их вожди не признают руководящего значения интеллекта и мысли» [3], именно интеллигенции принадлежит ведущая роль в этом процессе.

Однако в обществе, где размыты моральные ценности и принципы, необходимо заново создавать моральный стержень, заново формулировать моральные принципы. На взгляд автора, здесь необходимо обратиться к православию. Установки православия на духовное совершенствование, милосердие, нравственность, творчество, альтруизм, следование общечеловеческим, семейным ценностям являются гарантией выздоровления общества. Несмотря на то что традиционно сложилось представление об интеллигенции как общественном слое, противопоставляющем себя церкви, именно интеллигенция должна стать носителем новой, православной морали в обществе. Именно здесь должны проявить себя главные качества, отличающие отечественного интеллигента от интеллектуала — подвижничество, высокая нравственность, служение высокой идее, обществу, правде, справедливости.

Список литературы

1. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма — [Электронный ресурс] // Электронная б-ка рус. философии ; Б-ка Гумер. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Veb_PrEt/index.php. — Загл. с экрана.

2. Бердяев Н. Кризис интеллекта и миссия интеллигенции – [Электронный ресурс] // Электронная б-ка рус. философии ; Б-ка Гумер. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/intell/berd_krizintel.php. – Загл. с экрана.

3. Бердяев Н. Истина православия [Электронный ресурс] // Электронная б-ка рус. философии ; Б-ка Гумер. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/ortodox/Berd_Istina.php. – Загл. с экрана.

4. Стругацкий А. Н. Трудно быть богом / А. Н. Стругацкий, Б. Н. Стругацкий // Б-ка современ. фантастики в 15-ти томах. Т. 7. – М. : Молодая гвардия, – 1966. – 432 с.

А. М. Демидов

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ В УСЛОВИЯХ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА: УРОКИ КОСОВО

Этнополитические конфликты являются одной из наиболее острых проблем современного мира и актуальность их изучения очевидна. При этом интеллигенция, под которой в общественных науках обычно понимают социальную группу людей, профессионально занимающихся умственным трудом, развитием и распространением культуры, обычно имеющих высшее образование, достаточно часто принимает активное участие в этих конфликтах. Ярким примером подобного может служить роль интеллигенции в широко известном конфликте в Косово, в особенности ее деятельность в сфере высшего образования.

Прежде всего, несколько слов о теоретико-методологической основе исследования. Большинство современных теорий этнополитических конфликтов, опираясь на парадигму множественной нелинейной каузации, учитывают не только все разнообразные факторы, приводящие к конфликту, но и взаимное влияние этих факторов друг на друга, при котором «причина и следствие не могут быть четко разделены» [2, с. 217]. Нелинейность связей между факторами подразумевает в том числе и то, что отдельный элемент может оказывать противоречивое влияние на конфликт. Среди таких противоречивых элементов модели конфликтного взаимодействия находится и интеллигенция.

Другим теоретическим вопросом, на который следует обратить внимание, является проблема сущности самого феномена этничности. Известны три парадигмы этничности: примордиализм, инструментализм и конструктивизм, хотя не все теории можно однозначно отнести к одной

из них. Примордиалисты считают этничность объективным, не зависящим от индивидуального выбора признаком. В то же время инструменталисты считают ее вымыслом, средством манипуляции массами со стороны элит [1]. Конструктивисты, в отличие от них, не отрицают объективное существование отдельных признаков, по которым различаются этносы, но этническая принадлежность в целом, по их мнению, субъективна: «Будучи вопросом сознания (идентификации), членство в этнической группе зависит от предписания и самопредписания» [4, с. 106]. Наиболее современным, однако, представляется системный подход к этничности, который, объединяя три вышеперечисленные парадигмы, рассматривает ее как сложный комплекс социальных, культурных и психологических признаков, формирующихся в процессе социализации. Подобное определение этничности подразумевает значительную роль интеллигенции в деятельности этнических сообществ, а также важность такого института социализации, как система образования.

Перейдем к непосредственному анализу роли интеллигенции в косовском конфликте. Еще во время борьбы за освобождение от турецкого владычества Косово имело для сербов глубокое символическое значение, олицетворяя надежду на восстановление своей государственности и символизировало сербскую национальную идентичность. [10, с. 11] Но в то же время Косово стало в конце XIX века центром формирования албанского национального движения, именно там была создана известная Призренская Лига [11, с. 44]. Соответственно, интеллигенция обоих народов стремилась обосновать свои права на Косово и представить другую сторону как оккупантов и угнетателей.

Рамки данного исследования не позволяют подробно останавливаться на всех этапах косовского конфликта, поэтому перейдем к важнейшему периоду – второй половине XX века. После создания СФРЮ Иосип Броз Тито, будучи хорватом по национальности, развернул кампанию по борьбе с «великосербским шовинизмом». В частности, в Косово неалбанские национальности были неравноправны в судах, при приеме на работу или увольнении с нее [9, с. 310]. Действовала система квот и при приеме в Приштинский университет, ограничивавшая возможности сербов получить высшее образование [8, с. 220]. На фоне этого процветал албанский национализм, сербская интеллигенция изгонялась из края или даже физически уничтожалась. Например, за период с 1971 по 1981 год жертвами каждых 4 из 5 убийств в Косово были сербы [7, с. 16].

Особо стоит отметить роль системы образования в развитии албанского сепаратистского движения. Система образования в Косово в коммунистический период была связана с системой образования Албании (что, кстати,

опровергает доводы албанцев об угнетении их культуры в социалистической Югославии). Эта связь во многом способствовала «албанизации» и росту националистических настроений в крае. «В Косово приезжали сотни учителей и профессоров из Тираны, а косовские преподаватели, в свою очередь, проходили стажировку в Албании. Занятия велись по албанским учебникам, государственные программы игнорировались, университет готовил албанистов в таком количестве, которое не требовалось стране. «Албанизация Косово» становилась естественным процессом, а восприятие националистических идей происходило уже за школьной партией» [3]. В итоге в крае было на 14% больше студентов на 1000 человек, чем в среднем по стране. Из Албании были приглашены 237 профессоров для Приштинского университета, значительная часть учебной литературы также ввозилась из Албании и носила проалбанский характер [6, с. 53].

Все краевые структуры власти — милиция, суды, система школьного и университетского образования, Академия наук, писательская организация — практически неограниченно использовались албанскими националистами для пропаганды своих идей во всех слоях населения [3]. Е. Гуськова приводит в качестве примера одно из сообщений МВД Сербии, составленное в 1966 г. на основании данных краевого отделения внутренних дел, в котором говорилось: «В средних школах, средних специальных заведениях, гимназиях и учительских школах молодежи легально преподают национализм» [3].

Помимо прочего, подобная деятельность националистически настроенной албанской интеллигенции подрывала экономику края. «Приштинский Университет специализировался почти исключительно на албанской истории, литературе и искусстве, в то время как обучение современным техническим дисциплинам было заброшено» [5, с. 34]. В результате выпускники-албанцы не могли найти работу по специальности, а в промышленности не хватало технических специалистов.

С приходом к власти Милошевича политика центрального правительства в отношении албанской интеллигенции изменилась на противоположную: вместо прежней поддержки — фактический запрет образования на албанском языке. Закономерным итогом подобных радикальных изменений явилось озлобление албанцев и их окончательное обособление в культурной сфере.

После принятия в 1990 году новой конституции Сербии, ограничивающей автономию Косово, была создана нелегальная система образования, которая охватывала 400 тыс. детей (480 школ) и 15 тыс. студентов (13 факультетов университета и семь высших школ) [3]. Новое поколение албанцев, прошедшее социализацию в условиях националистической пропаганды,

смотрело на сербов, только как на врагов, подлежащих уничтожению. Кроме того, усилиями албанской националистической интеллигенции, распространявшей искаженный взгляд на историю Косова, общественное мнение западных стран склонилось к поддержке претензий сепаратистов.

События в Косово показывают, что интеллигенция играет значительную роль в развитии этнополитических конфликтов, определяя во многом настроения общества, формируя определенную систему взглядов и установок у подрастающего поколения. Но не обязательно эта роль будет отрицательной, как в Косово. Интеллигенция может — и должна — смягчать межэтнические противоречия, даже если они вызываются объективными причинами.

Список литературы

1. Авксентьев В. Этническая конфликтология: проблемы становления [Электронный ресурс]. — Б-ка РГИУ. — Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/avxentev_etnkonfprobstan/
2. Аклаев А. Р. Этнополитическая конфликтология: анализ и менеджмент. — М. : Дело, 2005. — 472 с.
3. Гуськова Е. Динамика косовского кризиса и политика России [Электронный ресурс] / Е. Гуськова и др. — Косово: междунар. аспекты кризиса (сборник). — Б-ка публикаций Москов. Центра Карнеги. — Режим доступа : <http://pubs.carnegie.ru/books/1999/05dt/05cp1.asp>.
4. Тишков В. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии // Ин-т этнологии и антропологии им. Миклухо-Маклая. — М. : Наука, 2003. — 544 с.
5. Guzina D. Kosovo or Kosova — Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms / F. Bieber, Z. Daskalovski and others. Understanding the War in Kosovo. Frank Cass Publisher, 2003. — 376 p.
6. Nikolic L. Ethnic Prejudices and Discrimination: The Case of Kosovo / F. Bieber, Z. Daskalovski and others. Understanding the War in Kosovo. Frank Cass Publisher, 2003. — 376 p.
7. Leurdijk D., Zandee D. Kosovo: From Crisis to Crisis. Ashgate Publishing House, 2001. — 218 p.
8. Petersen R. Understanding Ethnic Violence. Cambridge University Press, 2002. — 316 p.
9. Simons K. Civil Society and the Kosovo Crisis, 1981—1999 / The Lessons of Yugoslavia ; ed. M. Spencer, Elsevier Science Inc., 2000.— 392 p.
10. Vaschenko V. Analysis of the modern inter-ethnic conflict: case-study of Kosovo. Monterey, 2004. — 79 p.
11. Vickers M. Between Serb and Albanian. A History of Kosovo. Columbia University Press, 1998. — 328 p.

ВЛАСТЬ, БИЗНЕС, ЭЛИТА: ВЗАИМНАЯ ОБРЕЧЕННОСТЬ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

В отечественное общественное сознание внедрена мысль о том, что рыночная система хозяйствования с конкурентной средой — достаточное условие для процветания. В то же время упущено из виду, что на карте мира присутствуют страны со всеми атрибутами рынка, но которые так же далеки от процветания, как и Украина. В действительности рынок — необходимое, но не достаточное условие прогресса. Отличие лидирующих в мире государств заключается в понимании ведущей роли предпринимателей в процессе общественного развития, что находит свое отражение во внимании государственной власти к развитию малого бизнеса.

Лидирующие страны являются таковыми только потому, что развиваются с помощью истинных лидеров экономики, доказавших свою дееспособность в жесточайшей рыночной конкуренции на поприще предпринимательской деятельности. При этом предпринимателями не могут считаться все, кто занимается бизнесом. Предприниматель — человек действия, поступка, а значит, и риска, главным мотивом которого является отнюдь не прибыль, а самореализация, которая подразумевает выделение его из среды более инертных людей, стремление и способность занять среди них заметное положение, в том числе и получить выгоду для себя и своих близких. Для этого используются как собственные знания и умения, так и знания и профессионализм окружающих людей.

Все большая часть общества начинает понимать, что даже если предпринимателем движет главным образом корыстный мотив, он все равно полезен лично для каждого. Поскольку, добиваясь своей выгоды, вынужден действовать с выгодой для своего потребителя-покупателя. Поэтому главной задачей мудрой власти на пути к процветанию государства является не сбор дани с предпринимательского сословия, а создание условий, в которых предприниматели, богатея сами, обогащают всех.

Не все страны могут построить богатство на эксплуатации природных ресурсов. Новых лидеров в экономической конкуренции определяют совсем другие параметры — человеческие ресурсы. Люди и знания являются главными ресурсами, определяющими успех в предпринимательской деятельности. Настоящая конкуренция достигается за счет интеллектуальных ресурсов. Оценивая страновую конкурентоспособность, неслучайно в *The Global Competitiveness Report* — докладе Всемирного экономического форума — отмечены комплексные факторы конкурентоспособности:

«открытость», «государство», «финансы», «инфраструктура», «технология», «управление», «труд» и «институты». Только интеллект способен создавать инновации. Инновация (нововведение) — важнейший фактор выживания бизнеса в конкурентной среде. Совпадение факторов, определяющих успех в международной экономической гонке государств и в конкуренции на рынке бизнес-структур, повысило роль предпринимательства в развитии общества и государства. Предприниматели стали ведущей социально-экономической силой. Это прекрасно ощущают в процветающих странах.

Рынок — только средство, инструмент достижения процветания. Это подтверждает опыт очень многих рыночных и не бедных природными ресурсами стран, уровень жизни и другие показатели развития которых далеки от показателей развитых стран. Из их опыта следует, что частная собственность, конкуренция и рынок — необходимые, но не достаточные условия достижения процветания. Важен выбор курса, определяющего наиболее рациональный путь для достижения процветания. Именно это — функция государственной власти.

Полный отказ от планирования социально-экономических процессов, маниакальная вера, что рынок все отрегулирует сам, привели к закономерному результату. Анализ опыта стран, которые успешно провели свои преобразования (США, Германия, Япония, Китай и т. д.), позволяет сделать следующий вывод: каждая из этих стран успешно решила проблему соединения, согласования и объединения в едином механизме превосходства социально ориентированной рыночной экономики и государственного управления (планирования и регулирования). В каждом подобном случае необходимо было самостоятельно определить национальные критерии оптимального соотношения государственного и частного.

Власть и бизнес обречены на взаимодействие. Причем обреченность эта взаимная. Власть не может без предпринимателей построить конкурентоспособное по отношению к другим лидирующим странам государственное устройство. Соответственно, ответственность за определение долгосрочных перспектив лежит на национальной элите. Бизнес, не имея понимания долгосрочных тенденций развития общества, соответственно, не может выстроить собственные долгосрочные стратегии развития. Поэтому многократно увеличиваются риски предпринимателей, снижаются возможности выживания в конкурентной среде.

Первооткрывателем того, что современная экономика приобретает новые качественные черты и все более отдаляется от упрощенного хозяйствования, считают Дж. Сороса. Именно он ввел понятие «виртуализация экономики». Виртуализация экономики связана с необычно быстрым усиливающимся влиянием людей, их представлений и мыслей на реальные

процессы, происходящие в экономике. Главным проявлением такой экономики является резкое ослабление выявленных ранее экономической наукой причинно-следственных связей. Мышлению людей вернули главенство над другими ценообразующими факторами, оно формирует рыночный спрос на товары и услуги. Иными словами, мыслительная деятельность субъектов рынка становится одним из объективных рыночных процессов, влияющих на ускорение или замедление экономического роста, образование тех или иных особенностей рынка в различных странах.

И последний, самый важный фактор касается качества нынешней политической и экономической элиты. Энциклопедические словари определяют элиту как искусственно выделяемых из биологического вида его лучших представителей. Само определение предполагает эффективный отбор и последующую селекцию извне самого вида. По крайней мере процесс формирования элиты должен быть выведен за пределы ее собственных полномочий. Именно этот вопрос является узловым не только в политике, но и во всех других проблемах украинского общества. Паразитирующее псевдопредпринимательство государственной и политической бюрократии является главным тормозом экономического развития. Поскольку самым прибыльным занятием является обложение данью, не предусмотренной Налоговым кодексом, истинных предпринимателей.

Теоретически предполагается, что в роли селекционера, формирующего элиту, выступает само общество, путем различных демократических процедур, в основном выборов. В украинской политической реальности демократические внешне ритуалы являются ширмой для новой аристократии, за которой разные группировки «лучших из лучших» борются за власть между собой. В дефиците рутинный профессионализм, от управленцев верхней иерархии до рабочей аристократии. Если ввести дополнительный критерий на соблюдение бюрократией этических и нравственных норм, то проблема усугубится на порядок. Поэтому жизненно необходим приток свежей крови в украинскую номенклатурную рать, приход на ключевые роли во властных структурах и особенно в экономику новых людей, на практике доказавших свою результативность.

В. А. Журавлева

ВРАЧИ КАК ПРЕДСТАВИТЕЛИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Среди существующих подходов к определению интеллигенции как социальной группы, наиболее точно отражающим суть понятия, по нашему мнению, является социально-этический подход, обозначающий интеллигенцию как группу, ответственную за хранение, трансляцию и производство культурных ресурсов. Интеллигенция видится нам группой разнородной по своему профессиональному составу и уровню доходов, однако чувствующей ответственность за благополучие своей страны, своих соотечественников.

Врачи как составная часть интеллигенции являются едва ли не самыми «типичными» ее представителями. Наряду с учителями, массовое сознание в первую очередь приписывает именно врачам принадлежность к интеллигенции. Обобщенный образ врача обладает всеми «атрибутами» интеллигентности: строгостью, сдержанностью, высоким уровнем образования (с претензией на сакральность, недоступность такого знания для большинства), скромностью [1]. Впрочем, размышляя о враче как человеке интеллектуального труда, нельзя не заметить явного противоречия. С одной стороны, врач, без сомнения, погружен в размышления, подчас расследования природы и причин заболевания, с другой стороны, врач своего рода мастер, ремесленник, занятый исправлением неисправностей в работе человеческого организма. Врач как никто близко соприкасается с природой человека, видит слишком много «естественного». Важной функцией врача как представителя интеллигенции является трансляция ценности здоровья, ценности самосохранительного поведения. Говоря более обобщенно, трансляция ценности здоровья — задача системы здравоохранения в целом.

Индивидуальное здоровье отражает состояние физического, душевного, психологического благополучия человека, благоприятное социальное окружение, обеспечивающее человеку возможности к самореализации и максимально полному выполнению своих ролей. Понятие общественного здоровья характеризует жизнеспособность общества как социального организма, уровень его социально-экономического развития, отражает, насколько имеющиеся условия способствуют индивидуальному благополучию и развитию личности. В обыденном сознании понятие здоровья связано с отсутствием серьезных недугов, мешающих в полной мере выполнять свои обязанности. Индивидуальное здоровье по преимуществу зависит от собственных усилий человека, направленных на профилактику заболеваний и своевременное лечение уже возникших заболеваний. Однако

на сегодняшний день наблюдается парадоксальная ситуация — с одной стороны, декларируется высокая ценность здоровья, с другой — присутствует явно недальновидное и не всегда ответственное отношение к собственному здоровью. Отсутствие необходимых санитарно-гигиенических знаний и знаний о профилактике заболеваний [2], широкое распространение вредных привычек разного рода, нерациональный отдых, нездоровое питание [3], помноженное на невнимание к возникающим симптомам заболеваний, сложившееся убеждение относительно медицинской помощи как крайнего средства, обуславливающее низкую обращаемость в медицинские учреждения, широко распространенная практика самолечения — все это характеризует стереотип, существующий в массовом сознании россиян относительно заботы о собственном здоровье, о его поддержании. Учитывая данные о причинах обращения в медицинские учреждения, можно также говорить о том, что медицина ассоциируется именно с лечением, а не с профилактикой заболеваний.

Безусловно, по преимуществу именно сам человек несет ответственность за собственное здоровье, от его усилий в наибольшей степени зависит то, насколько долго он сможет сохранить хорошее самочувствие, однако особенности сложившейся на сегодняшний день системы здравоохранения также не способствуют сохранению здоровья на долгие годы. Первое, что стоит отметить, — ориентация самой системы здравоохранения не на профилактику и предотвращение, а на лечение уже существующих заболеваний, о чем, в частности, говорят трудности, возникающие в ходе проведения диспансеризации населения [4]. Второе — широко обсуждаемая проблема хронического недостаточного финансирования здравоохранения, обуславливающая низкую доступность высокотехнологичной медицинской помощи для населения, коммерциализацию медицинской помощи.

Несмотря на конституционные гарантии оказания населению бесплатной медицинской помощи в муниципальных и государственных учреждениях здравоохранения, на практике население участвует в оплате медицинской помощи как полноправный субъект. Основная часть средств направляется населением в виде страховых взносов в систему обязательного медицинского страхования (ОМС), также население участвует в легальной оплате медицинских услуг в государственных и негосударственных медицинских учреждениях, помимо этого присутствует практика неофициальных платежей в системе здравоохранения. Можно говорить о том, что практика оплаты медицинской помощи сформирована. На сегодняшний день дать этому явлению однозначную оценку достаточно трудно, вместе с тем нельзя отрицать того факта, что коммерциализация государственного здравоохранения не может положительно сказаться на доступности качест-

венной медицинской помощи для населения. Бурное развитие получило негосударственное здравоохранение, привлекательное для населения более высоким уровнем обслуживания, более приятной атмосферой, возможностью получить необходимую помощь в более короткие сроки, возможностью пройти обследование и лечение при помощи средств и аппаратуры, недоступных в государственных больницах и поликлиниках.

В сложных экономических условиях врачи получают дополнительный груз ответственности за душевное и телесное здоровье людей, оказавшихся в кризисной жизненной ситуации. В ситуации стресса здоровье человека подвергается дополнительному риску. Труд врача в данном случае состоит и в том, чтобы поддержать пациента, помочь бороться с негативными настроениями, указать на способы сохранения здоровья в трудной эмоциональной ситуации. Также нельзя сказать, что система здравоохранения останется в стороне от возникших экономических проблем. Проблема недостаточного финансирования здравоохранения была и остается одной из самых сложных. При ухудшении общей экономической ситуации финансирование здравоохранения неизбежно снизится. В этой связи перед врачами государственной системы здравоохранения встает вопрос о выборе модели поведения в отношении формальной и неформальной оплаты медицинской помощи. Следует ожидать увеличения частоты случаев неформальной оплаты медицинской помощи, но вряд ли существенного увеличения ее объемов. Таким образом, нагрузка врача увеличивается на величину моральной ответственности, возникающей в связи с необходимостью делать выбор о форме предоставления помощи в обстоятельствах собственного сложного экономического положения и долга помочь пациенту, попавшему в аналогичную жизненную ситуацию.

Список литературы

1. Климова С. Интеллигенция глазами народа. // Соц. реальность. — 2008. — № 2. — С. 15–17.
2. Боярский А. П. Общественное мнение о состоянии индивидуального здоровья и качестве медицинской помощи / А. П. Боярский, Т. В. Чернова // Здравоохранение Рос. Федерации. — 1993. — № 7. — С. 5–7.
3. Максимова Т. М. Особенности гигиенического поведения практически здорового населения / Т. М. Максимова, В. Б. Белов, А. Г. Роговина // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. — 2005. — № 1. — С. 9–12.
4. Щепин В. О. Профилактика в условиях реформирования российского здравоохранения / В. О. Щепин, О. Е. Петручук // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. — 2002. — № 2. — С. 29–33.

В. С. Заярная

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА СОЦИАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Глобальные кризисные процессы, охватившие на сегодняшний день практически все сферы жизнедеятельности общества, выводят на передний план задачи, связанные с необходимостью поиска новых форм взаимодействия между субъектами социума. В сфере образования в этом направлении постоянно ведется активная инновационная работа, так как мировая практика развития образования все больше ориентируется на укрепление разносторонних отношений института образования с другими социальными институтами.

Современные трансформационные процессы определяют соответствующие характеристики системы высшего образования Украины:

- высокая степень конкуренции среди вузов;
 - трудности в наборе и поддержании необходимого учащегося контингента, что вызвано, прежде всего, демографическим кризисом и изменением процедуры приема студентов, а сегодня усугубляется и экономическим кризисом;
 - освоение основных положений Болонского процесса, что предполагает трансформацию самой организации образовательного процесса и др.
- Все эти факторы побуждают высшие учебные заведения к поиску новых путей развития, к выходу на новые формы взаимоотношения с другими субъектами социума, среди которых особое место занимает возрождение благотворительных практик в сфере образования.

Актуализация благотворительной деятельности обусловлена несколькими факторами.

Во-первых, благотворительная деятельность предполагает повышение социальной активности различных субъектов социального взаимодействия, развитие гражданской инициативы и социальной ответственности и в целом способствует построению в современной Украине гражданского общества.

Во-вторых, в Украине благотворительность в сфере образования имеет давние исторические традиции и в новых условиях может служить инновационной формой социального взаимодействия и механизмом построения в современной Украине «качественного» гражданского общества.

В-третьих, именно благотворительность может дополнять, а в некоторых случаях и полноценно заменять государственное финансирование образования и науки, которое на сегодняшний день не является достаточным.

Говоря об основных характеристиках благотворительности в сфере

высшего образования на современном этапе, необходимо обозначить, что если раньше она характеризовалась в первую очередь одновекторностью (т. е. образовательные учреждения были объектами благотворительности), то теперь институт образования в целом и высшие учебные заведения в частности не только поддерживают, но и являются инициаторами благотворительных акций, проектов, адресной благотворительной помощи.

В целом можно выделить два больших блока благотворительной деятельности вузов.

1. Осуществление деятельности, направленной на развитие образования и проведение реформ в образовательной системе (здесь мы можем говорить об инициативном проведении студенческих научных конференций, конкурсов и олимпиад).

2. Социальная защита студенчества (речь идет как об обучении социально незащищенных групп населения, таких как дети-сироты, инвалиды, дети из семей, пострадавших в результате Чернобыльской катастрофы, и т. д., так и о поддержке одаренной молодежи).

Таким образом, благотворительность в сфере образования приобретает черты инновационной социальной функции этого социального института, все чаще выступает предметом и формой социального взаимодействия элементов социума; становится механизмом интеграции социальных субъектов в период острых трансформаций и кризисов. Особый потенциал благотворительности проявляется не столько в оказании материальной помощи конкретному учебному заведению либо студенту, сколько в возможности вузу инициативно участвовать в исследовании острейших проблем современности, в поиске стратегических путей развития как образования, так и общества в целом, тем самым реализуя опережающее предназначение образования.

Т. В. Зверко

ІМПЕРАТИВИ ОНОВЛЕННЯ ВИХОВНИХ ПРАКТИК У СУЧАСНОМУ ВНЗ

В умовах постійних соціальних зрушень в контексті глобалізаційних впливів, переходу до нового стилю соціального життя, визначальним в якому є антропогенний чинник, надзвичайно важливим завданням теоретико-методологічного характеру є накреслення перспективних шляхів розвитку виховної сфери. Причому особливої значущості набуває завдання глибин-

ного вивчення перспектив розвитку виховної практики у вищому навчальному закладі, який має великий виховний потенціал.

Нові соціальні реалії вимагають нових форм виховного впливу, нових принципів діяльності відповідно до розуміння того, що сучасна особистість – це передусім агент соціальної дії у протилежність провокуванню «активної життєвої позиції» штучними заходами. Це підтверджує необхідність розвивати виховання на трансформаційних засадах.

Інтегровані педагогікою, філософією та соціологією ідеї сприяють виникненню перспективних тверджень, що розвиваються в руслі сучасних глобальних освітніх поглядів на проблеми й завдання розвитку особистості студента, яким відповідають такі риси суспільної думки, як зверненість до людини, включеність у процес культурної творчості, інтерес до проблем світової історії, нерозривність теоретичних конструкцій з життєвою практикою, перевага морального елемента над інтелектуальним.

Тому досить важливим є звернення до проблеми ролі вищого навчального закладу в розвитку особистості студента, його готовності виконувати функції інтелігенції у різних сферах суспільного життя.

Сучасні дослідники стверджують, що поняття «інтелігент» включає такі риси: вихованість як результат виховання та самовиховання, самоосвіта; високі моральні якості; тяжіння до творчості [1]. Таким чином, виховання, самоосвіта, висока громадянська мораль, творчість – основні складові структури інтелігентності. І, як показує аналіз, саме ці орієнтири у виховній практиці актуалізовані сьогодні.

Зважаючи на те, що основу «поля» виховання становить «внутрішній світ» людини, слід підкреслити важливість розуміння векторів оточуючих людину середовищ, механізмів розвитку активного або пасивного, творчого або пристосувального ставлення людини до соціального середовища. Суспільний розвиток створює різні варіанти поведінки особистості й переводить її на якісно новий рівень. Якщо перевести теоретичні твердження у план вузівської виховної практики, то вони означають, що вузівське середовище – передусім місце саморозвитку, самореалізації, професійного та особистісного становлення.

На наш погляд, зміна соціально-історичних умов, необхідність переосмислення процесу виховання з огляду на демократичний устрій вимагають розуміння виховання в умовах сучасного суспільства як безперервного творчого процесу з формування й розвитку продуктивної особистості, яка спроможна ефективно діяти в суспільстві, що трансформується. Таким чином, виховна діяльність спрямовується на створення умов для універсальних і всебічних проявів, потенційно нових векторів і можливостей розвитку

особистості, сприяння розвитку здатності відтворювати, освоювати суспільні програми, інтеріоризувати їх, діяти за ними.

У корені змінює підходи до виховання принцип комплементарності (додатковості), який дозволяє моделювати виховний процес на засадах цілісності, гармонійності, співпраці, динамічності, що передбачає формування у студента цілісної позиції «індивід – особистість – людина», реалізацію інноваційних виховних технологій, які формують спеціаліста з мисленням продуктивним, системним, творчим, тобто за алгоритмом усвідомленої дії, розв'язання проблем.

Перспективою розвитку вузівської виховної практики повинні виступити нові принципи й орієнтації розвитку особистості відповідно до змісту соціальних ситуацій в умовах суспільства, що трансформується. На наш погляд, головним завданням внз має бути розвиток у студентів готовності виступати агентом соціальної дії на тлі динамічних соціальних процесів. Тому загальна стратегія виховання спрямовується на перетин соціального, суспільного, колективного – індивідуального, особистісного, духовного, морального – утилітарно-прагматичного, альтруїстичного – егоцентричного; становлення активної, творчої, громадянської і культурної особистості; створення умов для актуалізації необхідних для сучасної людини якостей.

Аналіз отриманих даних [2, с. 149, 150] показав, що виховна робота у внз є невід'ємною складовою. Як зазначено, вона стимулює безперервний процес самовиховання (59,3%), створює умови для розвитку особистості (55,6%), стимулює процес самовдосконалення (51,85%), формує потреби в постійному розвитку (48,5%). Результати досліджень свідчать також про позитивну установку більшості студентів на виховну роботу: її роль вони вбачають у підготовці до самостійного життя та діяльності (45,8%), у вихованні громадянина та гармонійно розвиненої особистості (36,4%), у підготовці до спільної діяльності з іншими (20,7%).

Безперечну практичну значущість має розробка технологій, за якими можлива реалізація виховання у внз, серед яких особливого значення набувають проведення соціально-творчої практики; включення в творчу діяльність; організація студентського самоврядування, клубного простору; освоєння діалогового спілкування, продуктивного співробітництва тощо.

Одним із ефективних напрямів у розвитку особистості студента є впровадження соціально-творчої практики, яку можна трактувати як соціально значущу перетворюючу діяльність студента, у процесі якої реалізується його потенціал у конкретному соціокультурному середовищі або середовищах. Причому розвиток особистості може здійснюватися одночасно в умовах різних соціокультурних середовищ – навчального закладу, професійного середовища (професійні спільноти, клуби за інтересами, наукові

гуртки, інформаційні мережі тощо), закладу додаткової освіти. Активна взаємодія з різними середовищами сприяє розкриттю особистісних та професійно значущих якостей майбутніх фахівців, готує їх до діяльності в умовах невизначеності, формує здатність до інтеграції із суспільством.

На I курсі це може бути участь у конкурсах, у колективній творчій справі, участь у студентському трудовому загоні, шефство над учнями школи-інтернату, робота в студентському клубі тощо. На II–III курсах – участь у волонтерському русі, робота в дитячому оздоровчому таборі, стажування за міжнародними програмами тощо. Таким чином, кожний студент буде залучений до соціально значущої, формуючої, розвиваючої діяльності. Така соціально-творча практика допоможе кожному виявитися як особистість, індивідуальність.

Позитивним є також поширення дискурсивної практики у сфері виховання, що дозволяє особистості на основі внутрішніх установок і практичних відносин включатися в соціальний процес і самостверджуватися.

Щоб соціальна творчість сприяла саморозвитку та самореалізації студента, необхідно, щоб його життєвий простір, вузівське середовище відповідали певним умовам. Важливими ми вважаємо оптимістичну позицію викладачів у розумінні можливості досягнення успіху кожним студентом, створення й розвитку поля соціальної творчості, де студент може бути успішним (інтелектуальне, творче, соціальне лідерство тощо); забезпечення самостійності вибору сфери соціальної творчості.

Ці позиції підтверджують дані соціологічного опитування, проведеного серед студентів в 2005 році Лабораторією проблем вищої школи ХГУ «НУА». Студенти виявляють інтерес до участі в соціально значущих акціях, проєктах, які емоційно насичені (49,4%), дають можливість виявити творчість, фантазію (35,1%), є процесом колективної творчості (46,8%).

У ході соціально-творчої практики важливо співвідношення власного та загального успіху. Схема досягнення соціального успіху – успішності, значущості, майстерності – у результаті соціальної творчості відповідає завданням саморозвитку, самовиховання, самореалізації. Німецький філософ К. Ясперс стверджував, що «людина стає тим, ким вона є, завдяки справі, яку вона робить своєю» [3, с. 179]. Ця «справа» може бути реалізована в процесі соціально-творчої практики у внз.

Соціальна значущість розглянутих проблем очевидна. І вони реально мають бути розв'язані в системі вищої освіти. Адже випускники внз як менеджери різних рівнів управління тиражують свій рівень духовності, свою внутрішню культуру, цивілізованість, поширюючи їх на оточуюче соціальне середовище, стають прикладом високої норми, критерієм дій. І тому відповідальність вищої школи перед суспільством надзвичайно висока.

Саме вона забезпечує ті реальні прирощення, із суми яких складається тип особистості в усій повноті соціально-психологічних проявів, здатної відповідати на «виклики часу», реконструювати соціальну систему.

Список літератури

1. Коган Л. Интеллигенция / Л. Коган, Г. Чернявская. – Екатеринбург, 1996. – С. 46.
2. Зверко Т. В. Формирование антропогенной модели воспитания студентов в условиях непрерывного образования : дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04 / Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.». – Х., 2006. – 199 л.
3. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М. : Республика, 1994. – 401 с.

В. Я. Звиняцьковський

ВИСЛУХАЙ ІНТЕЛІГЕНТА І ЗРОБИ НАВПАКИ

Не знаю, чи в усіх наших міністерствах доби демократії, що догниває, існує структурний підрозділ випускання пари, але в МОН він точно є. Цей підрозділ навіть має свій медійний орган – щорічний форум «Артеківські діалоги», куди приїздять усі радикально незадоволені станом освіти, з одного боку, і чиновники на чолі з міністром, з другого, і можна налаятися досхочу. Я мав високу честь потрапити у табір радикально незадоволених після того, як обґрунтував необхідність негайних кроків для порятунку системи освіти України від «реформи»-2000 у великій за обсягом статті, надрукованій в газеті «Дзеркало тижня» 4–10 серпня 2007 року.

На Сході кажуть: «Вислухай жінку і зроби навпаки!» Українські урядовці трохи відредагували приказку: «Вислухай інтелігента і зроби навпаки!» Тож я не дуже дивувався, коли наступні «реформаторські» кроки в галузі освіти робилися у точній невідповідності до моїх рекомендацій, тобто з точністю до навпаки. Ну, наприклад, у типових навчальних планах вищої школи (higher school) рекомендована кількість годин на «загальноосвітні» дисципліни збільшилася майже на 50%, тоді як я обґрунтував необхідність взагалі перенести їх, разом із кафедрами, до високої школи (high school), позаяк ми хочемо запозичити 12-річну (а отже – трьохступеневу) систему повної середньої освіти.

Утім артеківський штаб не сумує і до нових «Артеківських діалогів» (які дедалі більше перетворюються на діалоги тих, хто удає із себе сліпих, із тими, хто удає із себе глухих) з комсомольським запалом готує так звану «Білу

книгу української освіти». І хоч охочих до таких інтелектуальних вправ недовзі можна буде заносити до Червоної книги, але вони є, і автор цих рядків — один із них. Ми й досі намічаємо вектори руху до нової освіти України, за якими, однак, ніхто не збирається рухатися. Мені доручили написати «сьомий вектор». Ось що я написав.

Вектор 7. Від розтягнутої на 12 років початкової школи I—III ступенів до окремих шкіл (початкової, основної, старшої).

Замінивши радянську «загальноосвітню політехнічну трудову» 10-річку «європейською» (насправді американською) 12-річкою, керівні органи освіти України навіть не потурбувалися дізнатися, як і для чого дитина — підліток — юнак на Заході вчиться 12 років і чи справді він при цьому встигає лише отримати «загальну» освіту.

На сьогодні в системі освіти більшості розвинених країн панує така стабільність, якій не загрожує жодна криза. Ця стабільність є нічим іншим, як **суспільним консенсусом щодо базових цінностей виховання та освіти, якого геть нема в Україні.**

Це дуже прості цінності, які ґрунтуються на аксіомах вікової психології.

У дітей має бути дитинство. У підлітка мають бути спорт, свіже повітря, міжособистісні стосунки і трішечки (тут уже час!) загальної освіти або «загального розвитку», за принципом: якщо після школи тобі хочеться не забитися у куток і не «сісти на голку», а керувати машиною, компанією, штатом, країною — «значит, нужны книжки ты в детстве читал». У цих книжках обов'язково має бути щось на кшталт: «Всі роботи гарні — вибирай на смак». Тому що в 16—18 років почнеться навчання у коледжі, high school (не плутати з вищою школою — higher school), яке вже плавно підводить до освоєння майбутньої професії.

Отже, що таке західна 12-річка з її головними цілями й установками? Як вона виглядає?

Початкові школи: 1—4-ті (6) класи (у нас це 6—10 років, але за віковими особливостями правильніше було б 7—12 років, і у деяких країнах світу так воно і є). **Це окремі, спеціально обладнані приміщення, в яких маленьким дітям комфортно прожити першу половину робочого дня, але в яких вони, за бажанням, можуть знайти собі справу до смаку і протягом усього робочого дня, і у вихідний день.** Ми хочемо бачити дитину здоровою, щасливою, доброю, відкритою. Основні види шкільних занять — пізнавальні ігри, живе спілкування. Категорично протипоказане насильство над особистістю, муштра і щоденне 5—6-годинне сидіння у задушливому класі.

Основні школи: 5 (7)—9-ті класи (10 (12)—15 років). Це окремі, спеціально обладнані приміщення, в яких так звані «раннім підліткам» комфортно прожити першу половину робочого дня, але в яких вони, за бажанням, можуть знайти собі

справу до смаку і протягом усього робочого дня, і у вихідний день. Ми хочемо бачити підлітка здоровим, товариським, у міру розумним і настільки освіченим, щоб він міг реально уявити, по-перше, ким він є («чого я хочу, що я можу і на що я здатен»), і, по-друге, що таке світ сучасного дорослого життя і ринок праці. В ідеалі до кінця цієї стадії навчання учень має визначити приблизну сферу свого майбутнього життя і професії. Категорично протипоказане насильство над особистістю, муштра і зазіхання на особистий (вільний) час.

Старші школи (high schools): 10—12-ті класи — (15—18 років). Це окремі, спеціально обладнані приміщення, в яких юнакам та дівчатам комфортно прожити першу половину робочого дня, але в яких вони, за бажанням, можуть знайти собі справу до смаку і протягом усього робочого дня, і у вихідний день. Ми хочемо бачити юнака та дівчину здоровими фізично, розумово і морально, щоб вони шанували цінності сім'ї та держави, були готові стати відповідальними чоловіком і дружиною та відповідальними громадянами (тобто платниками податків і виборцями), які знайшли себе на ринку праці та уявляють собі своє бажане кар'єрне зростання. Категорично протипоказаний дріб'язковий контроль «отриманих знань».

З цього короткого переліку не тільки працівникові освіти, а й будь-якому обивателю має бути зрозуміло, що наша школа на сьогодні є протилежністю вищеписаній моделі як за цілями, так і за результатами.

Мета нашої конференції — визначити можливі шляхи посилення ролі та відповідальності інтелігенції в умовах глобальної кризи, сформулювати завдання освіти щодо подолання кризових явищ в сучасному світі. При цьому **ролі** ми обираємо собі самі — здебільшого такі, що дозволяють уникнути **відповідальності**. Та якщо всерйоз казати про ті славнозвісні рузвельтівські мости та дороги, будівництво яких колись нібито допомогло американцям подолати Велику Депресію (а у нас, я певен, допоможе урядовцям розкрасити останнє), то нам саме життя підкинуло альтернативу, тобто будівництво чогось більш локального, конкретного і доступного для перевірки в рамках кожного муніципалітету. А саме — «старших шкіл» (коледжів), конче потрібних за самою логікою переходу до 12-річної повної середньої освіти.

Зважаючи на це, інтелігенція в моїй особі бере на себе свою міру **відповідальності** і пропонує наступну поправку до національного курикулу.

1. Терміни та умови повної загальної та середньої освіти. Профільна (професійно-технічна) освіта як перехідний етап від загальної середньої до вищої освіти.

1.1. Загальна освіта в Україні, як у більшості розвинених країн світу, надається протягом дев'яти років.

1.2. Повною середньою освітою, відповідно до ст. 53 Конституції України, вважається 12-річна освіта (див. п. 1.3–1.4).

1.3. Повна середня освіта складається з 9-річної загальної освіти та 3-річної профільної (професійно-технічної) освіти – старшої школи (high school), яка водночас є перехідним етапом до вищої освіти (higher school).

1.4. 3-річна профільна (професійно-технічна) освіта надається на базі єдиної всеукраїнської системи коледжів (high school).

1.5. Єдина всеукраїнська система коледжів (high school) починає працювати з 2010 р., як логічне продовження освітньої реформи-2000, на базі одночасної реформи системи вищої освіти (higher school), а саме – приведення системи бакалаврату у відповідність до вимог Болонської системи.

1.6. Відповідно до п. 1.5 загальноосвітні кафедри (лабораторії, цехи, майстерні тощо) вишів (тобто такі, що відповідають за завершення загальної освіти студентів) переходять (без пониження оплати працівників) до системи коледжів (high school). Це насамперед загальногуманітарні (історії, мов, філософії, культурології, релігієзнавства тощо), а також профільні загальноосвітні кафедри (напр., біології, фізики і хімії у медичних університетах), що переводяться до відповідних профільних коледжів (напр., медичних).

1.7. Єдина всеукраїнська система коледжів (high school) забезпечує безкоштовне навчання і, при необхідності, проживання (у гуртожитку) кожного учня, який закінчив 9 класів загальноосвітньої школи, виявив інтерес до обраної спеціалізації (профілізації) та успішно склав випускні іспити з профільних дисциплін за 9-й клас загальноосвітньої школи.

1.8. Відповідно до п. 1.1–1.7, навчання у загальноосвітніх школах закінчується в 9-му класі, набір учнів на 10-й та наступні роки навчання до загальноосвітніх навчальних закладів (шкіл, гімназій) після 01.06.2010 р. припиняється, оскільки у той же час розпочинається перший всеукраїнський набір учнів на перші курси коледжів (10-й рік повної загальної середньої освіти).

1.9. Відповідно до специфічних умов підготовки кадрів у тій або іншій галузі народного господарства, науки та культури передбачається гнучка система прийому випусників відповідних коледжів на 1-й, 2-й, або 3-й курси бакалаврату відповідних фахів.

2. Першочергові заходи, необхідні для запровадження профільної освіти (системи коледжів) як перехідного етапу від загальної середньої до вищої освіти.

2.1. До 2010 р. розширити матеріально-технічну базу коледжів (high school), тобто разом із збереженням та всілякою підтримкою існуючої системи професійно-технічних навчальних закладів та профільних коледжів (ліцеїв) при університетах створити матеріально-технічну базу (починаючи

з нових або відповідно переобладнаних **окремих приміщень**) необхідної кількості коледжів з усіх сфер і напрямів фахових знань, виходячи, з одного боку, з кількості випускників 9-х класів на 2010 р., а з другого – з потреб ринку праці у фахівцях із середньою спеціальною освітою на 2013 р. і з вищою (бакалавр) – на 2015–2017 рр.

2.2. Магістратуру педагогічних університетів починаючи з 2008 р. переорієнтувати в основному на підготовку педагогічних кадрів для системи коледжів (high school).

2.3. Разом з активним використанням головних ресурсів поповнення педагогічних кадрів для системи коледжів (відповідно до п. 1.6 і 2.2) запровадити широкий відбір дипломованих фахівців з усіх сфер освіти, науки, культури та виробництва на посади викладачів, майстрів, методистів та адміністраторів коледжів (на конкурсній основі, віддаючи перевагу тим, хто втратив роботу протягом 2008–2010 рр. внаслідок скорочення робочих місць).

2.4. Завершити комплектацію педагогічного складу коледжів (відповідно до п. 1.6, 2.2 і 2.3) до 20.08.2010 р.

Насамкінець хотів би поставити запитання руба: якщо уряд України діє за принципом «Вислухай інтелігента і зроби навпаки!», то хіба не варто на наших традиційних конференціях про «роль інтелігенції» говорити навпаки тому, що ми думаємо насправді?

В. В. Іваниченко

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ КЛАСС: ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ

Политический класс как ключевая категория политической стратификации есть завершение процесса концентрации различных видов капитала: символического, экономического, культурного, информационного; концентрации, которая сама по себе делает из политического класса владельца определенного рода «метакapиTaлa», дающего власть над другими видами капитала и над их владельцами [1].

Учитывая специфику отечественного политического процесса, под политическим классом подразумевается сообщество профессиональных политических функционеров, ответственных за принятие государственных решений, позиционирующих себя как представители нации и выразители общенациональных интересов, которые стремятся к монополии на право производства политического капитала (иными словами, на производство

инструментов, направленных на создание программ, выступлений, действий, общественно признанных в качестве политических) и имеют особое положение в системе контроля и распределения ресурсов.

Для того чтобы политический класс структурировался как единая общность, его представители должны заключать в себе общие черты классового поведения и мышления, что является ключевым фактором формирования классового сознания. С помощью системы взаимоотношений между мышлением и действием индивида происходит процесс социализации, усвоения принципов поведения в определенных жизненных ситуациях. Не последняя роль в этом процессе принадлежит культурному капиталу и системе образования.

В чем же заключается культурное развитие и его соотношение с понятием интеллигенции. Культурный капитал в данном случае является отражением процесса социализации и становления человеческой личности конкретных индивидов; культурный капитал демонстрирует способность усвоения культурного наследия. Проходя через систему экономической социализации, конкретный индивид не только становится носителем экономических знаний и типов мышления, но приобретает конкретный культурный капитал, который он может в дальнейшем совершенствовать, улучшая свои профессиональные качества. В полной мере это относится и к политике как к профессии.

Интеллигенция изначально являлась синонимом просвещения и общественной совести. Это была сплоченная группа интеллектуально развитых людей, которых объединяла оппозиционность по отношению к власти. Однако со временем интеллигенция и интеллектуалы стали рассматриваться и как субъект, способный стать движущей силой общественного развития. Во многих западных обществах такие группы людей действительно стали влиять на развитие общественно-политических процессов. Дело в том, что политические и экономические круги первыми стали осознавать необходимость в экспертизе, советах, рекомендациях со стороны интеллигенции. Таким образом, интеллигенция стала неотъемлемой частью политического процесса. Можно с уверенностью говорить о том, что данный слой является важной составляющей политической жизни любой страны с высоким уровнем социального развития.

Интеллигент — это всегда личность. Ею, как известно, не рождаются, а становятся. Образование — главная среда воспитания интеллигентности. Не отбрасывая роль семьи, ее традиций, следует подчеркнуть определяющую роль образовательной среды. Именно интеллигентные представители науки и образования формируют личность через знание, умение подать примеры культуры мышления, которая является главным условием ста-

новления личности, тождественной интеллигентности. Личность в своем сущностном состоянии важнее узкой партийности, прикладной заангажированности, что подтверждает исторический опыт, во многом горький, для нашего общества [2].

В современном украинском обществе происходит дефрагментация и рассеивание слоя интеллигенции в современном общественно-политическом процессе. В данном случае имеет смысл сконцентрироваться на двух трактовках интеллигенции, предложенных Р. Рывкиной: 1. Интеллигенция как свободно мыслящие люди с высоким уровнем интеллектуального развития; 2. Интеллигенция как социальный слой, входящий в состав системы социальной стратификации [3, с. 140]. Представляется необходимым отделить понятие интеллигенции от уровня образования, потому что высокий уровень образования не является показателем принадлежности индивида к интеллигенции. Подобная аргументация подтверждается при рассмотрении системы взаимоотношений между советской властью и «официальной интеллигенцией».

Привязка понятия интеллигенции к уровню высокопрофильной подготовки не отражает всей глубины понимания данного термина, в том числе его морально-этическую составляющую, так как, следуя такому принципу, формально к интеллигенции можно причислить основную часть всех высших чиновников, когда среди партийных деятелей резко возрос процент носителей ученых степеней, а доля лиц, имевших высшее образование, впервые стала приближаться к абсолютной отметке. Образование, следовательно, необходимо рассматривать как фактор специализированной подготовки, который отражает профильную ориентацию и уровень культурного капитала. Таким образом, общий уровень образования позволяет говорить о политическом классе, как о группе с высоким рангом профессионального развития. С другой стороны, политический профессионализм в подавляющем большинстве является следствием, во-первых, недостатка первоначальных экспертных качеств в момент начала политической деятельности, от чего появляется необходимость проходить профессиональную переподготовку. Во-вторых, трансформационные процессы в постсоветский период способствуют развитию новых профессиональных требований, необходимых для ведения политической деятельности. В первую очередь возрастает необходимость в экономическом образовании, отсюда резко возросшая роль данной специализации в системе вторичной политической подготовки.

Особенности развития культурного капитала в современной отечественной политике напрямую связаны с номенклатурной политической системой. Несмотря на трансформационные процессы, произошедшие в стране

за последние годы, и то, что высшие партийные функционеры утратили свое символическое влияние, номенклатурно-бюрократическое поведение и мышление по-прежнему остается одним из ключевых факторов политического развития. Интеллигенция так и не смогла стать агентом модернизации, уступив роль государственным функционерам и сама стала субъектом бюрократизации. Даже та ее часть, которая укрепилась в политических структурах, не может в данный момент рассматриваться в качестве единого слоя. С другой стороны, относительно высокий культурный индекс является свидетельством скорее отлаженной системы вторичного образования и повышения квалификации, чем показателем интеллектуального развития.

Список литературы

1. Каневский П. Интеллигенция и культурный капитал в российской политике: точки пересечения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://beztemy.usu.ru>. – Загл. с экрана.
2. Кремень В. Образование и интеллект: размышления об интеллигенции [Электронный ресурс] // Зеркало недели. – 2008. – 15–21 марта (№ 10). – Режим доступа : <http://www.zn.ua>. – Загл. с экрана.
3. Рывкина Р. В. Интеллигенция в постсоветской России: исчерпание социальной роли // Социол. исслед. – 2006. – № 6. – С. 140–147.

Г. І. Калінічева

ВИЩА ОСВІТА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ ПРОБЛЕМИ

Охопивши більшість країн світу, світова фінансово-економічна криза дійшла вже до України і стала невід’ємною складовою українського суспільного життя. Зростання інфляції, брак кредитних ресурсів, згорання виробництва, скорочення кадрів, заборгованість по виплаті заробітної плати – пересічні українські громадяни вже сьогодні відчувають на собі всі ці елементи кризової ситуації. Урядовці і парламентарі, обмежуючи антикризову політику заходами з порятунку банківсько-фінансової системи та окремих галузей народного господарства, в даний момент фактично залишаються осторонь від з’ясування на аналітичному експертному рівні можливих проблем і наслідків глобальної економічної кризи для української освіти і науки. Ніхто з українських керманічів до цього часу так і не зміг чітко й

однозначно сказати, як за таких непростих умов можуть вижити національні освіта і наука, і яка їх роль у мінімізації світової економічної кризи.

Посилення міжнародної відкритості національних культур, основні світові тенденції розвитку людської цивілізації своєрідно відбиваються на системі освіти. Зокрема, світогосподарські зв’язки, що постійно зростають в обсягах і стають різноплановішими за змістом, формують потребу в універсальних кадрах фахівців, які здобули належну професійну підготовку в національних університетах. Це призводить до того, що зміст національних систем вищої освіти поступово адаптується до так званих «світових стандартів», що продукує світова наука і техніка.

Новітні сучасні технології, з їх могутньою інфраструктурою, дозволяють отримати інформацію практично в будь-якій частині земної кулі, що дає підстави говорити про поступову універсалізацію змісту вищої освіти. Глобалізація, яка, попри існування різних поглядів на неї, постає об’єктивною реальністю, потребує від національних систем вищої освіти нової цільової орієнтації, що ґрунтується як на засадних принципах загальнолюдської етики, так і на нових соціокультурних цінностях. Цивілізовані ринкові відносини і гуманізація суспільних відносин не тільки змінюють структуру вищої освіти, розширюючи підготовку економістів, менеджерів, юристів, соціологів, політологів, але й змінюють всю його парадигму, переходячи від сциентизму до гомоцентризму, ставлячи шлагбаум моральному релятивізму фахівців.

Ці виклики сучасності та особливості міжнародного господарського життя, детерміновані світовою економічною кризою, породжують нові тенденції у вищій освіті. Найважливішою тенденцією, яка пов’язана з підвищенням ролі науки у виробництві і в суспільстві, є зростання обсягів вищої освіти, яка набуває масового характеру.

Другою важливою тенденцією, що набула динамічного розвитку з другої половини минулого століття, а особливо у 80–90-х роках ХХ ст., постає диверсифікація вищої освіти за інституціональними формами, рівнями і за змістом. Попри зростання чисельності вищих навчальних закладів в Україні на рубежі ХХ–ХХІ століть, сьогодні значно підвищилася роль класичних університетів, які мають достатні підстави претендувати на роль центрів формування соціокультурного середовища в регіоні.

Третьою тенденцією, що динамічно набирає обертів в наш час, є інтернаціоналізація вищої освіти, що ґрунтується на універсальному характері знань, на мобілізації колективних зусиль міжнародного наукового співтовариства. В умовах світової економічної кризи простежується поступове зближення національних систем вищої освіти, що зумовлено спільністю

проблем, тенденцій, завдань і цілей, які змушують не актуалізувати питання національної специфіки та регіональних відмінностей.

З огляду на світові інтеграційні процеси в освітній царині, перед вищою освітою України постають дві взаємопов'язані та взаємообумовлені проблеми, які потребують неупередженого аналізу і невідкладного розв'язання. По-перше, набуває першочергового значення необхідність і спроможність системи національної вищої освіти оперативного адаптуватися до реалій і викликів швидко мінливого сьогодення. По-друге, вища освіта, як соціальний інститут, має постійно ініціювати позитивні зміни і сприяти соціальному прогресу, адже стратегічний успіх суспільства визначається не тільки формуванням широкого кола науково-технічної, гуманітарної та мистецької еліти, але й досягненням високого освітнього цензу та інституційної професійної підготовки всього населення.

Перед системою вищої освіти України, що інтегрована у європейський освітній простір, в умовах світової економічної кризи постали нові завдання, що потребують оперативного розв'язання. Задля забезпечення якості надання освітніх послуг та конкурентноздатності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці доцільним, серед іншого, буде: 1) оновлення змісту і рівня вищої освіти, адекватних потребам економіки, політики, соціокультурного середовища суспільства; 2) вирівнювання рівня підготовки фахівців в різних регіонах країни; 3) розширення соціального партнерства, зокрема, активізація співробітництва вищих навчальних закладів з підприємствами та установами — потенціальними роботодавцями випускників; 4) розвиток підприємницьких навичок випускників ВНЗ та сприяння їх працевлаштуванню; 5) заохочення конкуренції наукових шкіл та освітніх систем поряд з академічною солідарністю та взаємодопомогою; 6) дотримання принципової політики формування кадрового складу освітян, стимулювання викладачів вищих навчальних закладів до інноваційної науково-педагогічної діяльності, забезпечення їх належного професійного та фінансового статусу.

Реалізація цих завдань має сприяти як реалізації найближчих тактичних цілей, зокрема — мінімізації негативних наслідків фінансово-економічної кризи для вітчизняної освіти і науки, так і здійсненню перспективної стратегічної мети — входженню України до числа провідних, технологічно розвинених країн світу.

М. В. Карпенко

ВУЗ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕРКУЛЬТУРНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Актуальность темы обоснована важностью языкового вопроса в современной украинской общественно-политической и культурной жизни. Как центральная философская и культурологическая проблема ставится вопрос национальной идентичности в контексте постсоветского бытия тех народов, которые недавно входили в состав единого великого государства. Идентичность определяется, с точки зрения современных зарубежных и отечественных ученых, разными факторами, но в любом случае языковой аспект при этом — один из главных. Его актуальность усиливает продолжительные дискуссии относительно статуса русского языка в Украине.

Сложность этого вопроса обусловливается многовековыми связями двух народов и культур, общегосударственным статусом русского языка в СССР, а также неодинаковой степенью русского политического и культурного влияния на разные регионы в Украине. Поэтому внедрение украинского языка на всех уровнях и сферах общественной жизни воспринимается отдельными слоями населения, в первую очередь в восточных и южных регионах Украины, достаточно болезненно.

Актуальность определена также направлением внимания на образовательную сферу, на те изменения, которые произошли в этой важной сфере национальной жизни в рассматриваемый период, так как образование является своеобразным базисом всей культуры. Оно непосредственно влияет на формирование мировоззренческой, внутренней культуры, языковых приоритетов всей нации, особенно молодого поколения, которое, в свою очередь, определяет направление развития страны в целом.

Вуз сегодня выступает как «формирователь» «нового специалиста», лидера, который будет способен адекватно воспринимать современную ситуацию в обществе, гибко приспосабливаться к быстро меняющимся условиям, быть интеркультурно толерантным и др. Следовательно, предъявляемые требования к специалистам с высшим образованием в современных условиях достаточно высоки [1]. Понятно, что выпускники должны обладать высокими профессиональными способностями, быть мотивированными на получение последипломного образования. Но в ситуации постмодернизма, который ставит проблему не только продуцирования знаний, информации, а и стремления к овладению специальными навыками, особенно актуализируются следование этическим нормам общества,

знания законов межличностного общения и умения использовать их на практике, социальная активность субъекта, межкультурная толерантность и др. — все это важнейшие характеристики лидера.

Сегодня межкультурная толерантность для будущего специалиста, лидера в современном обществе является одной из важных компетенций. В этом смысле *толерантность* понимается как комплекс личностных качеств, подлежащих целенаправленному формированию в ходе процессов обучения, воспитания и самовоспитания, состоящим в высоком уровне знаний, умений и навыков, уважительного отношения к другим культурам, языкам в ходе культурного взаимодействия и общения.

Межкультурную коммуникацию следует рассматривать как полифункциональное явление, включающее, во-первых, знания норм, принципов коммуникационного поведения в иносоциальной среде, а также в полиязыковой, во-вторых, воспитание специфических качеств; способности к эмпатии, сопереживанию, толерантности.

Показателем межкультурной компетенции являются также знания истории и культуры народов, многосторонние связи друг с другом, умения вести диалог культур, толерантность по отношению к представителям как других наций, так и в ситуации двуязычия.

Формирование толерантно-языковой личности в процессе обучения межкультурной коммуникации направлено на стабилизацию внутреннего положения в студенческом коллективе (социальная функция); обогащение людей духовной культурой, побуждение их к духовному сотрудничеству (просветительская функция); формирование социально-этических качеств, облегчающих межкультурное согласие в обществе (психологическая функция). Для реализации и эффективного функционирования этих функций в ХГУ «НУА» проводятся «недели культур», зарубежные стажировки, встречи с иностранными гостями, которые позволяют познать культуру, традиции других народов, применить коммуникативные навыки на практике. Кроме того, в ХГУ «НУА» 8 ноября 2002 года был открыт Харьковский центр украиноведения. Его основателями выступили Главное управление образования и науки Харьковской области государственной администрации, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия», Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», исторический факультет Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина и др. Эти учреждения объединились для развития познания собственной культуры, в связи с этим Центр проводит теоретические и методологические студии, учебную и воспитательную работу. Среди ежегодных мероприятий, которые проводятся Центром, можно выделить Багалеевские чтения,

проводимые в ХГУ «НУА», Международный фестиваль народной культуры «Покуть» и многие другие.

Таким образом, вуз выступает одним из главных субъектов, который формирует, «предоставляет» на рынок труда лидера, «нового специалиста» с такими важными качествами, как: знание и уважение культуры, истории, языка своего государства, толерантное отношение к культурам других народов — именно эти качества все более актуализируются в современном украинском обществе.

Список литературы

1. Астахова Е. В. Трансформация социальных функций высшего образования в современных условиях : учеб. брошюра по социологии образования для магистров, аспирантов, преподавателей высш. шк. / ХГУ «НУА». — Х., 1999. — 75 с.

Л. В. Кисленко

РОЛЬ PR ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

В настоящее время, в условиях существующего идеологического кризиса, выраженного в нарастании бездуховности, безнравственности, культы силы и денег, актуализируется потребность в становлении активной и сознательной личностной позиции, способной призвать общество к просвещению, направить массы к познанию, патриотизму, духовному и интеллектуальному возрождению. Активность и целостная идентичность себя и мира необходимы и для развития каждой отдельной личности, и для поступательного развития всего общества, и для научного прогресса. В связи с этим наиболее острым становится вопрос возрождения идентичности, ценностных ориентаций, мотивационных установок такой пассионарной части общества, как интеллигенция.

Проблема интеллигенции еще с середины XIX века стала одной из ведущих и для отечественной гуманитарной науки, и для общества в целом, хотя еще в XVII—XVIII веках она не только не была актуализирована, но не существовало и самого этого понятия. До 60-х годов XIX века в отечественном понимании термин «интеллигенция» означал «разумность, сознание, деятельность рассудка». Самым первым употреблением слова является дневниковая запись В. А. Жуковского от 2 февраля 1836 г., где интеллигенция описывалась как некий отдельный культурный слой, европейски

образованный. Трактовка интеллигенции как отдельной группы принадлежит писателю П. Д. Боборыкину, который понимал под интеллигенцией высший образованный слой общества, обладающий определенными моральными качествами — в частности стремлением облегчить положение простого народа [1, ст. 1]. Иванов-Разумник, в свою очередь, заключает: «Интеллигенция есть этически — антимещанская, социологически — внесловная, внеклассовая, преемственная группа, характеризующаяся творчеством новых форм и идеалов и активным проведением их в жизнь в направлении к физическому и умственному, общественному и личному освобождению личности» [2, с. 12].

В современной философской и культурологической литературе понятие «интеллигенция» означает социально-культурную общность, мощный дифференцированный социальный контингент людей с активной общественной позицией, получивших современное научное образование и профессионально занимающихся творческим умственным трудом, что позволяет им творить в мире знаний и в наиболее сложных формах культуры — науке, искусстве, образовании, религии, заниматься развитием и распространением культуры. Б. С. Ерасов выделяет три основные функции интеллигенции, в соответствии с которыми ее можно разделить на три основные группы: 1) хранение и трансляция, упорядочивание и распространение культурных ресурсов, удержание норм и ценностей, исторической памяти; 2) инновация как творческий процесс выработки новых идей, образов, моделей действий, политических и социальных программ; 3) критика, т. е. анализ и отбор наиболее важного и ценного в сфере духовного производства, его интерпретация и популяризация [3, с. 348—351].

Исходя из вышесказанного можно сделать вывод о том, что интеллигентность характеризуется определенной степенью нравственной зрелости личности с высоким уровнем умственной и этической культуры, являющейся носителем высочайших моральных идеалов, воплощением совести и долга, преданности идее общественного служения. Основная функция формирования и воспроизводства нового поколения интеллигенции может быть возложена, в первую очередь, на институт образования, поскольку «образование является не только средством получения знаний, но и могущественным фактором *изменения отношения* человека к быстро меняющейся социальной, культурной, природной сфере», оно является «*важнейшей технологией, содержанием и формой... самопроизводства общественного человека*» [4, с. 4—5]. Наиболее эффективным инструментом воссоздания образца истинно интеллигентной личности при этом может служить система публичных лекций, обеспечивающая формирование морально-этических установок, поведенческих норм и артефактов,

мобилизирующих возможности культурно-образовательного потенциала личности для воспитания ценностно ориентированного сознания, подчиняющегося высшим духовным и моральным законам.

Основная цель корпоративных ПР в системе высшего образования в таком случае заключается в выработке единого потребностно-мотивационного поля у всех участников образовательного процесса, включающего комплекс общих для всех стимулов, ориентаций и детерминант общественного поведения, единообразие которых образует собой паттерн базовых диспозиций личности по отношению к собственной деятельности и деятельности окружающих. Повышенное внимание при этом необходимо уделять управлению не только научной и образовательной деятельностью субъекта, но и повседневными практиками поведения актора через стимулирование социально полезной активности, характеризующейся признаками высокодуховной личности (порядочность, честность, ответственность, совестливость, доброта, духовность и бескорыстие, толерантность, ориентация на общечеловеческие качества и т. д.). Именно, реализуя политику *целостной программы образования-воспитания-научения поколений*, публичных лекций в системе высшего образования позволяет возродить элитарный класс, обладающий таким ансамблем качеств, которые исторически сложились у интеллигенции и получают новое содержание в современных условиях.

Главная задача ПР в таком случае сводится к формированию интеллектуального *нравственного сознания личности*, фундамент которого не рационален, а эмоционален, когда ценности становятся *неосознаваемыми эмоциональными регуляторами* социального поведения, опирающегося на знания, умения, навыки и технологии моделирования жизнедеятельности и стремящегося претворить в жизнь трансцендентные модели, проекты и идеалы конструирования будущего. Изменяя целевую установку педагогического процесса с *образования специалистов на воспитание интеллигентов*, грамотно выстроенная система публичных лекций определяет следующие направления деятельности высшего учебного заведения по обеспечению духовного производства, творческого создания высших этических норм, образцов, знаний, идей, способных стать достоянием всего общества: 1) воспроизводство, сохранение и трансляция знаний, традиций, опыта, составляющих содержание гуманитарного знания, позволяющего воспитать не только высокообразованного специалиста, но и сформировать *осознанное мировоззрение студента как теоретический фундамент интеллигентности*; 2) обучение, просвещение и развитие науки, предполагающие *преобразование структуры каждого преподаваемого предмета таким образом, чтобы сделать очевидной роль науки в жизни общества*, ее культурное значение

в прошлом и настоящем, определяя ее нравственный смысл на основе понимания человека как центра мироздания, чтобы сформировать потребности и способности личности превращать познание мира в самопознание, критическое отношение к окружающим — в самооценку, воздействие на других людей — в сознательно-целенаправленное самовоспитание; 3) рефлексия и разработка перспектив развития общества, исходя из четкого понимания *приоритета гуманитарности* на всех уровнях образования, обеспечивающего не только профессиональными, но и экзистенциальными знаниями, через формирование аналитико-критического отношения личности к собственной деятельности и стимулирование социальной активности, направленной на реализацию высшей нравственной миссии общества; 4) культурно-профессиональная и гражданская подготовка экономической, культурной и политической элиты общества, демонстрирующая *эвристическую ценность уважения к другой точке зрения, умение слушать и тактично полемизировать, совмещая безусловную принципиальность* в отстаивании своих убеждений со столь же принципиальной *толерантностью, терпимостью к взглядам другого*, с той целью, чтобы сформировать важное качество интеллигентного человека — владение *культурой диалога*; 5) воспитание интеллигентной личности, основываясь на примере носителей образовательного и культурного наследия — преподавателей учебных дисциплин, обеспечивающих создание имманентных культурных качеств интеллигента собственной жизнью, которая может стать для студентов *примером, уроком, моделью социального поведения*; 6) *конструирование* будущего общества путем формирования качеств и ценностей молодого поколения, где интеллигентность воспринимается как состояние души, общий нравственный настрой и духовная красота, проявляющаяся в доброжелательности и чуткости к людям, в нетерпимости ко всяким отступлениям от высоких этических норм, в приобщенности к высшим моральным законам.

Таким образом, система паблик рилейшнз в высшем учебном заведении создает комплекс коллективных базовых нравственных представлений, обретаемых субъектами образовательного процесса при разрешении проблем адаптации к изменениям внешней среды и внутренней интеграции, эффективность которого оказывается достаточной для того, чтобы считать его ценным и передавать новым поколениям, усовершенствуя «механизм образования» в полноценный «институт культуры», способный формировать не только образованных, но и полноценно-культурных людей, у которых высокий интеллектуальный потенциал прочно переплетается с потенциалом нравственным, у которых знание мира сопрягается с самопознанием и самооценкой, которые распространяют критическое отношение к собствен-

ному поведению, и тем самым коррелируют рациональную рефлексию с той формой эмоциональной рефлексии, которая именуется совестью.

Список литературы

1. Борцов А. Что такое интеллигенция и почему она не тонет [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.warfax.net/89/itnel.html.
2. Иванов-Разумник Р. В. История русской общественной мысли. — СПб., 1911. — Т. 1 — 210 с.
3. Ерасов Б. С. Социальная культурология : в 2 ч. Ч. 2. — М. : АО «Аспект-Пресс», 1994. — 415 с.
4. Георгиева Т. С. Образование как сфера культуры: пути обновления. — М., 1992. — 220 с.

О. Е. Коваленко, І. Г. Васильєва

СУЧАСНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Історичний досвід свідчить, що процес державного будівництва ґрунтується не тільки на реалізації низки об'єктивних чинників, але також потребує певного духовного рівня суспільства, усвідомлення потреби у створенні умов процвітання і розвитку держави як необхідного для її існування і функціонування інституту. На думку сучасних дослідників, ставлення соціальних суб'єктів і суспільства в цілому до такого інституту відображається в системі їх світоглядно-ціннісних орієнтацій, але найбільш «рельєфно» простежується на рівні державницько-патріотичної свідомості. Враховуючи важливість такої форми індивідуальної та суспільної свідомості, проблеми духовності завжди вважалися актуальними і посідали належне місце в науковій і суспільній думці в усі історичні епохи. Однак важливість ці проблемні питання набувають в найбільш доленосні для існування народів і держав періоди, коли змінюються національно-історичні умови та відкриваються нові перспективи їх існування. Саме таким є сучасний період для України, яка в 1991 році здобула свою незалежність, але й досі збереження і розквіт державності стикається з численними проблемами.

На сьогоднішній день в умовах масового суспільства виникає потреба формування в державі певної політичної культури. Низький рівень політичної культури є однією із центральних проблем у державотворчому процесі України. Більшість дослідників національної політичної культури виділяють

її антиномічність, контрастність та глибоку внутрішню суперечливість її сутності.

Безумовно, криза сучасного українського суспільства пронизує всі сфери життєдіяльності, і, насамперед, — це криза «духу». Отже, оновлення духовності та сфери культури в політиці залежить від зв'язку та взаємодії між вихователями і вихованцями, між елітою, інтелігенцією, учительством та студентською молоддю. Політична культура має ту знакову і, більше того, доленосну особливість, яка напрацьовується і виконується десятиліттями і навіть віками. Справжню еліту нації відзначає рівень культури, глибока ерудиція, той стан, коли високі посади логічно обумовлені високістю морально-фахових якостей особистості. І. Дмитренко, у своїй статті «Самозвана «еліта» чи просто Номенклатура» згадав слова Наполеона Бонапарта, які стосовно України сьогодні виявляються злопророчими: «Якщо гине армія — це біда; якщо гине імператор — це біда подвійна; але якщо гине інтелект нації — це катастрофа». Інтелект народу — це сукупний розум, який в усі часи знаходив своє виявлення в діяльності інтелігенції. Чим вищий загальний рівень освіченості й культури народу, тим більше можливостей для виходу найталановитіших представників на рівень світових досягнень. Інтелект нації, у свою чергу, ґрунтується на певній політичній культурі. Отже, чим вищий рівень політичної культури серед народу, тим більше шансів, що серед правлячої еліти врешті-решт з'являться люди, яким буде не байдуже майбутнє держави, і наша країна стане найквітучою і найрозвиненішою серед інших країн світу.

Отже, особливе місце у формуванні політичної культури належить інтелігенції. Термін «інтелігенція» в перекладі з латинської мови означає «розуміння», а «інтелігент» — «мислячий», «розумний» — це суспільна верства людей, що професійно займається розумовою, переважно висококваліфікованою працею, розвитком і поширенням культури в суспільстві. Отже, інтелігенція — це спільнота людей, сенс існування яких полягає в тому, щоб нести освіту, культуру, науку, освіченість у маси. У цьому полягає їх головна культурно-історична місія.

Характерною особливістю сучасного українського суспільства є його перехідний стан, шлях трансформації від тоталітарної до демократичної держави, а формування адекватної політичної культури є провідною умовою цього процесу.

Політична культура українського суспільства значною мірою визначається історичним розвитком України. Вона формувалася у складних умовах відсутності власної держави, як симбіоз різних політичних культур, що на неї впливали. Крім того, українська політична культура формувалася в умовах нерозвиненої демократії, тотального контролю з боку держави,

відсутності елементарних громадянських прав і свобод для переважної більшості населення. Криза політичної культури нашої держави свідчить про розпад постійного ядра культури, про втрату самототожності, тобто культура перестає мовби розуміти, що вона собою уявляє.

Попри всі негативні тенденції, що склалися в українському суспільстві, саме інтелігенція повинна взяти на себе консолідуючу роль у становленні України на шлях реальної демократизації, формування правової, соціальної держави. Представники провідної української інтелігенції справедливо вважають, що Україна має бути не декларативною моделлю правової соціальної держави, а реальною державою, здатною забезпечити права людини і сприяти формуванню нормальних умов життя для всього населення країни. Саме така держава здатна впливати на появу нової, гідної еліти замість існуючого правлячого класу, що не має авторитету в межах країни і за її кордонами.

Отже, суспільство не може досягти ні істинної демократії, ні повноцінного життя, коли не будуть створені необхідні моральні якості і не будуть приведені закони у відповідність з моральними культурно-правовими нормами демократичних суспільств. Суспільство силою свого духу, освіченістю повинно збагнути свою провідну роль, розбудити народ, об'єднати його навколо спільної для всіх українців ідеї. Сьогодні тільки інтелігенція спроможна на глибокий аналіз політики української влади, її позитивних і негативних кроків. Українська інтелігенція спроможна акумулювати нові моделі світосприйняття, що ґрунтуються на європейських ціннісних політико-правових категоріях, залучити суспільство до «універсального фону Європи».

С. В. Козлов

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ И АДАПТИРОВАННОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

В ситуации нестабильности, кризиса особенно важно поддержать молодежь, ведь в силу неустойчивости мировоззрения, системы ценностей они особенно склонны к депрессивному реагированию, растерянности, пессимистическому восприятию жизни, росту стрессов, проявлениям дезадаптации.

При любом нарушении сбалансированности в системе «человек — среда», недостаточности психических или физических ресурсов человека для удовлетворения актуальных потребностей или рассогласования самой

системы потребностей возникает тревога. Тревога проявляется в ощущении неопределенной угрозы, чувстве диффузного опасения и тревожного ожидания, в неопределенном беспокойстве и представляет собой наиболее сильно действующий механизм психического стресса.

Тревога, провоцируемая в период кризиса СМИ, может иметь как негативный, так и позитивный характер. С возникновением тревоги связывают усиление поведенческой активности, изменения характера поведения или включение механизмов интрапсихической адаптации. Но тревога может не только стимулировать активность, но и способствовать разрушению недостаточно адаптивных поведенческих стереотипов, замещению их более адекватными формами поведения.

Тревожная информация, окружающая сейчас каждого «среднего украинца», является спусковым механизмом возникновения стресса.

Известный зарубежный психолог Ганс Селье, основоположник учения о стрессах, определил следующие стадии стресса как процесса:

- 1) непосредственная реакция на воздействие (стадия тревоги);
- 2) максимально эффективная адаптация (стадия резистентности);
- 3) нарушение адаптационного процесса (стадия истощения).

Естественно, что важной, но при этом сложной задачей является выход из стрессовой ситуации в сторону эффективной адаптации к новым условиям.

Что же представляет собой процесс адаптации? Адаптация — это динамический процесс, благодаря которому подвижные системы живых организмов, несмотря на изменчивость условий, поддерживают устойчивость, необходимую для существования, развития и продолжения рода. Именно механизм адаптации, выработанный в результате длительной эволюции, обеспечивает возможность существования организма в постоянно меняющихся условиях среды.

Благодаря процессу адаптации достигается сохранение гомеостаза при взаимодействии организма с внешним миром.

Существенным отличием человека является то, что решающую роль в процессе поддержания адекватных отношений в системе «индивидуум — среда», в ходе которого могут изменяться все параметры системы, играет психическая адаптация.

Психическую адаптацию можно определить как процесс установления оптимального соответствия личности и окружающей среды в ходе осуществления свойственной человеку деятельности, которая позволяет индивидууму удовлетворять актуальные потребности и реализовывать связанные с ними значимые цели, обеспечивая в то же время максимальное соответствие деятельности человека, его поведения требованиям среды.

Психическая адаптация, наряду с собственно психической адаптацией (то есть поддержанием психического гомеостаза), включает в себя еще два аспекта:

- а) оптимизацию постоянного воздействия индивидуума с окружением;
- б) установление адекватного соответствия между психическими и физиологическими характеристиками.

Следует учитывать, что многочисленные психологические исследования показывают, что адаптация в ситуации неопределенности зависит от количества зафиксированных в памяти индивида системных форм, отражающих жизненный опыт личности. Чем разнообразнее их репертуар, тем выше ресурс личности, тем выше эффективность адаптации, тем более вероятно, что состояние дистресса не придет на смену нормальной реакции адаптационного напряжения [1].

Так как у студенческой молодежи в силу возраста жизненный опыт еще невелик, то тем более им необходима помощь в формировании эффективной адаптации к изменяющимся условиям и в повышении их устойчивости к стрессам.

В психологии, педагогике, психотерапии накоплен большой опыт методов и приемов, способствующих повышению стрессоустойчивости [2; 3; 4; 5; 6]. Можно выделить из них ряд простых советов и рекомендаций, которые могут использовать преподаватели в своей воспитательной работе со студентами.

1. Постарайтесь понять, что именно вызывает у Вас стресс в наибольшей степени. Каковы Ваши основные стрессоры? Отсутствие у Вас четких представлений о характере и последствиях действия стрессора может лишь ухудшить ситуацию. Чем яснее картина, тем легче действовать. Все стрессоры можно разделить на три основные группы:

А. Стрессоры, с которыми Вы можете справиться сами. Здесь все просто — необходимо действовать. Составьте план: что и когда Вы должны сделать.

Б. Стрессоры, для победы над которыми Вам нужна чья-либо помощь.

Не бойтесь просить других о помощи. Это позволит вам решить множество проблем. Как правило, сложность состоит не в том, что Вы не можете получить помощь, а в том, что Вы не можете заставить себя попросить о ней.

В. Стрессоры, с присутствием которых Вам нужно смириться.

Если от стрессора нельзя избавиться, необходимо научиться жить с ним. Иногда для этого достаточно просто трезво посмотреть на проблему и перестать нагнетать мрачные мысли и фантазии.

2. Не нагнетайте мрачных мыслей/фантазий.

Находясь в стрессовом состоянии, люди часто преувеличивают его отрицательные последствия. Не расстраивайтесь заранее. Не тратьте свою энергию на переживания по поводу того, что еще не произошло, но что может случиться по Вашим предположениям. Вам понадобятся силы для конструктивной работы по решению появившейся проблемы.

3. Ведите здоровый образ жизни.

Все специалисты согласны в том, что хорошая физическая форма повышает способность человека бороться со стрессом, оказывает положительное влияние на работу его мозга и продлевает ему жизнь. Не менее важным является и здоровое питание, и отсутствие вредных привычек.

4. И последнее, на что очень важно обратить внимание студентов, мотивируя их к активной учебе и работе. Тревоге, а, следовательно, стрессу, в большей степени подвержены те, кто не уверен, что обладает необходимыми для успешной адаптации в обществе знаниями, умениями и навыками. Поэтому, работая над повышением своей компетентности, студенты одновременно повышают уровень стрессоустойчивости к внешним негативным факторам, вызванным кризисной ситуацией.

Список литературы

1. Завьялова Е. К. Психологические механизмы социальной адаптации человека // Вестн. Балтий. пед. акад.. – СПб., 2001, вып. 40. – С. 55–60.
2. Кондрашенко В. Т. Общая психология / В. Т. Кондрашенко, Д. И. Донской, С. А. Игумнов. – Мн., 2003.
3. Игумнов С. А. Управление стрессом. – СПб., 2007.
4. Вильямс К. Тренинг по управлению стрессом. – М., 2002.
5. Клегг Б. Стресс-менеджмент. – СПб., 2003.
6. Маришук В. Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В. Л. Маришук, В. И. Евдокимов. – СПб., 2001.

К. В. Корсак

ФЕНОМЕН «ИНТЕЛЛІГЕНТНОСТІ»: ЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Тема «Інтелігенція і влада» важлива і цікава в багатьох аспектах. Не дивно, що останнім часом вона увійшла в коло тих проблем, що розглядаються й аналізуються нашими кращими науковцями-педагогами, філософами і представниками інших наук. Аналіз доступних публікацій засвідчив, що

поза увагою авторів вже опублікованих праць лишаються найновіші досягнення чималої групи «людинознавчих» наук, насамперед, етології та кількох секторів молекулярної біології, які за кордоном намагаються об'єднати терміном «нейронаука» (neuroscience). У цій нашій праці висловлено частину тих пропозицій, які для учасників обговорення теми «інтелігенція і влада» ми можемо запропонувати на основі використання методів етології.

Етологія (найбільш відповідний переклад – «вчинкологія») відрізняється від психології приналежністю до точних наук. Це чи не єдина сучасна наука, яка з відносним успіхом дає правильні відповіді на таке складне запитання: «Коли людина, думаючи, що «думає», міркує насправді і на скільки відсотків? А коли вона під час ментального процесу діє як робот і підкоряється успадкованій генетичній програмі, якій... мільйонів років і яка виникла в... умовах?»

Етологія не отримала державної підтримки в СРСР, а от у німецькомовних країнах її основи вивчають у старших класах. В інших термін «етологія» замінений словосполученням «еволюційна психологія» (приклад – цікава книга Rossano M. J. Evolutionary Psychology. The Science of Human Behavior and Evolution. – USA, John Wiley & Sons, Inc., 2003. – 488+XI p.). Останнім часом у Росії відбувається шкідлива спроба замінити «етологію» словом «зоопсихологія» (приклад – книга Правоторова Г. В. Зоопсихология для гуманитариев : учеб. пособие. – Новосибирск : ООО «Изд-во ЮКЭА», 2001. – 392 с. та ін.).

Якщо услід за В. Далем відносити до «інтелігенції» лише ту частину будь-якого соціуму, що «думає самостійно», то легко відшукати докази існування ефекту інтелігентності навіть у доволі віддалених тваринних попередників людини (а от якщо ототожнювати «інтелігентність» із гуманітарно-науковою і мистецькою обізнаністю, то це поняття, звичайно, не можна застосовувати для доісторичного періоду еволюції людства).

У рамках етології накопичено велику кількість інформації щодо видової поведінки різноманітних тварин із груповою соціальною структурою – приматів, інших ссавців, птахів тощо. У більшості з них її засади формувалися і зміцнювалися десятки мільйонів років. Популяції цих істот являють собою великі конкуруючі групи з ієрархічною (пірамідальною) структурою, особливо помітною у разі територіального розселення, коли кожна група має своє місце життєзабезпечення й з усіх сил оберігає його від зазіхань сусідніх груп.

Науковці умовилися літерами грецького алфавіту «альфа» (α), «бета» (β) і наступними позначати особини, які перебувають на різних ієрархічних сходинках у складі цих об'єднань. Того, хто перебуває на верхівці суспільної

піраміди, вважають «альфа-особиною», рангом нижче — «бета-особиною» і т. д. Подібна ієрархічна побудова є жорсткою природною закономірністю, яка характерна для багатьох ссавців і птахів. Науковці відзначають утворення соціально-групових ієрархій і для менш розвинених істот (включаючи і комах), але там вони не є обов'язковими для всіх видів і цілком можуть не існувати.

Під час вивчення груп великих чи малих приматів науковці відкрили дуже багато цікавого, адже поведінка часто виявлялася такою складною, як у людей, а мотиви нічим не поступалися макіавеллівським. Та нижче звернемося до поведінки не мавп, а людей і придивимося уважніше до того, як відбувся і відбувається перехід дітей у підлітки, а тих — у дорослий статус. Для більшості підлітків притаманне відчуження від дорослих і досить глибоке замикання у колі однолітків чи близьких за віком. Це помітно не лише для племен і народностей тропіків, що затрималися майже на неолітичній стадії, а для населення як завгодно великих мегаполісів.

Головне завдання підліткового періоду — формування стійких зв'язків між однолітками й утворення досить упорядкованої підліткової ієрархії у вигляді розподілу окремих особин за сходинками домінантності й підпорядкування, розпочинаючи з визнаного лідера (альфа-підліток) до останньої «шістки».

Перенесення моменту початку утворення ієрархії з цілком дорослого віку в молодший підлітковий надзвичайно вигідне для зграї — зникає серйозна небезпека поранень або загибелі потужних дорослих особин у процесі суперництва за більш високий статус, за прихильність самки та ін. Дійсно, підлітки мають слабку й нерозвинену видову зброю, вони не встигли досить навчитися її застосуванню, тому «нормальні» сутички й бійки між підлітками однієї й тієї ж статі порівняно безпечні для їх здоров'я.

В умовах зграї або племені сформована подібним чином підліткова ієрархія у майже незмінному виді (при збереженні складу) у міру повного дорослішання її членів органічно переходить у загальну ієрархічну структуру всієї групи. Молодий ватажок стає пізніше вождем, його найближчі друзі й соратники — елітною керівною верхівкою зграї або племені. Будь-які інші варіанти реалізації процесу утворення ієрархії молодих поколінь та їх включення у склад дорослих повноправних особин поступаються зазначеному «підлітковому» за своєю ефективністю і безпекою.

А тепер про прикре — ніколи не було і не станеться в майбутньому спонтанної самоорганізації підліткових груп на основі принципів демократії, поділу влади й ротатії керівництва шляхом чесних і таємних виборів. І надалі самоутворюватимуться малі й великі групки, а їх лідери для ствердження своєї влади будуть особливо схильними до збочень, агресії і кримінальних

дій. Матеріали ЗМІ про наш і зарубіжний кримінал щодня дають все нові й нові докази того, що бажання лідера групи вивищитися будь-якою ціною часто виявляється набагато потужнішим за страх покарання, вплив «здорового глузду» і отримані в школі знання про цивілізовану поведінку.

Формуванню піраміди зарадити не можна, утримати підлітка від бажання бути в групі словами так само марно, як переконувати його не їсти, не пити, не спати. Слова мало що важать, коли у хлопчика прокидається програма приєднання до територіальної групи і проведення в її складі якомога тривалішого часу. Через брак місця ми не маємо змоги навести приклади того, що «силові методи» впливу на підлітків найчастіше дають не бажаний, а протилежний до бажаного результат. Обмежимося лише двома зауваженнями: 1) раціонально організоване сучасне суспільство має «взяти під ковпак» кожного підлітка, скерувати відповідну природну програму на позитивні колективні дії (тут багато чого досяг для «ізолюваних підлітків» наш А. Макаренко, а от для «вільних» часткові успіхи має пласт і рух «фрунзенців» у радянські часи); 2) кожен засуджений має бути *цілковито ізолюваний* від інших і втратити змогу продовжити свою участь у малій чи великій банді. Для нього цілком може стати лише спілкування з нормальними людьми і доступ до книг, ЗМІ та інших джерел цивілізованої інформації.

Якими ж були «інтелігенти» у зграях тваринних попередників людини? До них не можна віднести навіть найбільш досконалих альфа-особин. На наш погляд, позицію альфа-лідера завжди й усюди захоплювали ті, в кого домінували не інтелект, якісний варіант природної моралі та інші риси «інтелігентної» особи, а інший комплект індивідуальних характеристик. Їм бракувало не лише мудрості, а й «простого розуму». Альфа-лідери скеровані природою на побудову і згуртування «піраміди», на управління нею у бійках та війнах. Вони рідко мають розвинене стратегічне мислення та безліч інших важливих рис. Їх колосальний недолік — агресивна реакція на поради особин бета- та інших нижчих ієрархічних рівнів, неспроможність швидко сприйняти і використати розумне, бажання принизити подібного «радника» й оцінка його як супротивника, що нахабно зазіхає на альфа-позицію й намагається мати повний доступ до усіх самиць.

Закон дуже великої індивідуальної різноманітності чоловічих особин дає змогу стверджувати: абсолютна більшість самців є «пірамідальщиками» й соціалізуються лише у складі ієрархії, а от незначна меншість (приблизно 4–6%) мають специфічні природні програми, які утримують їх від безперервної бійки за підвищення рангу. Вони нагороджені спроможністю до *критичного мислення*, до ствердження через індивідуальну діяльність (мануальну, ментальну чи будь-яку іншу). Поза-пірамідальщики всотують інформацію набагато швидше та ефективніше, як більшість самців, вони дуже допитливі

і можуть йти на певні необережні кроки з «простої цікавості» (приклад цього наводить Дж. Гудолл у своїй книзі «Шимпанзе в природі: поведінка». — М.: Мир, 1992. — 670 с.).

Саме цю частину зграї, племені чи цілого народу ми пропонуємо називати «інтелігентами» (прикметник «природними» — зайвий). Головна підстава для цього — їх спроможність думати самостійно, а не цілковито керуватися словами альфа-самця. Той часто (хоч і не завжди — серед альфа-особин чимало дурнів чи надто зарозумілих типів) спроможний спокійно і без агресії прислухатися до слів, думки і навіть порад інтелігента (чи інтелігентів) зі своєї зграї. Він переконаний у тому, що вони не зазіхають на його альфа-позицію, адже не були серйозними конкурентами на становище вождя в підлітковому періоді і не стануть пізніше.

За мільйони років безперервної конкуренції різноманітних за складом груп і племен мали перемогти і лишити нащадків насамперед ті, в яких керівник міцної ієрархічної структури постійно та ефективно використовував знання, уміння і ремісничу вправність інтелігентів. Зникли у конкуренції всередині всієї видової популяції групи і зграї, де не було інтелігентів чи альфа-особини цілковито ігнорували інтелект і спроможності невеликого відсотка осіб із критичним мисленням, які мають і знання, й інтуїцію.

Наприкінці зазначимо — історія надає нам дуже багато прикладів того, яким потужним виявляється тандем з непоганого альфа-самця та достатньо зрілого інтелектуала-інтелігента. Межі тез не дають проаналізувати спільне в діяльності тандемів «О. Македонський — Аристотель», «Л. Кравчук — М. Михальченко» чи «Л. Кучма — В. Горбулін». Більш важливим ми вважаємо формування такого попередження: у наносупільстві, яке вже приходить на зміну «інформаційному», завдяки розвитку освітніх систем і демократії формування «великих ієрархій», подібних до сучасної суспільної структури в Росії, буде неможливим. Поле діяльності для потенційних альфа-особин майже зникне. Наші ліцеї мають орієнтуватися на підготовку осіб із критичним мисленням, а не «класичних лідерів», для яких бракуватиме того контингенту, яким вони хотіли б керувати.

Г. И. Костаков

УНИВЕРСАЛЬНАЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ КОНСТАНТА ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И МЕХАНИЗМ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

Современные изменения социально-экономического статуса Украины, усиление ее интеграции в европейское образовательное и научное пространство делают все более актуальной проблему определения универсальной методологической константы исторического образования и механизма ее реализации. Используя принцип Конфуция: чем больше вы думаете о будущем, тем больше вы опираетесь на прошлое, — можно найти ту универсальную постоянную, через которую проходят и временные, и мировоззренческие пространства [1, с. 5—6].

В настоящее время особую значимость приобрел тезис «От человека исторически образованного — к человеку политически культурному». Речь идет о дополнении «знаниевой модели компетентностной», применение которой диктуется задачами и уровнем развития социально-экономических и политических отношений в обществе. Компетентность — это элемент и составная часть культуры; это социально-политическое качество личности; это высокие мотивации к социальной деятельности, а также способность и готовность осуществлять эту деятельность [2, с. 7]. Очевидно, что основой для формирования компетенций должно служить контекстное обучение, в котором на языке исторической науки и с помощью ее принципов, методов и функций последовательно моделируется социально-политическое содержание будущей деятельности студента.

Важность этой проблемы обусловлена и тем обстоятельством, что на страницах научных изданий по образованию все чаще и настойчивее ставится вопрос о нецелесообразности изучения в вузах курса истории Украины, поскольку эту дисциплину изучают в школе [3, с. 36]. Одним из возможных вариантов трансформации содержания и структуры исторических дисциплин в вузах могло бы стать преподавание альтернативного учебного курса «Политическая история Украины». В пользу историко-политических знаний в системе отечественного социогуманитарного образования выступают следующие научные аргументы: во-первых, история человечества выступает преимущественно как «история политической власти»; во-вторых, объективный анализ образовательного опыта и уроков политической истории Украины позволяет полнее рассмотреть основные вехи исторического развития страны, системы ее политических институтов и центров власти; в-третьих, сама политическая история Украины является

одной из ключевых форм легитимации украинской нации. Предметом изучения дисциплины станут политические явления и процессы отечественной истории, политические системы, государственные институции, партийные структуры, общественные движения и объединения, украинская социально-политическая мысль, взгляды видных политических деятелей, их персоналии, политическая культура и ментальность украинского общества.

Современная молодежь живет в условиях выбора политических ценностей и идеалов. Поэтому важно правильно определить научную методологию исторического познания как важнейшую универсальную константу исторического образования. Поиск аспектов на вызов времени ведется на основе трех фундаментальных парадигм: классической, модернистской и постмодернистской. Делаются также попытки обосновать неоклассический подход к изучению исторического процесса [4] на основе цивилизационной теории Арнольда Тойнби (работа «Исследование истории»). Да, именно эта концепция позволяет исследовать основные ценности различных сторон исторического процесса: социально ориентированной рыночной экономики, идейных основ жизни общества, показа исторического наследия с позиций общечеловеческих интересов и ценностей.

Вместе с тем многие ученые считают несовершенной цивилизационную схему измерения истории. Несовершенство заключается в том, что в ней «смазаны» динамика всемирно-исторического процесса, разрешение экономических и социально-политических противоречий. Лучшей в этом считается методология Макса Вебера (основной труд «Протестантская этика и дух капитализма»), в основе которой лежат концепции «понимания» идеальных типов, рациональности. Под влиянием Макса Вебера его брат Альфред Вебер разработал концепцию социологии истории и культуры, по которой ход истории определяется процессом духовного творчества, осуществляемого интеллектуальной элитой.

В то же время все эти концептуальные подходы применимы больше к первому предмету исторического познания — истории цивилизации, культуры на различных уровнях развития человека и человеческого общежития. Поэтому нельзя закрыть и «пятивенный», формационный подход ко второму предмету исторического понимания — истории социологии (деятельности различных общественных и политических сил на различных исторических этапах), выбросить с отжившими положениями и научные приобретения социалистической теории: о роли народных масс в общественном развитии, о природе и структуре капитализма на ранней ступени его развития, об изучении интересов действующих классов, социальных групп в той или иной исторический период. Одновременно следует

заметить, что повышенного внимания исследователей требуют духовный мир народа и человека, нравственность и культура общества и личности, изучение социальной психологии различных общественных групп и движений, оказывающих влияние на развитие общества.

Таким образом, по нашему убеждению, при объективном отражении и познании, изменяющего человека и мир, историческая наука не может замыкаться в рамках лишь одного какого-либо учения или методологии. Принимая во внимание естественную ограниченность любой научной теории и методологии, очень важно в историческом образовании (особенно исследованиях) опираться на весь накопленный арсенал общественной мысли. Это важнейшая его универсальная методологическая константа.

Возникают вопросы и с точки зрения механизма ее реализации — практической методологии, гносеологических и аксиологических принципов понимания исторического процесса. Авторы неоклассического подхода говорят об историзме и системности. А где принципы научной объективности и социального подхода? Далее. Почему только гуманизм и этический трансцендентализм? Возьмем последний. Основные идеи трансцендентализма: социальное равенство «равных перед богом» людей, духовное самосовершенствование, близость к природе, очищение человека от материальных интересов. Но ведь в основе жизни людей всегда был экономический интерес. Поэтому авторы новой парадигмы излишне идеализируют этический трансцендентализм.

В современных условиях историческому образованию Украины необходима научная концепция, базирующаяся на принципах научной объективности и историзма, системного, социального и комплексного подходов. Только на этой основе мы преодолеем субъективизм и схоластику в оценке общественных явлений, разумно соединим достижения «квалификационного» (знаниевая парадигма) и «компетентностного» подходов в образовании. Это позволит рассматривать историческое образование не только как объем знаний и умений, на который ориентирован образовательный стандарт, но и как методологию познавательной деятельности, научный способ видения мира и включающее личностное отношение к нему и, как следствие, сознательное распоряжение своим опытом. Историческое образование будет учить анализировать общественную ситуацию, выделять наиболее существенные факторы, развивать логику, критическое мышление и творческое воображение, формировать культуру системного подхода к решению политических задач, явится фундаментальной основой последующего успешного изучения других дисциплин, развивать внутренние мотивации к более глубокому пониманию общественно-политической жизни.

Список литературы

1. Шаронова С. А. Универсальные константы института образования — механизм воспроизводства общества : монография. — М. : Изд-во РУДН, 2004. — 357 с.
2. Сальников Н. Реформирование высшей школы: концепция новой образовательной модели / Н. Сальников, С. Бурухин // Высш. образование в России. — 2008. — № 2. — С. 5—11.
3. Онищенко І. Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу // Болонський процес в дії. — Вид-во : Освіта. — 2005. — С. 32—36.
4. Панченко О. В. Неокласичний філософський підхід до розвитку історичного процесу : автореф. дис. ... канд. філос. наук. — Харків, 2004. — 19 с.

Г. В. Крымская

«ДЕЛО» ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Интеллигенция, как бы ее ни определяли, постоянно находится рядом с политикой или целиком погружена в нее. Интеллигенцию обвиняют в чрезмерном воздействии на социально-политический строй, ибо господствующая идеология тоталитарного государства вырастает из утопических построений интеллигенции.

Ценности всегда закончены, совершенны. Дело политики же никогда не закончено, государство никогда не совпадает с идеей государства, социум — не пассивная материя. В политике дистиллированные идеалы культуры не составляют строгой иерархии, они раздроблены, «распределены» среди различных социальных групп. Политика — автономная сфера, где абсолютные ценности легко превращаются в орудия, средства политической борьбы. По словам П. Н. Милюкова, необходимо отделять дело политики от деятельности нравственной, религиозной, художественной, надо стараться «не смешивать границы партий с границами добра и зла».

То духовно-символическое освоение царства абсолютного, которое интеллигенция осуществляет в процессе взаимодействий человека с универсумом, в области политики дает неутешительный результат. Политика — область ограничений и опосредований, она не имеет качества завершенности, постоянно «отсылает к другому». Каждое прикосновение к одному из полюсов полярного мира политики не приближает к другому

полюсу, принятие одной точки зрения не притягивает к ней другую, мрак не становится светом. Напротив, одна сторона расколотого политического мира увлекает за собой того, кто неосторожно вошел в зону ее бытия, втягивает в односторонность, ибо связь политических полярностей осуществляется не символическим путем, а инструментальным — поиском реальных средств-посредников — политических партий, социальных групп, массовых акций. Интеллигенция в своем стремлении к интеграции реально либо встает на сторону одной из противоборствующих сил, рассматривая как форму разрешения мировой драмы, либо полностью устраняется из мира несовершенного, шлет ему проклятья, либо вступает на зыбкую почву построения гармонии политического универсума из «наличного материала»: народных тенденций, исканий интеллектуальной элиты, государственных программ.

Попытки конструирования социально-политической реальности по логике «третьего мира» ведут к созданию своеобразных идеологических «кентавров», гибридных идеалов, не только нежизнеспособных, но и способных разрушить «посредническую» деятельность самой интеллигенции в политической области. Такие гибридные идеалы — эрзацы универсальности — возникали в России с давних времен [3]. Предпринимались попытки соединить вечный идеал с государственностью, соборность с авторитаризмом, синкретические ценности патриархального общества с либерализмом, утилитаризм с общинными ценностями. Издавна, по словам историка В. Ключевского, русский образованный человек без глубокого понимания пользовался накопленным в России умственным и нравственным запасом «с его недодуманными и непримиренными представлениями, неясненными, хаотическими ощущениями, со всем его праздничным и будничным двоемыслием» [4, с. 305].

Воплощение в жизнь таких сложных образований требовало создания института посредников — государственных чиновников, деятелей образовательных учреждений, внесударственных органов управления. Но общественное сознание, далекое от логики посредничества, логики рационалистической, жило по иной логике — логике мифа, инверсионной логике. Оно не нуждалось в посредниках, «медиаторах», а лишь переходило от одной составляющей гибридного идеала к другой — бунтарские настроения оборачивались абсолютным доверием к царю-батюшке, проводники же его воли рассматривались как ненужное препятствие, которое необходимо устранить. Гибридные идеалы, построенные на основе логики мира абсолютных ценностей, встречаясь с массовым сознанием, сознанием повседневности, разрушали все попытки совершенствования «срединного» царства — социально-политической жизни.

Примером такого гибридного идеала может служить патриархально-коммунистическая утопия А. Б. Чайнова — вполне возможный идеологический сценарий недалекого будущего [5]. В этом новом обществе уничтожены все города как центры индустрии, сохранились лишь крестьянские хозяйства и кооперация. Патриархальные устои жизни сочетаются с современными методами управления общественным мнением (создание «Лиги организации общественного мнения»), с наличием Советов, централизованного государственного управления и с повсеместным внедрением православия. Наряду с тщательной подготовкой интеллектуальной и правящей элиты в этом обществе практически отсутствует высокое искусство, концерты классической музыки заменены слушанием колокольных звонов и т. п.

В результате суммирования множества относительных истин не рождается абсолютная истина, из умножения несовершенств не возникает совершенное. Участие интеллигенции в социально-политической жизни не должно вести к разрушению границ между миром абсолютных ценностей, личностным бытием и миром социальных взаимодействий. Всякая утопия оборачивается предательством дела культуры, всякое упрощение и схематизация становятся обманом. «Представитель абсолюта» может лишь указывать на несовершенство любого политического решения, на односторонность политических интересов, ограниченность любого социально-политического идеала. Интеллигент, даже если он оказывается на политической трибуне, обязан «не давать разгуляться своей метафизике». Интеллигент обязан схватить за руку политика, пытающегося проводить «абсолютное в жизнь», даже если это будет его собственная рука. Поэт И. Бродский в эссе о философе-стойке римском императоре Марке Аврелии писал: «Общество может выгадать, сделав хотя бы ощутимую душевную склонность к меланхолии необходимым условием для любого, кто стремится этим обществом управлять» [6, с. 265].

Миссия интеллигенции в социально-политической жизни — лишь выявление возможности целостности, совершенства через указание на несовершенство каждого отдельного решения. Это интерпретационная деятельность — рассмотрение позиции своего политического оппонента как горизонта своих собственных решений. Вечная оппозиционность интеллигенции, неспособность ее включиться в каждодневную политическую борьбу, ненадежность ее как политического союзника на самом деле есть реализация важной социальной задачи — «удержать в узде» мир полярностей, сохраняя его структурированность. Политика, в которой не звучит голос вечного диссидента — интеллигенции, — способна поглотить, сделать своим средством и абсолютные ценности, готова нарушить «зону

неприкосновенности» личного бытия. Интеллигент всегда может сказать: мы не переделаем этот мир, но по крайней мере можем способствовать тому, чтобы он не разрушился. «Нужно быть в мире настолько, чтобы сознавать необходимость воинских Уставов, и не быть в нем настолько, чтобы помнить, что воинских Уставов недостаточно. Напомнить об этой недостаточности — не в этом ли задача интеллектуалов?» [7, с. 167].

Интеллигент, таким образом, есть персонификация интегративной функции противоречивого социального целого, он — «эксперт по целостности». Чем более дифференцированным становится общество, тем сложнее сохранить в нем баланс частей и целого. Любой элемент общества — политика, экономика, идеология, мораль, искусство — стремится к выполнению приоритетной роли, что выражается в появлении концепций тотальной эстетизации жизни, политизации ее, экономического универсализма и т. п. [8]. Аналогичные процессы происходят и в области социально-классовой структуры: различные социальные группы — рабочие и крестьяне, чиновники и интеллектуалы, молодежь и женщины — претендуют на социальное лидерство. Вовлеченность в конкретные виды деятельности становится препятствием на пути идентификации социальных групп, адекватного осознания себя в качестве элемента социального целого. Поэтому определенное состояние отстраненности от социальной практики, неангажированности оказывается необходимой предпосылкой реализации интегративной функции.

Но если в прошлом интегративная функция имела тенденцию к объективации в жизни определенных социальных слоев, то в последнее время все труднее выделить особую группу, имеющую право называться интеллигенцией, все труднее найти человека, который всей своей жизнью подтверждает свое право называться интеллигентом. Интеллигент — это посланник трех миров — мира абсолютных ценностей, личностного бытия, социальной жизни; он всегда находится «между», не погружаясь целиком ни в одну из областей социума; он посредник, но не святой, созерцающий вечность, не ученый, посвятивший всю жизнь поиску истины, не политический трибун. Интеллигентность — это наличие некоей дополнительной мотивации, заявляющий о себе в любой деятельности», это сомнения святого и муки совести политика, это вечная критика обособленности, ограниченности, фанатизма. Прикасаясь к различным мирам, интеллигент меняет свой облик: в сфере ценностей он превращается в ироника, в политике становится оппозиционером, в повседневности зачастую принимает облик юродивого. Интеллигенция наделяет общество социальным зрением, превращает традицию в историческую память, помогает увидеть границы

исторических аналогий, пребывает в особой реальности, находящейся за пределами сущего и должного, — в реальности возможного.

Список литературы

1. Лосев А. Ф. Дерзание духа. — М., 1988.
2. Манхейм К. Проблема интеллигенции. Исследования ее роли в прошлом и настоящем. — М., 1993.
3. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта. — М., 1991.
4. Ключевский В. О. Неопубликованные произведения. — М., 1983.
5. Чаянов А. Б. Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии // Архитектура и строительство Москвы. — М., 1988. — № 1—5.
6. Бродский И. Памяти Марка Аврелия // Иностран. л-ра. — 1995. — № 7.
7. Боббио Н. Интеллектуалы и власть // Вопр. философии. — 1992. — № 8.
8. Хайлброннер Р. Экономическая теория как универсальная наука // THESIS. — 1993. — Т. 1. — Вып. 1.

Н. А. Крупнина

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА «ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ» В СОВРЕМЕННОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ СОЦИОЛОГИИ

В отличие от дискуссии прошлого века касательно сборника «Вехи», сегодня споры вокруг феномена «интеллигенция» приобрели очертания интерпретаций его сущности и социальной значимости. В отечественной социологии, как совершенно справедливо отмечает О. К. Степанова [1], изучаются проблемы интеллигенции в плане стратификационного анализа общества, не иссякает открытая полемика по теоретико-методологическим проблемам определения сущности понятия «интеллигенция». Однако вызывает некоторое удивление утверждение автора о том, что «...понятие «интеллигенция» западными авторами к реалиям западного же общества практически не применяется. Вообще, за рубежом, особенно в англоязычной трактовке, понятие «интеллигенция» — отнюдь не «звучит гордо». В нем содержится некоторая толика негативной оценки» [2].

Достаточно известен тот факт, что значительное число отечественных авторов как в прошлых, так и в современных исследованиях утверждают, что интеллигенция — сугубо русское явление, которое не имеет аналогов в других культурах. В качестве одного из аргументов служит то, что в иноязычных словарях слово *intelligentsia* сопровождается этимологической

ссылкой Rus, которая свидетельствует о том, что это понятие заимствовано из русского языка [3]. Этой же точки зрения придерживается и ученый из Англии И. Берлин, который описывает интеллигенцию как самый великий вклад России в мировую цивилизацию [4].

Однако с изложенными выше утверждениями соглашаются не все исследователи. Проведенный нами анализ литературы свидетельствует, что социальный феномен «интеллигенция» — это явление общечеловеческое. Его сущность исследуют целый ряд зарубежных социологов. Так, в 80-х годах опубликованы работы ученых Индии и Южной Африки. В конце 90-х годов научной темой Венгерского института социологии и социальной политики стала «История венгерской интеллигенции и движения интеллигенции». Британский социологический журнал в 1994 г., 2002 г. опубликовал ряд статей, касающихся сущности интеллигенции как этнического образования. В начале 2000-х годов вышли в свет работы еврейских ученых относительно феномена интеллигенции, которые были созданы в рамках исследовательского проекта Центра социальных исследований им. Шайна в Иерусалиме [5].

Представляют определенный научный интерес исследования профессора Питера Баехара, которые проводились в рамках Гонконгского проекта Центра азиатских тихоокеанских исследований и по результатам которых опубликована «Философия и социология интеллигенции» [6].

Завершая этот незначительный по объему анализ публикаций, считаем необходимым уточнить, что еще в 30-е годы Карл Манхейм (1936) писал, что разделенное на классы общество содержит социальную страту для тех людей, чей капитал содержится в их образовании. Так как эта страта пополняется людьми из разных классов, то она будет содержать значительные противоречия. Таким образом, социальное положение интеллигентов не просто вопрос их классового происхождения, их многообразие представляет «потенциальную энергию» членам интеллектуальной страты» [7].

Интеллигенция на Западе никогда не была маргинальной прослойкой, ей не нужно было прятаться на «интеллигентских кухнях». Образованный человек в западных странах связывает свободу с законом и верностью традициям. В отличие от Запада и Востока, где интеллигенция находится «над классами» («страта, которая парит»), в постсоветских государствах она продолжает находиться «между классами».

Особая проблема выкристаллизовывается в плане соотношения интеллигенции с другими широко признаваемыми социостратификационными определениями в зарубежной научной лексике: «специалисты», «белые воротнички», «интеллектуалы» и пр. Четкое распределение их в стратификационной системе — задача для социологов XXI века. На наш взгляд,

не лишено логики и использование в современной социологии (с учетом последствий глобализации) культурологических подходов определения интеллигенции в качестве маргинального слоя образованных людей, которые не могут определиться между ценностями Востока и Запада. В качестве иллюстративных примеров возможно использование работ профессора Саида Хусейна Алата малайского Института мира и цивилизаций и малайской ассоциации социологов («Исследование роли интеллигенции в постколониальных обществах третьего мира»); Радж С. Мохана (Индия) «Интеллектуалы и интеллигенция»; Чанг Джиу-Шаня «Интеллигенция в условиях культурных изменений Китая, Гонконга и Тайваня» [8]. В таком случае мы смеем предположить, что будет обоснованным наложение на социальную реальность, по определению О. К. Степановой, теоретических схем социологов чикагской школы (Р. Парка, Э. Стоунквиста и др.), которые изучали проблему «культурного конфликта» и связанного с ним формирования маргинальных личностей.

Таким образом, в целом для современной отечественной социологии в условиях объективно существующей глобализации представляется достаточно обоснованным научный интерес к изучению интеллигенции в зарубежной социологии, то есть в новой смысловой плоскости современной стратификационной системы, открывающей новые интересные исследовательские перспективы.

Кроме того, не учитывая факта духовной эволюции человечества, включая и наших соотечественников, опираясь на «незыбленность» существующих в социологии понятий, в том числе это относится и к интеллигенции, мы можем спровоцировать прерывание естественной эволюции и наступление времени «черни и необразованного хама» [9] по той причине, что «...интеллигенция есть орган сознания общественного организма. И как бы ни был мал абсолютный социологический вес интеллигенции, но в ее творчестве, в ее идеалах — жизненный нерв народа, ибо интеллигенция есть действительно орган народного сознания и совокупность живых сил народа» (Р. В. Ивано-Разумник) [10].

Список литературы

1. Степанова О. К. Интеллигенция: конкуренция локализаций в символическом пространстве [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [www/olgastepanova.ru](http://www.olgastepanova.ru).
2. Там же.
3. Gordon Marshall. F Dictionary of Cosiologe.-HighBeam Research [Электронный ресурс]. — Oxford. — www.encyclopedia.com/doc/1088; Wikipedia, the free encyclopedia. — Режим доступа : en.wikipedia.org/wiki/Intelligentsia/.

4. Thinkers: Russia s intellectuals comout of the big sleep [Электронный ресурс]. — London, 2007. — Режим доступа : www.highbeam.com (reg)reg1.

5. Craid Charney. Thinking of revolution: the new South African intelligentsia. [Электронный ресурс]. — Monthly Review, Dec<1986. — Режим доступа : http://findarticles/mi_m1132/is.; Rag P. Mohan. The Mythmaker: Intellectuals and intelligentsia. — Westrop, Ict. : Greenwood Press, 1987; Eotvos Lorand University. — Режим доступа : <http://www/Caesar.elte.hu/elte/sociology>; The British Intelligentsia. McClelland. twentieth Century Brit Hist. 1994. — 5. —391—397. — Режим доступа : (tcbh.oxfordqoumals.org/c_gi/content/citation); Rapoport T., Lomsky-Feder E., 2002 (eskol.hugi.ac.il/Lomsky-Feder); Michael Keren. Intelligentsia in Israel // International Journal of the Sociologe of Law. — vol. 26, 1998; Эпштейн Д. Алекс. Генезис израильской интеллигенции и развитие гражданского общества в стране // Время искать.— 2001. — № 5. — С. 61—81.

6. <http://www.hkbu.edu.hk/-hktp>.

7. Mannheim Karl. Ideologe and Utopia:An Infroduction to the Sociologe of Knowlend. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.bolender.com/Sociological/Mannheim/.

8. Syed Hussein Alatas «Sociology» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.sociologysingapor.org/2007/; Raj P. Mohan. The Mythmaker: Intellectuals and the intelligent (Westport, Ict. : Greenwood Press, 1987; Guishan Chand. Intelligentsia in Modulating Cultural Changes in Contemporary China. — Режим доступа : www.sociology.unimelb.edu.au/people/chang.html.

9. Мережковский Д. С. Грядущий хам / В сб.: Интеллигенция — Власть — Народ. — М., 1992. — С. 81—105.

10. Иванов-Разумник Р. В. Что такое интеллигенция? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www/philosophy/ru>.

Л. В. Михайлова

ИНТЕЛЛИГЕНТЫ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЫ: К ИСТОРИИ ВОПРОСА

Представляется интересным обратиться к истокам данных понятий. Слово «интеллигенция» появилось в русском языке в первой половине XIX века и представляло собой своеобразную альтернативу слову «дворянство», в связи с этим вошло в иностранные словари с пометкой *русское*. Слово «интеллигенция» имеет латинское происхождение (лат. *intellegentia* — понимание, познавательная сила, знание от *intellegens* — умный, понимающий, знающий, мыслящий, социальная группа лиц, занимающихся умственным, преимущественно сложным творческим трудом, развитием

и распространением образования и культуры и отличающихся высотой духовно-нравственных устремлений, обостренным чувством долга и чести..

«Отцом» русской интеллигенции можно считать Петра Первого, который создал условия для проникновения в Россию идей западного просвещения. Массовое употребление понятия «интеллигенция» в русской культуре началось с 1860-х годов, когда журналист П. Д. Боборыкин стал употреблять его в массовой прессе.

П. Д. Боборыкин писал о том, что заимствовал этот термин из немецкой культуры, где он использовался для обозначения того слоя общества, представители которого занимаются интеллектуальной деятельностью [1].

П. Д. Боборыкин настаивал на особом смысле, вложенным им в этот термин. Он определял интеллигенцию как лиц высокой умственной и этической культуры, а не как просто работников умственного труда. Считал, что интеллигенция в России — это чисто русский морально-этический феномен. В этом понимании интеллигенты — это люди разных профессиональных групп, принадлежащие к разным политическим движениям, но имеющие общую духовно-нравственную основу. Именно с этим особым смыслом слово «интеллигенция» вернулось затем снова на запад, где стало считаться специфически русским.

Во множестве языков мира понятие «интеллигенция» употребляется довольно редко. На Западе более популярен термин «интеллектуалы» (*intellectuals*), который обозначает людей профессионально занимающихся интеллектуальной (умственной) деятельностью.

Интеллигент — представитель слоя интеллигенции. В отличие от интеллектуала интеллигент не обязательно занимается умственным трудом. Однако в нашем сознании интеллигентность ассоциируется с неким сочетанием интеллекта и духовности. Нам представляется наиболее полным определение интеллигенции данное А. Шуваловым, который писал, что интеллигентность есть интеллект плюс духовность и, конечно, поступки. Лежа на диване интеллигентом не стать. Впрочем, им сознательно и не становятся: совестливого образованного человека, совершающего высокие, с точки зрения морали поступки, могут причислить к интеллигентам другие, но не он сам [2].

Люди, профессионально занимающиеся интеллектуальными видами деятельности (учителя, артисты, врачи и др.), существовали уже в античности и средневековье. Но крупной социальной группой они стали только в эпоху Нового времени, когда резко возросло количество людей, занятых умственным трудом. Только с этого времени можно говорить о социокультурной общности, представители которой своей профессиональной интеллектуальной деятельностью (наука, образование, искусство, право и т. д.)

генерируют и развивают культурные ценности, способствуя просвещению и прогрессу общества. Именно интеллектуалы создавали новые идеологические доктрины, пропагандировали их, обеспечивая тем самым постоянное обновление системы общественных ценностей. Так как в эпоху научно-технического прогресса резко повышается ценность знаний и творческого мышления, то в современном мире растет и число лиц, занятых умственной деятельностью, и их значение в жизни общества. В постиндустриальном обществе интеллектуалы станут, по мнению некоторых социологов, господствующим классом [3].

Интеллигенты — это именно те люди, которые лучше других понимают проблемы общества и поэтому способны определять тенденции развития этого общества, но в то же время они являются наиболее уязвимой частью нашего общества.

Список литературы

1. www.krugosvet.ru/articles/76/1007665/htm.
2. ru.wikipedia.org/wiki/интеллигенция.
3. otvety.google.ru/otvety.

Е. Г. Михайлева

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ В ОБЩЕСТВЕННОМ РАЗВИТИИ: ЭВОЛЮЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ ПАРАМЕТРОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Интеллигенция достаточно часто являлась и является объектом внимания ученых и практиков. И чаще всего обращение к ней во многом связано с неоднозначными периодами в развитии общества. Сегодня внимание к данной группе связано, на наш взгляд, с рядом факторов. Прежде всего, это тот скрытый потенциал, который раскрывшись (или нераскрывшись) может изменить многие параметры социальных отношений. Наряду с этим изменения глобального характера привели к трансформации социальной структуры, в результате чего данная группа сама видоизменяется. В итоге, интерес представляет то, к кому в таком случае переходят ее функции, и все ли из них необходимы современному обществу, в том числе украинскому.

Для ответа на эти вопросы обратимся к тому, какой путь прошла данная группа в своем теоретическом осмыслении.

Говоря об этимологии термина «интеллигенция», обычно опираются на латинские корни слова: *intelligens* (понимающий, знающий, умный) или *intellectus* (познание, понимание, рассудок). Как отмечают ученые, «до конца

XVIII века латинское слово «*intelligens*» означало особый вид разумности. Этот смысл сохранился в английском «*intelligence*»... В разных контекстах «*intelligence*» означает разум, разумность, понимание, понятливость» [1, с. 7].

Анализ истории появления и развития феномена интеллигенции, проведенный рядом исследователей (В. Х. Беленький, К. Мангейм, И. И. Осинский, Л. Я. Смоляков, Г. Померанц, М. Баткин и др.), позволяет сделать выводы о том, что в теории интеллигенция имеет двойственный характер: с одной стороны, она воспринимается с рационалистической точки зрения (разумность как характеристика, позволяющая познавать мир, интегрировать знания о нем и придавать им в значительной степени завершенный характер); с другой — это способность к пониманию как иррациональная характеристика. Однако на ранних этапах эти характеристики не являлись фактором внутригрупповой интеграции интеллигенции. То есть выделение интеллигенции стало скорее следствием необходимости отличия от других групп.

Во второй половине XIX века, по мнению Е. Элбакяна, в определении интеллигенции наметились два критерия: социально-экономический и социально-этический. Можно говорить и о том, что «именно в этот период возникает потребность в такой социальной группе, которая могла бы продуцировать необходимые для поддержания стабильности общества идеи, тем самым сглаживая противоречия между различными общественными группировками, то есть в интеллигенции» [2, с. 33]. В начале XX века интеллигенция приобрела также идейно-политические нагрузки, которые связывались с ожидаемой от данной группы ролью. Причем потенциал реализации данных ожиданий лежал в плоскости реализации представителями интеллигенции в своих социальных практиках ряда культурно-личностных, мировоззренческих, религиозно-духовных, этико-психологических признаков.

На наш взгляд, попытки определить сущность интеллигенции до первой четверти XX века включительно напоминали общие интеллектуальные размышления, основанные на собственном видении (или ощущении) данной группы. Эти размышления и выступали своеобразным индикатором принадлежности к интеллигенции, что легло в основу ее группового сознания в дальнейшем. Подавляющее большинство попыток определить интеллигенцию в этот период носили несистематический характер. Они, на наш взгляд, стали лишь свидетельством формирования некоторой группы людей, чьи ресурсы и способы их использования в процессе движения по пути жизненного успеха несколько отличались от других социальных субъектов. При этом исследователи интеллигенции до середины XX века в большей степени интуитивно улавливали эти отличия и связывали их

скорее с личностными особенностями представителей интеллигенции, нежели с социальными институтами, формирующими и воспроизводящими социальные группы.

В середине XX века происходит постепенное оформление и разделение социологического и культурологического подходов к определению интеллигенции. Первый — социологический — подход основан на формальных, прежде всего, социально-экономических признаках интеллигенции. В соответствии с этим подходом, «интеллигенция объективна, и ее определение не может включать в себя никакие субъективные признаки. Интеллигенция — социальный слой людей профессионального умственного труда высокой квалификации, требующего специального образования и выполняющего наиболее сложные общественные функции» [3, с. 120].

Развитие современных обществ все больше видоизменяет значимость обозначенных выше характеристик интеллигенции, придавая ей все более размытый и массовый характер. Поэтому актуализируется второй подход к определению интеллигенции — культурологический. Он ставит на первое место неформальные, идейно-нравственные признаки. В культурологической традиции интеллигенция рассматривается как социально-критическая среда, как «свободно парящая» группа, как среда, в которой «возникают, сталкиваются и разбиваются друг о друга самые различные мнения» (К. Мангейм) и др. Здесь интеллигенция выступает чем-то неувидимым, образ ее отличен от определенности социальной группы.

Сегодня, как показывают наши исследования¹, социологические и культурологические характеристики интеллигенции представляют собой две «чаши весов» в описании данной группы. Так, из 45 качеств, выделяемых в определениях интеллигенции, подавляющее большинство — 39 — представляют именно те из них, которые предлагаются в рамках культурологического подхода. Однако интенсивность их присутствия в определениях невысока. В результате лидирующая пятерка характеристик, приписываемых интеллигенции, выглядит следующим образом: высокий уровень образования — 15%; озабоченность проблемами общества — 7,3%; умственный характер труда — 6,3%; духовность — 6,3%; нравственность — 5,3%.

В результате отделить один подход от другого для анализа интеллигенции полностью не представляется возможным. Поэтому и появились в постсоветской обществоведческой мысли интегрированные определения интеллигенции. Например, Е. Элбакян считает, что «интеллигенция —

¹ Контент-анализ литературных источников, посвященных определению сущности интеллигенции (2006 г., n = 78).

социальная группа, которая занимается умственным трудом, отличается высоким образовательным уровнем и творческим характером своей деятельности, проявляющимся в привнесении лично-индивидуального начала в эту деятельность, производит, сохраняет и несет в другие социальные группы общечеловеческие ценности и достижения мировой культуры, обладает специфическими психологическими чертами и позитивными нравственно-этическими качествами. Последнее можно назвать интеллигентностью» [2, с. 32]. Подобный интегрированный подход можно увидеть у Л. Смолякова, Покровского, И. Осинского и др.

Использование того или иного подхода к исследованию интеллигенции видится важным с точки зрения функций данной группы, поскольку сегодняшний интерес к ней имеет, прежде всего, практическое значение.

Обобщение литературы по данному вопросу показывает, что в современных условиях можно говорить о таких функциях интеллигенции, как: критическая (в том числе функция социальной критики, критики технической, идеологической и моральной); функция развития материальной и духовной культуры (в том числе формирование определенных ценностей, нравственное преобразование, гуманизация общества); функция просвещения; функция заботы о всеобщем благе (в том числе поддержание общественного равновесия, разработка модели гармоничного развития общества, источник общественных преобразований); идеологическая (в том числе формулировка общественной идеологии, идеологии отдельных социальных групп); и некоторые другие, связанные с выполнением ее профессиональной деятельности, в том числе и в сфере управления.

Очевидно, что выполнение этих функций имеет принципиальное значение для любого общества. Но для трансформирующегося — особое, поскольку в ходе трансформаций социальная система делает некоторый выбор, определяющий ее перспективы. Однако остается открытым вопрос о том, существует ли та интеллигенция, которая может полноценно реализовать эти функции?

В современных условиях движения к обществу интеллекта отдельные авторы говорят о снижении роли (или вообще исчезновении, замещении другими группами) интеллигенции в силу ослабления значимости культурологических, в том числе и нравственно-этических смыслов в жизнедеятельности социума. Как правило, такая позиция базируется на убеждении, что с развитием рыночной экономики интеллигенция «...исчезает, распадается на подлинных профессионалов — ядро среднего класса и на деклассирующуюся, переходящую в низшие общественные слои часть» [4, с. 311–312]. В данном случае предполагается, что в условиях рыночного общества значимость общественных функций, выполняемых интеллигенцией,

снижается. Здесь уже активно входят в символическое пространство социума группы среднего класса, профессионалов, «нового класса», интеллектуалов и др. С развитием рыночной экономики классическая интеллигенция исчезает, что связано с недостаточной востребованностью ее ключевых качеств в современном обществе.

Однако мы должны признать и тот факт, что любое общество не может существовать без собственных духовных, культурных, образовательных традиций, хранителем и транслятором которых является интеллигенция. Особенно актуальной эта проблема становится в контексте глобализационных процессов, когда, признавая в теории и реализуя на практике открытость социумов друг для друга, они по-прежнему, а, возможно, и с большей силой стремятся к сохранению своей самобытности.

Таким образом, в постсоветских обществах в ближайшее время неизбежно столкнутся две тенденции — к прагматичности развития и к культурному и духовному сохранению социума. А «социальные перспективы класса интеллигенции в украинском обществе существенно зависят от меры развития постиндустриального аспекта общественных отношений и повышения роли культурного капитала в обществе. В свою очередь, успешное вхождение украинского общества в волну глобальных цивилизационных сдвигов в значительной мере определяется потенциалом данного масштабного по численности класса. Именно поэтому его укрепление требует от государства и общества особого внимания и поддержки» [5, с. 219]. Они, на наш взгляд, должны касаться трех «зон», в которых существуют максимальные барьеры в адаптации работников умственного труда к условиям современного общества. Это, прежде всего, социальная защита основных отрядов интеллигенции, решение проблемы интеллектуальной собственности и механизмов преемственности в развитии интеллектуального потенциала общества и его эффективного использования.

Таким образом, ренессанс внимания к интеллигенции определяется ее потенциалом в современных трансформациях, который актуален для любого общества.

Список литературы

1. Померанц Г. Интеллигенция, интеллигенты, интеллигентность // Лицей. и гимназ. образование. — 2001. — № 5. — С. 7–14.
2. Элбакян Е. С. «Между молотом и наковальней» (российская интеллигенция в ушедшем столетии) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. — 2003. — № 2. — С. 28–67.
3. Беленький В. Х. История, функции и структура интеллигенции // Интеллигенция в процессе поиска Россией будущего : материалы

к междунар. науч. конф., Улан-Удэ, 26–27 июня 2003 г. Ч. 1. — М. — Улан-Удэ, 2003. — С. 113–121.

4. Радаев В. В. Социальная стратификация / В. В. Радаев, О. И. Шкарантан. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 318 с.

5. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии / под ред. С. Макеева. — К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2003. — 258 с.

В. Д. Мороз

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Однією з особливостей нинішнього етапу розвитку суспільства є його очікування щодо перспектив функціонування державних, політичних і громадських інституцій, які в тій чи іншій мірі впливають на долю кожної людини. Важливою інституцією такого характеру є освіта в усіх її структурах. Освіта за рахунок своїх особливих процедур впливу на людину, поєднання в собі функцій держави і потреб особистості, науковості принципів і законмірностей є головним чинником створення і розвитку національної інтелігенції. Тому її модернізація і удосконалення є системними заходами, які мають бути вчасними і реальними.

Суспільство України довгі роки чекає чіткої відповіді на питання щодо структури вищої освіти, визначеності з кваліфікаційними та освітніми рівнями випускників, сформованості фахових загальних і галузевих вимог. Та на сьогодні такої відповіді ми не маємо.

У країні задекларовано перехід на нове покоління стандартів вищої освіти. Створено робочі групи, визначено базові навчальні заклади. З лютого 2009 року вища освіта України вже мала б перейти на нові навчальні плани відповідно до нового переліку напрямів та спеціальностей підготовки фахівців. Але, зважаючи на стан справ, ця робота або ж, в гіршому випадку, буде провалена, або ж виконана формально, без серйозної організаційної і наукової основи. Спробуємо пояснити свої припущення.

По-перше. Низкою законодавчих і нормативних актів передбачено реалізувати в системі вищої школи ступеневу освіту з можливими скороченнями тривалості траєкторій отримання повної вищої освіти. Тобто мається на увазі, що молодший спеціаліст — випускник коледжу зможе отримати бакалаврську підготовку мінімум на один рік швидше, ніж випускник загальноосвітньої школи. Для цього потрібно, перш за все, синхронізувати основні складові державних освітніх стандартів, щоб кожен

університет чи кожен коледж не придумували так звані інтегровані навчальні плани, які не передбачені чинним законодавством. Тим більше, що зміст освіти може інтегруватися не в структурі навчальних планів, а в структурі стандартів освіти. Разом з тим і сьогодні складові стандартів для бакалаврів і для молодших спеціалістів розробляються окремо. Вважаємо, що ще не пізно змінити ситуацію і хоча б зробити так, щоб стандарти підготовки молодших спеціалістів розроблялися лише після затвердження стандартів бакалаврської підготовки. Щоб можна було врахувати можливості ступеневості з метою отримання базової вищої освіти молодшими спеціалістами за скороченими програмами.

По-друге. На наш погляд, сама практика розробки стандартів вищої освіти є дещо некоректною. За нині існуючою технологією цієї роботи вищий навчальний заклад сам розробляє і освітньо-кваліфікаційну характеристику, і освітньо-професійну програму. Тобто університет сам собі ставить завдання і сам його вирішує. Може, все-таки має бути навпаки. Виробництво, роботодавець чи роботодавці, суспільство через спеціальні професійні інституції повинні сформулювати вимоги до фахівця відповідного профілю і відповідного рівня освіти, а навчальний заклад виконати ці вимоги шляхом формування змісту освіти, погодженого із замовниками кадрів. Тобто освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця з вищою освітою — це не справа вищої школи, це органічна функція замовника та його спеціальних інституцій.

По-третє. Досить серйозною проблемою залишається зміст освіти молодших спеціалістів. Проект змін до Закону «Про вищу освіту» вже не передбачає поділ на освітні рівні. Тобто вже не буде неповної, базової і повної вищої освіти. Рівень молодшого спеціаліста стане доуніверситетським рівнем вищої освіти. Але ні науковці, ні організатори освіти не можуть чітко відповісти на питання, а що ж це таке доуніверситетська вища освіта, який її зміст, яким має бути співвідношення між гуманітарною, фундаментальною і професійною складовою підготовки. Скоріше всього мова сьогодні може йти про деякий симбіоз з елементів гуманітарної і фундаментальної підготовки з бакалаврських програм та специфічної для молодшого спеціаліста професійно-практичної компетентності, яка б забезпечувала повну завершеність освіти і готовність фахівця до вирішення конкретних професійних завдань.

І останнє. Роль освіти у формуванні національної еліти і становленні національної інтелігенції є явно недооціненою. Надзвичайно важливо, що останнім часом на це звернули увагу вчені, працівники вищої школи. На наш погляд, потрібні спеціальні цільові державні програми, які б реалізовувалися у формі розробки і здійснення заходів зі створення і підтримки секторів

освіти, починаючи зі школи і закінчуючи докторантурою, з навчання, виховання і розвитку особистостей, здатних вирішувати особливі суспільні функції. Під цим ми розуміємо не політиків та адміністраторів. Під особливими суспільними функціями ми розуміємо, перш за все, педагогів. Саме педагог-інтелігент здатний виховувати національну еліту. Тому підготовка вчителя, викладача, вихователя має бути відмінною від підготовки фахівця будь-якого іншого профілю, починаючи зі спеціальних методів відбору на навчання і закінчуючи особливою специфічною аурою навчальних закладів. Досвід роботи педагогічних училищ, які готували педагогів на базі неповної середньої школи, переконливо свідчить про можливість реалізації таких програм без додаткового бюджетного фінансування.

У підсумку акцентуємо, що проблеми становлення національної інтелігенції є похідними від стану і динаміки розвитку освіти в країні як провідної суспільної інституції з особливими функціями і особливими завданнями.

В. С. Мунтян

ДЕСТРУКТИВНАЯ ПОЛИФУРКАЦИЯ ОБЩЕСТВА КАК РЕЗУЛЬТАТ ПАССИВНОЙ ОППОЗИЦИОННОСТИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Современная интеллигенция направляет огромные усилия на организацию и проведение многочисленных конференций с целью «постановки проблемы», трактовки различных дефиниций, теоретическое решение вопросов воспитания без принятия конкретных резолюций по их «практическому сопровождению».

Принято считать, что интеллигентность несовместима с нетерпимостью и непримиримостью к другим людям [1]; интеллигентными можно считать людей проявляющих терпимость к мнениям, мировоззрениям и образу жизни других людей; относящихся с уважением к личности, ее достоинству, ее потребностям и интересам и выражающих оппозиционность к власти [2].

Результат такой *терпимости* очевиден. Школы и вузы, где миллионы детей получают образование и воспитание, обретают *необходимое* «по остаточному принципу». Мировоззрение, образ жизни и, в целом, поведение большей части молодежи вышли за рамки прогнозируемого. *Поведение* определенной категории взрослого населения, особенно тех, кто призван обеспечивать соблюдение законов и общественных правил поведения и морали также *оказалось* в зоне деструктивной полифуркации.

Оппозиционность к власти должна выражаться не только *внутренним отношением* интеллигента к происходящему, а и активной жизненной позицией, непримиримостью к тем «личностям», которые ставят свои интересы выше общественных, в том числе и умением отвечать оппонентам на хамство, используя корректные методы и средства. В противном случае у них вырабатывается синдром безнаказанности, в результате которого образовался «общественный слой» нигилистов/циников. Ведь известно, что безнаказанность порождает новые правонарушения и преступления.

Одна из стратегических задач развития общества состоит в обеспечении востребованности труда интеллигенции, восстановлении ее бывшего авторитета и значимости, а решаться она должна на основе *единой идеологии* [1].

Анализ избирательной кампании 2007 года показал, что украинские избиратели голосуют *не за идеологию, а за личность*. Этот вывод базируется на сравнении избирательных программ трех ведущих украинских партий, в которых больше общих позиций, чем различий. Однако основным критерием, по которому формируется партийная система и структурируются интересы общества, является идеология. В Украине меняются только «команды» возле «государственного корыта», а в системном плане не меняется ничего [3, с. 195].

Украинские депутаты увлеклись работами итальянского психотерапевта Антонио Менегетти, который пишет, что «ценность личности выше ценностей социальных», и «личность может обойтись без социальных ценностей», «личность является основной целью и ценностью, по сравнению с которой все другие ценности относительны...». Далее он пишет: «Родители должны объяснить подростку, что если он хочет добиться преимущества в обществе, он должен знать его правила, но добиться высот в обществе — не значит добиться чего-то для своей личности» (?) [4, с. 39, 40]. В депутатских кругах считается дурным тоном не знать Менегетти и не следовать его учению. Результат налицо — есть граждане Украины (взрослые и их дети), у которых есть *обязанности* и те, у кого есть *права*.

Учитывая определение тезиса, что интеллигенция является «передовым классом» общества, напрашивается вывод, что она должна *делегировать своих представителей во власть* для поддержания/решения вопросов образования и науки, поднятия престижа *Преподавателя*, введения определенных нормативных актов, регулирующих вопросы воспитания и культуры. Что значит *гражданская ответственность интеллигенции*, если у нее нет рычагов влияния?!

Украине нужна партия нового типа, объединяющая людей и страну общенациональной идеологией и конкретным планом вывода страны, в первую очередь, из социального кризиса, который, как правило, приводит

к экономическим кризисам. Такой может быть, например, — Партия социального прогресса Украины (ПСПУ)¹. Социальный прогресс — это экономический рост и повышение благосостояния народа, повышение уровня общей культуры граждан и избавление страны от правового нигилизма, без чего Украина не сможет «попасть» в Европу. «Костяк» такой партии должны составлять порядочные профессионалы и представители интеллигенции. ПСПУ должна решить все вопросы, связанные с переходом Украины от ... феодального социализма к феодальному капитализму, и самое главное — создать средний класс.

Весьма актуальным для Украины является проблема снятия депутатской неприкосновенности и некоторых понятийных определений. На данном этапе развития нашего общества, как минимум, аморально называть «народными депутатами» людей, которые, находясь у власти, решают в основном свои бизнес-интересы. Можно называть, например, «депутатами Верховной Рады». Эти и другие вопросы, касающиеся этики, морали и соблюдения законных прав людей, должна поднимать интеллигенция и добиваться их решения.

И последний вопрос — философский. Известно, что каждый прогресс является вместе с тем и регрессом, так как он закрепляет *одностороннее* развитие. Согласно одному из основных законов диалектики — закону отрицания отрицания, — в природе, обществе происходит *развитие по спирали и повтор на более высокой стадии*. Однако, учитывая «стремление» людей к самоуничтожению, можно предположить, что «пик» человеческого развития уже позади. Может быть, человечество каким-то образом, по своему недоразумению, «пропустило» момент конца «спирали» и тот небольшой скачок, который ведет в обратный (нижний) конец той же «спирали»?!

Список литературы

1. Астахова В. И. Гражданственность как критерий нравственности интеллигенции / Материалы IV Междунар. науч.-теорет. конф. по пробл. современ. интеллигенции. — Х. : Изд-во НУА, 2006. — С. 19–22.
2. Подольская Е. А. Всякий ли интеллигент является Интеллигентом? / Материалы VI Міжнар. наук.-практ. конф.-семинару. — Х. : Вид-во НУА, 2008. — С. 41–42.
3. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації : навч. посіб. / Нац. акад. держав. упр. при Президентові України ; ред. кол. Е. А. Афонін (голова), Ю. С. Ганжуров, В. В. Лісничий, О. В. Радченко. — К. : Парламентське вид-во, 2008. — 416 с.

¹ Название партии (ПСПУ) предлагается автором.

4. Менегетти Антонио. Онтопсихологическая педагогика / сост.: А. Ткаченко, Л. Бондаренко ; пер. с итал. Д. Петрова. — Херсон : НПЦ Человек, 1993. — 48 с.

Н. В. Назаренко

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА

В последние годы в образовательной среде уделяется много внимания проблемам выбора профессии, профессиональной адаптации, развития профессиональных способностей, удовлетворенности трудом и профессией, профессиональной компетентности. Между тем успешность деятельности обеспечивается профессиональной компетентностью, которая формируется в условиях обучения в вузе.

В психологической и педагогической литературе понятие «компетентность» получило широкое распространение относительно недавно. В конце 1960-х — в начале 1970-х годов в отечественной литературе зарождается специальное направление — компетентностный подход в образовании. Одним из первооткрывателей в этой области стал профессор Эдинбургского университета, доктор Джон Равен. Он определяет компетентность как специфическую способность, необходимую для эффективного выполнения конкретного действия в конкретной предметной области и включающую узкоспециальные знания, особого рода предметные навыки, способы мышления, а также понимание ответственности за свои действия.

В современной науке и практике под профессиональной компетентностью понимаются все приобретенные в ходе обучения и/или практической деятельности знания, умения и навыки.

Знания — это то, что человек знает, помнит на теоретическом, общем уровне.

Умения — это то, что человек может, при необходимости, сделать, произвести какой-либо продукт труда.

Навыки — это умения, которые хорошо отработаны, частично переведены на уровень автоматизма и применение которых является высокоэффективным.

Также в профессиональную компетентность входят специфические особенности стиля мышления, восприятия и переработки информации,

которые могут быть характерными, с одной стороны, для представителей определенной профессии, а с другой – для профессионалов определенного уровня квалификации и опыта.

Работа профессорско-преподавательского состава вуза по формированию профессиональной компетентности повышает конкурентоспособность выпускников.

В современных условиях на рынке труда на первое место выходит такая характеристика личности, как конкурентоспособность. Данное понятие ассоциируется с успехом в профессиональной сфере. Трудоустройство молодого специалиста и начало работы по специальности – важнейший этап его профессиональной жизни, а успешность трудоустройства – один из главных показателей качества образования.

Л. М. Митина выделяет три интегральные характеристики конкурентоспособной личности: направленность, компетентность и гибкость [1].

Направленность определяется как интегральная характеристика в любой профессиональной сфере, то есть система эмоционально-ценностных отношений, задающих иерархическую структуру доминирующих мотивов личности и побуждающих личность к их утверждению в деятельности и общении.

Понятие «компетентность» включает знания, умения, навыки, а также способы и приемы их реализации в деятельности, общении, развитии личности.

Гибкость понимается как интегральная характеристика личности, представляющая собой гармоничное сочетание трех взаимосвязанных и взаимообуславливающих личностных качеств: эмоционального, поведенческого, интеллектуального.

Конкурентоспособность специалиста можно представить как относительную и обобщенную характеристику профессионала, являющуюся результатом интеграции его профессиональной, социальной и личностной компетенций, обеспечивающую ему уверенность в своих силах и способность выдержать конкуренцию на рынке труда с другими специалистами.

Конкурентоспособность можно определить как комплекс индивидуально-психологических особенностей, определяющих успешность выполнения профессиональной деятельности.

Конкурентоспособный специалист – это профессионал, способный найти оптимальный способ достижения профессиональной цели и метод выполнения профессиональной задачи в изменяющихся условиях.

В исследовании Н. Б. Лисовской, посвященном проблемам трудоустройства выпускников, было выявлено, что на успешность трудоустройства влияют уровень развития ряда личностных качеств, а также особенности

локализации контроля, мотивационных тенденций, системы профессиональных ценностей и поведения на рынке труда.

Среди личностных качеств, влияющих на успешность трудоустройства, были выделены следующие: активность, готовность иметь дело с неизвестными обстоятельствами и людьми, склонность к риску; позитивное отношение к нововведениям, стремление быть информированным, выраженность интеллектуальных интересов; развитый самоконтроль, организованность, дисциплинированность [2].

Таким образом, готовя в вузе конкурентоспособного специалиста, необходимо добиваться интеграции как компетентности в будущей профессиональной сфере, так и личностных качеств, способствующих успеху в трудоустройстве и дальнейшей работе.

Список литературы

1. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях // *Вопр. психологии.* – 1997. – № 4.
2. Лисовская Н. Б. Психологическое сопровождение профессионального становления студентов как фактор повышения качества образования // *Вестн. практ. психологии образования.* – 2007. – № 4 (13).

И. С. Нечитайло

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТИ КАК ВАЖНЕЙШАЯ ЦЕЛЬ ИНСТИТУТА ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ

Скупой человек может притвориться щедрым. Глупый – умным. Но ни на миг нельзя притвориться интеллигентным...¹

Д. Лихачев

Большинство отечественных и зарубежных ученых убеждены в том, что будущее любого общества, государства, народа, нации зависит от интеллигенции как наиболее социально и интеллектуально активной группы.

Вопросы, связанные с определением понятия «интеллигенция», ее существованием как социального феномена, процессом формирования

¹ Высказывание Д. Лихачева на одной из встреч в Останкино.

и социальной роли как определенной группы (общности, сообщества) людей и многие другие, достаточно активно обсуждались ранее и обсуждаются в современных научных кругах.

В связи с происходящими трансформационными процессами, глубинными качественно-количественными изменениями во всех сферах жизнедеятельности социума активно обсуждается проблема роли интеллигенции в формировании открытого демократического общества, а также приоритета высокообразованных людей, в частности людей науки и искусства, в создании гражданского и правового государства.

В словарях распространено определение интеллигенции (от лат. *intellegere* — постигать, схватывать, быть знатоком) как группы людей, для которых свойственна духовная, умственная способность и вообще гибкость ума, приспособляемость, умственное любопытство, способность к быстрому мышлению и заключению [1].

В целом, можно условно выделить два подхода, о которых в начале XX в. (до 1917 г.) говорил Р. И. Иванов-Разумник, разграничивая их в зависимости от критериев принадлежности человека к интеллигенции. А именно:

1) социально-экономический подход: основным критерием здесь является вид деятельности (люди умственного, физического, духовного труда), а интеллигенция выступает как внеклассовая группа [2];

2) социально-этический подход: основной критерий — мировоззренческий. То есть интеллигенты — это люди определенных мировоззренческих установок. Критерий занятий умственным трудом отходит на второй план. Такой подход поддерживал и сам Р. И. Иванов-Разумник, и П. Д. Боборыкин (который, как считалось, ввел понятие «интеллигенция» в массовое употребление), и Н. А. Бердяев, и очень многие известные личности прошлого. Причем, подчеркивалось, что интеллигенция — явление исключительно русской культуры, не имеющее западных аналогов [2; 3; 4].

Описанные выше подходы сохранили свои очертания и сегодня, однако, несколько изменив содержание, с учетом произошедших социальных реформ: одни ученые отождествляют понятия «интеллигенция» и «интеллектуалы», другие же — разграничивают их, наделяя интеллигенцию определенными психологическими, морально-этическими качествами, присущими человеку независимо от его социально-экономического положения [4; 5].

Большинство современных трактовок понятия «интеллигенция» кроме высокой степени развитости интеллекта включают в себя перечень таких качеств, как порядочность, высокая нравственность, приверженность общечеловеческим ценностям и стремление их распространять в обществе.

Например, В. Нахушев определяет интеллигенцию как «сообщество

ответственных и пользующихся доверием большинства народа личностей субъективного типа, достаточно подготовленное интеллектуально и нравственно к пробуждению общественной совести, способное быть экспертом социальной справедливости государства и стремящееся сделать политическую власть нравственной, не становясь властью» [5]. А по словам Д. Овсяннико-Куликовского, интеллигент выступает как представитель «образованной части общества, созидающей и распространяющей общечеловеческие ценности» [6].

Один из академиков РАН, В. Краевский, предлагает в качестве актуальной модель П. Милюкова, представившего интеллигенцию и образованный класс в виде двух концентрических кругов, где интеллигенция обладает инициативой и творчеством, образуя тесный внутренний круг, а большой круг образованного слоя является средой непосредственного воздействия интеллигенции [6]. На наш взгляд, эта модель довольно ярко визуализирует определение интеллигенции, соответствующее современным социальным реалиям.

Как видим, основная идея всех дефиниций такова, что образованный, интеллектуально развитый человек может и не быть интеллигентом. В этой связи часто выражается негатив в отношении современной интеллигенции (как «псевдоинтеллигенции»), которая способна только рассуждать, однако не может и не хочет действовать [7]. Делается вывод о том, что сегодня в украинском обществе нет интеллигенции как «публичной силы», есть лишь ее отдельные представители, существующие обособленно [8].

Проблема в том, что интеллигенция необходима обществу именно как социальная сила. Считается, что интеллигенция порождает сферу идеального, создает «гуманитарную ауру нации» или «мягкую власть», благодаря которой страна и народ удерживаются в международной политике и мировой истории. Это и является основной миссией интеллигенции. Тот факт, что «судьба Украины находится в руках интеллигенции», не вызывает сомнения ни у ученых, ни у политиков, ни у других небезразличных граждан Украины [6; 9; 10; 11]. Потребность общества в активной интеллигенции актуализирует вопрос о мерах, которые должны быть предприняты в этой связи.

В такой постановке вопроса на первый план выходит проблема образования. Государство не может существовать без национального образования, в среде которого развивается национальное самосознание, формируемое национальной интеллигенцией, творческая деятельность которой производит науку, знание, искусство, культуру в общих чертах [12].

Исходя из этого в качестве одной из важнейших целей образования выступает не просто передача опыта, знаний, не просто трансляция

культурных норм и ценностей из поколения в поколение, а воспитание интеллигенции. «Как учим – так и живем. Как будут учить наших детей, так они и будут жить», – говорит один из российских академиков, предлагая в качестве идеала, ориентира для воспитания образ интеллигента [6].

Институт образования, как и институт семьи, оказывает сильнейшее социализирующее воздействие. Многие исследователи отмечают, что в условиях современности воспитательные функции, ранее осуществляемые семьей, сегодня возлагаются именно на образовательные учреждения. Однако не всегда образование способно изменить внутреннюю социокультурную сущность человека, базисные личностные качества, заложенные родителями, сформированные под влиянием внутрисемейных ценностей и традиций. Именно поэтому невозможно сделать так, чтобы в результате образовательно-воспитательного процесса становились интеллигентами абсолютно все. Да и нужно ли это обществу? Отвечая на этот вопрос, согласимся с мнением В. В. Краевского о том, что в этой связи лучше говорить об интеллигентности как о качестве личности, которым в идеале должны обладать все, не только избранные [6].

Интеллигентность – комплексное качество, предполагающее особую нравственную впечатлительность, особую ранимость, отзывчивость на общие социальные проблемы, образованность и разумность [13]. Вот здесь-то и открывается широкое поле действий для института образования. Интеллигентность выступает интегральной целью образовательного процесса. Как отмечал Д. Лихачев, учебное заведение теряет право на существование, если не воспитывает в своих учениках интеллигентности [13].

Некоторые отечественные учебные заведения довольно давно практикуют различные мероприятия, целью которых является именно воспитание интеллигентности (метод «погружения в культуру»; организация клубов по интересам, научных, политических, литературных и т. п. кружков, встречи с выдающимися личностями и мн. др.). В результате подобных мероприятий приумножаются коллективные переживания, оттачиваются естественные механизмы в воспитании (подражание, заражение идеями).

Положительное влияние на воспитание интеллигентности оказывает изучение нескольких (лучше – более двух) иностранных языков. Это способствует развитию коммуникационных навыков, межкультурного знания и компетенций, развитию такого важного качества, как толерантность.

В целом же, современная концепция образования, его гуманизация, гуманитаризация и индивидуализация создают благоприятную почву для педагогической работы, содействующей становлению интеллигентной, сопереживающей, социально активной личности.

Список литературы

1. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>.
2. Глебкин В. В. Интеллигенция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://otimk.ru/files/intelligentsija-Leontovich.doc>.
3. Волков С. Интеллектуальный слой в российском обществе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.samisdat.com/5/55/554-4gl2.htm>.
4. Интеллигенция и интеллектуалы в различных странах. Российская интеллигенция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://aeli.altai.ru/nauka/sbornik/2001/olshansky>.
5. Нахушев В. Ш. Интеллигенция как сообщество пассионеров [Электронный ресурс] // Социол. исслед. – 2006. – Режим доступа : www.isras.ru/File/Socis/1-6-2006/naxushev.
6. Краевский В. В. По ухабам времени: интеллигенция и образование [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». – 2004, 28 мая. – Режим доступа : www.eidos.ru/journal/2004/0528.htm.
7. Аксененко С. Почему я не люблю интеллигенцию [Электронный ресурс] // «Время Z». – № 1. – 2006. – Режим доступа : www.ytime.com.ua/ru/19/222/2.
8. Миндибекова Л. А. Социальные функции высшего образования и проблемы реализации [Электронный ресурс]. – 2005. – Режим доступа : <http://id.atiso.ru/node/77>.
9. Марцинковская. Проблема идентичности российской интеллигенции [Электронный ресурс]. – 4 окт. 2008. – Режим доступа : <http://psystudy.ru>.
10. Астахова В. И. Гражданственность как критерий нравственности интеллигенции // Нравственные императивы интеллигенции : материалы IV Междунар. научн.-теор. конф. по проблемам современ. интеллигенции, февр. 2006 г. – X., 2006. – С. 19–22.
11. Аваков А. Интеллигенция: кризис или трудная миссия (21 июля 2008) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.avakov.com.
12. Кремень В. Образование и интеллект: размышления об интеллигенции [Электронный ресурс] // Зеркало недели. – № 10 (689). – 2008. – Режим доступа : <http://www.zn.ua>.
13. Петровский А. В. Воспитание интеллигентности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://osvita.ua.net/school/upbring/1993>.

**ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
ОЛИМПИЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
СТАНОВЛЕНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ**

Одним из самых заметных проявлений обновленческого процесса в образовательной сфере и олимпийском движении с последней трети XX века стало всеобщее внимание к проблемам олимпийского образования.

Интернет-поиск на темы «Олимпийское образование» и «Олимпийское воспитание» (конец мая 2008 г.) демонстрирует лавинообразный рост интереса к этим актуальным теоретическим и практическим проблемам. В русскоязычной поисковой системе тему «Олимпийское образование» освещают 13921 сервер и 189283 сообщения; в украинской — 3252 сервера и 455989 сообщений! Соответственно, проблему «Олимпийское воспитание» — 5826 серверов и 27447 сообщений на русском; 1667 серверов и 14215 сообщений на украинском языке. Это действительно экспоненциальный рост. Ведь по сравнению с 1998 г. (первым годом нашего наблюдения) возрастание — в десятки раз!

Актуальность этой проблемы (а вместе с тем и нашего 20-летнего анализа) определяется как возрастающей социальной значимостью физической культуры и спорта, так и их новой важной функцией — эффективного рычага политического процесса. Все более востребованным становится культурологическое, гуманистическое назначение спорта, особенно олимпийского. Уберечь его от агрессивных поползновений политиканства, национализма, расизма и ксенофобии — благородные цели олимпийского образования (и воспитания как одного из трех его китов).

Цель исследования — проанализировать и обобщить международный и отечественный опыт олимпийского образования; разработать практические рекомендации по его совершенствованию на национальном и региональных уровнях.

Методы исследования: контент-анализ материалов международных и национальных научных конгрессов и конференций; интернет-поиск; социологический мониторинг (экспертный опрос, анкетирование и др.).

Представим в спрессованном виде анализ и результаты многочисленных исследований и публикаций.

Ключевую роль в формулировке проблем и развертывании плодотворных научных дискуссий сыграли Международная олимпийская академия (МОА), национальные олимпийские академии, число которых к началу XXI века превысило 100, специальная комиссия МОК по олимпийскому

образованию. Термин Olympic education впервые прозвучал в докладе на 8-й сессии МОА (Sisto Eavre, 1968). Затем он многократно используется в Олимпийской хартии и обычно переводится двояко: как олимпийское образование или олимпийское воспитание. Используются и другие обозначения: олимпийское просвещение, воспитание в духе олимпийских идеалов и ценностей и т. д. Представляется, однако, что цель, содержание, конкретные задачи обозначенного в хартии процесса наиболее полно отражает первый термин — олимпийское образование. В частности и потому, что понятие «образование» в классической трактовке включает все три составляющие педагогического процесса: обучение, воспитание, формирование личности.

Не перечислять всех формулировок целей, содержания, форм олимпийского образования. Лишь в материалах всероссийских научно-практических конференций последнего десятилетия «Олимпийское движение и социальные процессы» названы несколько сот только отечественных авторов, разрабатывающих эту актуальную проблему. Поскольку понятийный анализ выходит за рамки этой статьи, отметим лишь положения Олимпийской хартии: «Олимпизм стремится к созиданию образа жизни, основывающегося на радости от усилия, на воспитательной ценности хорошего примера и на уважении к всеобщим основным этническим принципам». И далее: «цель олимпийского движения — способствовать построению лучшего мира посредством воспитания молодежи средствами спорта».

Контент-анализ многочисленных публикаций, интернет-поиск позволяют говорить о многолетнем плодотворном опыте этой работы в Германии, Канаде, США, Великобритании, Австралии, Польше, ЮАР, Новой Зеландии, Болгарии, Бразилии, Китае, Словакии, Греции. Именно эти страны чаще всего значатся среди лидеров в многочисленных обзорах, докладах, статьях, диссертационных работах. Причем пик активности аналитических и программных исследований приходится на период подготовки и проведения Игр Олимпиад (начиная с первой программы, разработанной в Канаде к Играм Олимпиады 1976 г.). Аналогичные документы появлялись или совершенствовались по заказу оргкомитетов Игр Олимпиад в Калгари и Сеуле (1988), Альбервилле и Барселоне (1992), Нагано (1998), Сиднее (2000), Афинах (2004), Пекине (2008).

Не погрешив против истины, скажем, что с середины 90-х годов прошлого века передовые позиции в обогащении содержания и конкретных форм олимпийского образования прочно заняла Российская Федерация. В начале 1980-х годов проф. В. И. Столяровым заложены научные и методические основы олимпийского образования детей и студенческой молодежи

(с наибольшим акцентом на гуманистические идеалы олимпизма, так называемые спартианские проекты, широкое использование социологических подходов). В 1989 г. по инициативе вице-президента Олимпийского комитета России профессора В. С. Родиченко началась кропотливая деятельность по разработке целостной общегосударственной организационно-методической концепции олимпийского образования. В ее основу легли:

- заложенные в Олимпийской хартии цели, задачи и обязанности национальных олимпийских комитетов по пропаганде благородных принципов олимпизма (в том числе честной игры — Фэйр Плэй), олимпийскому просвещению по специальным учебным программам в школах и вузах, учреждение олимпийских академий;
- положение о том, что новая Россия должна быть примером не только блестящих побед на Играх олимпиад, но и распространения высоких идеалов олимпийского движения.

В. С. Родиченко формулирует 10 концептуальных положений российской модели олимпийского образования. Их рассмотрение потребовало бы особого анализа. Скажем только: сформированная к 1994 г. российская модель — это законченная система, включающая национальную концепцию и многоуровневые, всеохватывающие государственные образовательные программы, первое в истории учебное пособие «Твой олимпийский учебник» и школьные уроки, спартианские олимпиады. Следует заметить, что многолетний опыт всероссийских совещаний и научно-практических конференций (по существу — мировых форумов) на тему «Практика олимпийского образования» вообще уникален. С 1990 по 2008 год на конференциях было рассмотрено почти 1500 докладов и научных сообщений.

Ключевую роль в формировании в 1993–1994 гг. украинской модели сыграл один из ведущих в мире Национальный университет физического воспитания и спорта Украины. В рамках статьи достаточно вспомнить о восьми направлениях работы по развитию олимпийского движения и организации научной и просветительской деятельности, названных видными спортивными деятелями и учеными В. Н. Платоновым и М. М. Булатовой на II Международном форуме «Молодежь — Наука — Олимпизм» (Москва, 2002). Это широкий спектр работ и достижений: от открытия новой вузовской специальности «Олимпийский и профессиональный спорт», первой в мире кафедры под таким же названием, специализированного издательства «Олимпийская литература» до выпуска под эгидой МОК фундаментального труда В. Н. Платонова и С. И. Гуськова «Олимпийский спорт», международного научно-теоретического журнала «Наука в олимпийском спорте».

При всей многогранности и масштабности российского и украинского

опыта в 90-е годы прошлого века можно было с определенной условностью говорить о разных моделях олимпийского образования. Украинская модель в это десятилетие нацеливалась на фундаментальные, методологические исследования по теории и практике олимпизма, на организационные меры общенационального масштаба. Российская модель, как уже отмечалось, наряду с глубокой теоретической разработкой гуманистических проблем олимпийского спорта, собственно олимпийского образования, сделала впечатляющее движение вперед в реализации практических общегосударственных концепций и всеохватывающих программ — от республиканских и областных до сельской школы. В первые годы нового века произошло существенное сближение и взаимообогащение обеих моделей. А будущее видится нам в их слиянии, сращивании, разработке в масштабах СНГ общей, нацеленной на перспективу десятилетия доктрины.

Национальные концепции СНГ и стран Балтии ключевую роль в этой работе отводят спортивным вузам. Достойное место в реализации украинской модели олимпийского образования заняла в 90-е годы прошлого века первая в Украине Харьковская государственная академия физической культуры. Исследователи академии не раз выступали с инициативами:

- о расширении сети и поля деятельности национальных олимпийских академий, использовании ими научного и пропагандистского опыта Международной олимпийской академии и Олимпийского музея;
- о совершенствовании международного движения спортсменов за мир, против войны, рецидивов расизма и национальной дискриминации в спорте, повышении политической активности выдающихся спортсменов и спортивных объединений мира;
- о поощрении в странах СНГ международных спортивно-гуманистических движений, профессиональных спортивных агиттеатров, художественно-публицистических изданий, национальных и международных литературных и художественных конкурсов на олимпийские темы.

Многолетний практический опыт, экспертные опросы в сочетании с рейтинговой оценкой специалистами эффективности различных направлений работы позволили сосредоточить внимание на весьма перспективных формах научно-практических исследований олимпийского образования и просветительства. Среди десятков пунктов перспективного плана в этой области назовем несколько: от совершенствования деятельности второй в Украине кафедры олимпийского и профессионального спорта, издания уникального трехтомника по истории физической культуры и спорта на Харьковщине Н. А. Олейника и Ю. И. Грота и до учреждения на основе 25-летнего опыта спортивных агитбригад первых в СНГ спортивного агиттеатра и театра экстремального танца «ТЭТ», проведения вместе

с лучшими в Украине харьковскими училищами физической культуры школьных «Олимпийских уроков». (В сентябре 2008 г. в Харьковском областном училище физической культуры и спорта под руководством заслуженного работника физической культуры и спорта А. М. Попова выступили все наши спортивные звезды: от почетных граждан г. Харькова Ю. Пояркова, С. Бершова до олимпийского чемпиона Пекина В. Рубана).

Таким образом, в масштабах Украины назрела необходимость координации усилий всех звеньев государственной системы физического воспитания и образования. Ведущую роль призваны сыграть спортивные вузы и сформированные на их базе региональные олимпийские академии, а также региональные отделения НОК Украины совместно с областными управлениями и комитетами по физической культуре, спорту и туризму.

Не вызывает сомнений необходимость обобщения международного и отечественного опыта, создания временных творческих коллективов по дальнейшему исследованию этих проблем.

Список литературы

1. Столяров В. Об актуальных проблемах и серьезных ошибках в теории и практике олимпийского образования // Практика олимпийского образования : материалы конф. — М. : Сов. спорт, 2002. — С. 139–142.
2. Олимпийская хартия. — М. : Сов.спорт, 1996. — С. 7–8.
3. Родиченко В. Организационно-методическая концепция олимпийского образования в России: авторский анализ реализации // Практика олимпийского образования : материалы конф. — М. : Сов. спорт, 2002. — С. 121–125.
4. Булатова М. Олимпийское образование в Украине: методология, организация, практические результаты (1991–2002 гг.) / М. Булатова, В. Платонов // Практика олимпийского образования : материалы конф. — М. : Сов. спорт, 2002. — С. 32–36.
5. Ашанин В. С. Олимпийское образование: международный и отечественный опыт, актуальные вопросы реализации в спортивном вузе / В. С. Ашанин, В. Н. Кудиненко, Н. А. Олейник // Наука в олимпийском спорте — 2007. — № 2. — С. 93–96.

Е. А. Подольская

ТОЛЕРАНТНОСТЬ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВЫХ ПРАКТИКАХ

Нынешняя эпоха унаследовала от недавнего противостояния социальных систем «расколотов» мира на «мы — они» и с максимальной остротой оголила проблему языковых аспектов межкультурной коммуникации. Именно поэтому в общественном сознании так остро стоят проблемы языковой политики в Украине, причем в условиях трансформации современного украинского общества проблемы языка часто неоправданно приобретают идеологический характер.

В целом, современный процесс глобализации и интенсификации межнационального общения стал причиной формирования идеи ценностного и языкового плюрализма и поставил в связи с этим задачу формирования толерантных отношений между людьми, которые репрезентуют разные культурные миры и являются носителями разных национальных языков.

В поисках взаимопонимания между народами возникла необходимость в создании рациональной и эффективной языковой политики, построенной на конструктивных законах. Каждый народ решает эту проблему, учитывая свою общественную зрелость, культуру, национальную ментальность и, что существенно, предыдущий исторический опыта. Не вызывает сомнения, что язык является не только средством общения, но и главным фактором консолидации нации, так как он обеспечивает единство национального сообщества, сохраняет национальную идентичность и ментальное развитие.

Учитывая современную языковую ситуацию в Украине, выработать языковое единство — процесс чрезвычайно сложный. Сущность мер государства в поддержку украинского языка должна сводиться не к ее насильственному навязыванию, а для того, чтобы дать гражданам Украины возможность свободно овладеть украинским языком и сознательно изучать язык своего гражданства. Языковая политика должна объединять целенаправленность и решительность с тактичностью и осторожностью в средствах реализации.

В научной среде язык воспринимается как символическое выявление солидарности и консолидации группы (Е. Берн, Е. Гофман, С. Эрвин и др.) В рамках такого разработанного учеными подхода язык рассматривается как знаковая система, помещенная в социально интерактивный контекст [2, с. 260–261].

Язык можно рассматривать как социальную и культурно обусловленную систему символов, которые при использовании отзеркаливают группу

и образует индивидуальный уровень социального значения. Как показывает история, в многоязычных государствах, которые находятся на начальном этапе этногосударственного творчества, обострения кризиса национальной и гражданской идентичности часто сопровождаются конфликтом на языковой почве. При этом язык приобретает признаки символического маркера группы, что только способствует обострению ситуации. Язык выполняет роль инструмента конструирования социальной реальности. Но при попытке вмешаться в процессы идентификации, пытаясь ускорить оформление символических границ национального и государственного самоопределения, необходимо помнить, что коллективная идентичность не может быть чьим-то изобретением или сконструированной произвольно.

Очень противоречивым явлением в социальном функционировании украинского языка выступает пуризм. Термином «*пуризм*» обозначаются современные тенденции очищения языка от иноязычных элементов и неологизмов. Этимология слова (от «очищать») ориентирует на своеобразную показушность, что предполагает противодействие определенной чрезмерности).

В XX веке на распространение пуризма активно влияли не только культурно-языковые преобразования, но и, прежде всего, идеологические (политические) факторы, которые имеют место в ситуации «выборивания» украинским языком своих предпочтений как в лексическом пространстве, так и в функциональном. На это влияет и наличие двух вариантов украинского языка — материкового (на территории Украины) и диаспорного, т. е. языка украинцев, живущих за пределами Украины: в Канаде, Польше и других странах (например, в диаспорном языке звучит: «социализм», «лямба», «я» в отличие от материкового «а»). Для диаспорного языка характерны слова, имеющие более выраженную мотивированную природу (например, вместо «парасолька» — «розчепірка», вместо «ліфт» — «дротохід», вместо «пилосос» — «порохотяг» и т. п.)

Вызывает справедливое возражение необоснованное требование замены привычных терминов диаспорным вариантом. Действительно, эти слова заявлены в диаспорных словарях, зарубежной прессе, но на материковом пространстве они почти неизвестны. И хотя эти слова не получили статус лексически нормированных, не зафиксированы словарями, доступными для населения Украины, но все же они активно используются в научных монографиях, которые издаются на средства диаспорных фондов. При этом одним из условий получения денежных грантов на монографические проекты является использование диаспорного правописания и словарного запаса.

К сожалению, в условиях отсутствия государственных цензов относительно устного и письменного слова происходит определенная произвольность

и в выборе лексических форм на всех уровнях функционирования языка. Редакторы украинских каналов нередко совершенно неоправданно используют слова-новообразования в программах эфира (например, «летовище», «гвинтокрил» и др.).

Особенно это практикуется в профессиональном языке, который не развивался в достаточной степени в связи с русификацией, а сейчас в нем часто «выпячивают» функцию в ущерб содержанию и гармоничности языкового строя. Так, при составлении словаря «Медицинский профессионализм и терминология» шприц определяется как «штрикавка», укол — «заштрик», акушер — «пупорізка», а радіофобія — «променеляк».

Такая nepозвольтельная произвольность определенным образом дезорганизует лексическую унифицированность языка и влияет на коммуникативное непонимание реципиентов [1, с. 261—262].

К чему приведут эти тенденции? Авторы этих нововведений настаивают, что к «чистому», без заимствований языку, который будет характеризоваться как оригинальный. Но это невозможно, так как языковая динамичность вполне правомерно расширяет словарный запас иноязычными лексиками, и противостоять этому процессу практически невозможно. Однако при этом следует учитывать, что психологическое восприятие языка реципиентами статично, более привычным является традиционное словоупотребление.

К сожалению, в сложном процессе современного реформирования украинского языка у авторов нововведений в принципе нет мотивации ни на индивидуальное, ни на социальное удовлетворение. В своем стремлении доказать своеобразие национального языка авторы нередко примитивизируют его настолько, что вызывают нежелание его использовать, отталкивают от его употребления многих людей, по доброй воле осваивающих язык и даже осознавших его значение в повседневной практике. Надо использовать язык, который отвечает нормам фонетики, грамматики, лексики, которые устоялись и закрепились, а потому адекватно воспринимать нововведения, не поддаваясь на идеологические провокации.

Эта задача актуализируется в современной высшей школе, поскольку преподаватель должен вырабатывать и демонстрировать толерантное, идеологически нейтральное отношение к языку. При этом важно, с одной стороны, находить варианты расширения словарного запаса иноязычными лексиками, а с другой, следовать устоявшимся нормам в языковой практике, что, по сути, позволит согласовать толерантность по отношению к разным языкам и культурам с высокой ответственностью граждан за язык своего народа.

Список литературы

1. Маленко О. О. Явище пуризму як мовна та ідеологічна проблема // Державне управління та місцеве самоврядування : Тези VIII Міжнар. наук. конгресу, 27–28 берез. 2008 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – С. 300 с.
2. Мамонтова Е. В. Мова як атрибут нації та держави // Державне управління та місцеве самоврядування : Тези VIII Міжнар. наук. конгресу 27–28 берез. 2008 р. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – С. 260–261.

Т. В. Подольская

ВОСПИТАНИЕ ДУХА КАК ОСНОВА И РЕЗУЛЬТАТ ОБРАЗОВАНИЯ

В последние десятилетия в научной и публицистической литературе, посвященной проблемам образования, все чаще встречается словосочетание «философия образования», обозначающее ряд синтетических исследований, в обработке педагогического материала исходящих из тех или иных общих постулатов и аксиом. Не вступая в уже идущую полемику о праве таких исследований на звание философских, согласимся с тем, что их появление, во всяком случае, выражает назревшую потребность в определении пути выхода из кризиса, в котором пребывает сегодня педагогическая теория и практика ряда стран, особенно постсоветского пространства. В этом контексте уместным будет рассмотрение весомости философского подхода к понятию образования и различению ступеней образовательного процесса.

«Истина не нова, а новое — не всегда истинно». Это известное положение важно не забывать особенно при попытках философски подойти к проблемам образования, поскольку в том, что касается образования, приемлемо лишь проверенное временем и менее всего допустима погоня за новизной. А потому логичным будет рассмотрение заявленного вопроса с позиций классических достижений философской мысли.

Основным вопросом философии образования, ответ на который предопределяет способ постановки и решения всех остальных ее задач, является вопрос об отношении философии и образования. С точки зрения необходимого результата исторического развития философии, впервые осознанного Гегелем, философия есть логическая наука своего предмета или систематический метод познания истины, понятие понятия. Но что

такое, с той же точки зрения, образование человека или, выражаясь более широко, человеческая культура? И каково, в связи с этим, истинное отношение философии и образования, т. е. логической науки и человеческой культуры?

Культуру предлагается рассматривать как процесс образования человека в самом обобщенном виде (всеобщий всемирно-исторический процесс образования человечества, особенный процесс некоторой национальной культуры, единичный процесс воспитания и образования отдельного человеческого индивида). Ввиду этого остро встает вопрос о том, чему в человеке мы обязаны существованием культуры вообще, и почему именно такое многообразие явлений культуры создается человечеством в ходе его образования? В той или иной связи, затрагивая эту проблему, ведущие представители классической философской традиции (Платон, Аристотель, Декарт, Спиноза, Лейбниц, Кант, Фихте, Шеллинг и Гегель) единогласно признают, что главное в человеке есть духовное начало и лишь ему человек обязан всем, что он делает и создает как человек. Поэтому философский ответ на вопрос, что такое образование и почему его процесс не только непрерывен, но и дискретен, предполагает ответ на вопрос о сущности и понятии духа. Согласимся, что любой деятель образования (от воспитателя в детском саду и учителя начальной школы до профессора университета) имеет дело именно с духом своих воспитанников.

Рассмотрение этого понятия возможно на основании выявления и определения того, что ему предшествует и из чего он возникает. Таким образом, выделяются:

1. Природа как истина в абсолютно внешнем виде, в форме материально-телесного бытия.
2. Душа — внутренняя природа духа, истина в совершенно внутренней форме — в форме простой духовной субстанции, едва появившейся из внешней природы и потому зависящей от нее.
3. Сознание, возникает по мере разрушения непосредственного единства души с природой и с самой собой. Оно есть раскол идеального и материального бытия на отношение «Я» и предмета — такое отношение, в котором впервые появляется мышление и знание.

Что же такое дух? Для духа как такового иного вообще нет: он начинается прямо со своего бытия и имеет отношение только к своим определениям. Сущность духа состоит в свободе, которая проявляется, прежде всего, в его возвышении над его природной определенностью (душой) и над его отношением к иному, к реальному бытию (сознанием). Дух есть истина, не просто сущая вне себя или в себе, как природа или душа, не только относящаяся к себе как к предмету и знающая себя лишь как внешний предмет сознания,

т. е. как иное себя самой, а истина, сама себя знающая как истину. Иными словами, дух есть истина, которая сняла непосредственность своего бытия, видимость своей внешней предметности и в результате саморазвития стала быть для себя самой. Выражаясь в терминах Гегеля, дух есть в-себе-и-для-себя-сущая истина, истинное единство души и сознания [2, с. 251–252].

Этот необходимый путь к свободе, путь от формальной возможности духа к его реальной действительности и понятию — процесс образования духа, то есть процесс духовной культуры. Именно в ходе него создается людьми все многообразие явлений мировой и национальных культур, в среде которых осуществляется индивидуальный процесс воспитания и образования каждого человека в любую историческую эпоху.

Всемирно-исторический процесс образования дух совершает без помощников, а индивидуальный — с помощниками, то есть с воспитателями, учителями. Помощь духу в его необходимом движении по ступеням культуры есть собственно воспитание в его отличии от образования. Поскольку дух по своей сути свободен, невозможно заранее знать, кем станет тот или иной человек. Поэтому его нельзя сформировать извне — можно лишь помочь ему самому сформироваться, найти себя. Следовательно, главная задача педагогического искусства заключается в том, чтобы помочь конечному человеческому духу самому стать тем, чем он может быть — вполне образованным, бесконечным, свободным, истинным духом.

Выше были вкратце описаны ступени образования духа. Теперь необходимо сказать о стадиях формирования человеческой культуры и о роли философии как науки. Этот процесс представляет собой различные способы деятельности духа:

1. Дух начинает свое образование с сознания предметного мира, в силу этого господствующим формальным определением духа на первой ступени его образования является чувство. Чувство выступает такой формой деятельности духа, в которой духом еще не установлено различие субъекта и содержания, и потому предмет непосредственно воздействует на субъект — возбуждает, аффицирует его [2, с. 268–270]. Это ступень максимальной субъективности духа, его партикулярности, изолированной единичной индивидуальности, его можно охарактеризовать как бессознательное сознание.

2. Созерцание. На этом этапе определения чувства превращаются в отделенный от субъекта предмет, который независим от духа и вместе с тем есть для него [2, с. 271–280]. Следовательно, для этого этапа характерен более высокий уровень объективности. Если чувство есть только феноменологическое или являющееся начало образования, то со ступени созерцания образование духа начинается по существу, ибо только на ней

начинается постижение объекта, т. е. выявление духом единства объекта с субъектом. И хотя созерцание не есть еще познание предмета, оно есть уже более или менее глубокое знакомство с ним.

3. Представление, являющееся следствием достижения высшей фазы созерцания. В этом, отмечает автор, «состоит необходимость эстетического воспитания: чувства, воспитанные искусством, становятся разумными, благородными, очищенными от случайности и субъективной ограниченности благодаря катарсису, производимому в духе художественным творчеством» [7, с. 20]. В отличие от созерцания, представление — рефлексированное созерцание или созерцание, переложенное внутрь «Я». На этой ступени дух научается свободно связывать созерцания с отличными от них представлениями, т. е. обозначать представления с помощью созерцаний. Так возникает высшее создание продуктивной памяти — язык, с помощью которого «Я» научается теоретически общаться с другими представляющими существами и благодаря этому выходит за пределы ограниченного круга своих представлений, а также, изучая чужие языки и делая их своими, — за пределы созерцаний и представлений своего народа. Благодаря тому, что в языке имя становится равнозначимым сути предмета, перед духом открывается действительно объективный мир — мир мышления, и задача духа состоит теперь в том, чтобы познать этот мир в его необходимости и всеобщности.

4. Мышление есть деятельность духа, совершенно независимая от внешней предметности и потому свободно вносящая в себя необходимые и всеобщие определения [3, с. 193–196]. На этой ступени дух преодолевает свою конечность, поскольку форма мышления имеет своим содержанием или предметом только мысли, выступающие как собственными определениями мышления, так и определениями природы вещей. Мышление как ступень духовной культуры также проходит в своем формировании различные фазы: мыслящий; рассуждающий и заключающий разум.

5. Понятие. В форме понятия всеобщее познается духом не как абстракция, а как всецело конкретное, обособляющее само себя и в этом обособлении обретающее свою подлинную единичность. Это не понятие какого-то особенного предмета, а всеобщий предмет для себя самого — конкретное тождество мышления и бытия, субъекта и объекта. Ступень понятия завершает образование духа, поскольку только как понимающий дух в действительности есть то, чем он только мог стать как чувствующий и шаг за шагом становился как созерцающий, представляющий и мыслящий: достигнув понятия, дух действительно есть для-себя-сущий дух или сама себя знающая истина [1; 2; 3].

Каждая ступень культуры духа содержит в своей специфической

определенности весь образовательный процесс, так что более высокие формы духовной деятельности зарождаются в более низких формах, а менее развитые не прекращают развиваться как подчиненные моменты более развитых форм вплоть до завершения образования духа — до совпадения начала и конца движения духа к себе самому на высшей ступени духовной культуры, в философии как науке. Только такое совпадение начала и результата делает процесс образования человека, как всякий другой процесс, по-настоящему единым, полным, исчерпанным, завершенным или совершенным — действительно бесконечным и потому реализующим себя в конечном числе ступеней, одним словом, тотальностью. Роль различных способов духа в процессе его образования неравная, и философия есть не только исторический результат, т. е. высшая лишь на какой-то момент времени ступень культуры, но и нечто большее.

С точки зрения бесконечности или тотальности процесса образования все предшествующие понятию формы духовной деятельности оказываются формами генезиса понятия как такового, необходимыми условиями достижения этого абсолютного результата, а само понятие — истинным началом развертывания системы образования, всеобщим основанием развития всех особенных форм культуры духа.

Этот вывод обнаруживает лишь относительную самостоятельность и мнимую фундаментальность низших ступеней образования по отношению к его высшей ступени. Вопреки видимости, непосредственный опыт, искусство, религия, эмпирические науки и история философии есть не основания, а только необходимые условия, предпосылки достижения всеобщей логической науки, к которой как к своему истинному началу, открывающему действительно бесконечную перспективу развития, дух, становясь собой, восходит по особым ступеням образования. Поэтому именно философией как наукой, представляющей квинтэссенцию человеческой культуры, должен завершаться современный образовательный процесс.

Известно, что проблемы в сфере реформирования образования во многих странах выходят на передний план, становясь вровень с проблемами экономической политики, ибо от духовного самоопределения народа зависит не только благосостояние граждан, но и само существование суверенного государства. Система образования должна быть реформирована не внешним, случайным образом, диктуемым демографическими и социально-политическими особенностями текущего момента, а сообразно логике самого образовательного процесса, выраженной в системе его ступеней. Для этого, прежде всего, должны быть точно определены цель, форма и содержание индивидуального воспитания на различных уровнях

современной школы. Согласно необходимой последовательности ступеней образования духа, на долю дошкольного воспитания выпадает задача развития детской души до сознания, то есть создание предпосылок для начала образования вообще. Начальная школа призвана развить возникшее сознание до духа, занимаясь преимущественно воспитанием чувств путем формирования отроческих навыков непосредственного опыта наблюдения природы и самих себя. Средней школе следует взять на себя труд духовного воспитания юношества в формах созерцания и представления. Развитие мышления до понятия — назначение высшей школы, формирующей мыслящий рассудок путем изучения эмпирических наук как специальности, а разумное мышление — в обязательном для зреющих специалистов курсе истории философии [7].

Список литературы

1. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа // Сочинения. — Т. IV. — М., 1959.
2. Гегель Г. В. Ф. Философия духа // Энциклопедия философских наук : в 3-х т. Т. 3. — М., 1977.
3. Гегель Г. В. Ф. Философская пропедевтика // Работы разных лет : в 2-х т. Т. 2. — М., 1973.
4. Ильенков Э. В. Диалектика идеального // Философия и культура. — М., 1991.
5. Конох М. С. Філософія освіти як предмет соціально-філософського аналізу // Філософ. думка. — 2001.— № 4.— С. 127–146.
6. Коржуев А. В. Рефлексия и критическое мышление в контексте задач высшего образования / А. В. Коржуев, В. А. Попков, Е. Л. Рязанова // Педагогіка. — 2002.— № 1. — С. 18–22.
7. Муравьев А. Н. Основной вопрос философии образования // Философия образования : сб. материалов конф. Сер. «Symposium». — СПб. : Санкт-Петербург. филос. о-во.— 2002. — Вып. 23. — С. 11–27.

Г. Ф. Пономарьова

ДЕЯКІ СУЧАСНІ АНТРОПОПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Нині очевидно, що зміни, які відбулися в українській державі в результаті зламу старої соціальної системи, вимагають не тільки економіко-правової, але й соціокультурної перебудови.

Особливістю сучасного суспільства є все більш виражена роль людського чинника. У зв'язку з цим освіта розглядається як національне завдання, як один із суттєвих моментів ефективного суспільного розвитку.

Новий етап розвитку українського суспільства в контексті посилення інтеграційних процесів суттєво змінив наші уявлення про завдання та цінності освіти, формування людської особистості, актуалізував проблеми професійної освіти, зокрема педагогічної.

Серед найважливіших закономірностей освітнього процесу в сучасних умовах є його безперервне ускладнення, що, у свою чергу, призвело до зростання інтелектуальної насиченості педагогічної праці. Але якщо ускладнюється праця, то змінюється й характер професійної підготовки до неї. Більш важливішою стає інтеграція праці, поєднання спеціальностей, розширення профілів професійної діяльності тощо. Іншими словами, на місце вузької спеціалізації йде професіоналізація. Сама ж спеціалізація педагогічної праці різної кваліфікації та профілю здійснюється на більш високій загальноосвітній та науково-методичній основі.

На сучасному етапі стрімко відбувається процес виникнення нових наукових знань, їх диференціація та інтеграція. Специфічно трансформуються у системі педагогічної освіти, ця особливість вимагає необхідності підготовки фахівців різних спеціальностей, яка з появою нових галузей науки й освітніх технологій суттєво видозмінюється.

За цих умов значно зростає роль прогнозування змісту педагогічної освіти, в результаті якого має бути отримана випереджувальна інформація про можливі перспективи розвитку тих чи інших галузей знань, характер педагогічної праці, що буде використана для побудови оптимальних кваліфікаційних характеристик, навчальних планів і програм, їх оперативної корекції.

Прогнозуючи розвиток різних ланок професійної освіти, слід разом з тим пам'ятати і про необхідність адаптації її змісту до інтересів і потреб особистості з урахуванням індивідуальних особливостей, мотивів і ціннісних орієнтацій кожного. Основне завдання педагогічної освіти – професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Визначимо, які ж умови створюються у ВНЗ для виконання цього завдання в період пошуку шляхів і засобів підвищення ефективності вищої освіти.

За останні роки значно розширилася підготовка фахівців, особливо в галузі освіти, за подвійною спеціальністю.

На наш погляд, відбувається надмірне розширення меж і змісту спеціалізації, що негативно впливає на якість базової освіти. Небезпечною видається

і значна роздрібненість навчальних планів, недостатність практичної підготовки як з базової, так і з другої спеціальності.

Вважаємо за необхідне наголосити, що інколи укладачі навчальних планів на потребу часу реагують так: не змінюючи вже існуючого переліку предметів, їх змісту і обсягу годин, додають нові навчальні дисципліни, спецкурси, факультативи.

Ще одним недоліком змісту професійно-педагогічної освіти в сучасному ВНЗ є диспропорція між все ще роздутою ідеологічною, психолого-педагогічною та методичною підготовкою вчителя. Брак ґрунтовних, перш за все психологічних знань, відчуженість студентів від вивчення дитини, слабка обізнаність із різними педагогічними системами – ускладнює процес професійного становлення молодого людини як педагога, який має працювати в умовах утвердження нової парадигми розвитку української освіти.

Важко однозначно оцінювати те, що відбувається в системі вищої освіти в цілому. Остаточний вердикт винесе історія та досвід.

Але той факт, що вища, у тому числі педагогічна, освіта України розвивається у несприятливих умовах, засмучує. Суперечності становлення ринкової економіки гальмують розвиток освіти, що потребує нових реформ. На наш погляд, однією з головних є суперечність між станом і потребами ринку праці та самою сферою вищої освіти. Не секрет, що на ринку праці стали затребуваними переважно працівники сфери послуг, де не потрібні фундаментальні природничо-математичні знання. Об'єктивно у майбутніх і нинішніх студентів знизився стимул до їх набуття. Сьогодні, на жаль, можна констатувати відхід від таких фундаментальних принципів організації освітнього процесу, які визначають навчання як важку, щоденну працю та заперечення подвійних стандартів в оцінюванні знань тощо [1]. Бездумне впровадження гуманістичних тенденцій в освітній процес доволі часто супроводжується загостренням суперечностей із традиційними способами його організації, із збільшенням виключно професійних елементів у змісті освіти. Це часто стає причиною появи негативних явищ. З огляду на все це ще гострою залишається систематизація та структуризація педагогічних знань на принципово нових засадах.

Досвід показує, що освітні пласти педагогічної системи є визначальними, але навчання, яке нехтує гуманістичною, психолого-педагогічною, духовно-етичною складовими і зорієнтоване тільки на технологічну трансляцію професійно зорієнтованих знань, не забезпечує повного професійного успіху фахівця і часто є причиною кризи його соціокультурної та особистісної ідентичності. Вітчизняні вищі навчальні заклади мають цінний досвід виховання національної інтелігенції, професіоналів високого рівня, в яких поєднуються як високий рівень професійної підготовки, так і гідні моральні

риси особистості. Перші спроби реалізувати винятково професіоналізовану концепцію навчання у ВНЗ – продемонструвати, що вона не притаманна вітчизняним традиціям та менталітету українського народу.

Одним із пріоритетних завдань вищої освіти є забезпечення безперервності і багаторівневості підготовки кадрів. Безперервна освіта полягає не тільки і не стільки в її перманентності, а головним чином у такій зміні завдань і цілей окремих елементів навчальної системи, які могли б сприяти максимальному ефекту безперервної освіти, більш вагомому, ніж сума результатів, досягнутих окремими елементами педагогічної освіти.

Удосконалення потребує і багаторівнева структура підготовки фахівців. Вона розглядається як провідний механізм, що дозволяє суттєво поліпшувати підготовку компетентних професіоналів, адаптувати систему освіти до запитів ринкової економіки. Уведення європейського зразка багаторівневої підготовки має сприяти підвищенню доступності всіх видів, зокрема педагогічної, освіти і створити дійсно сприятливі умови для повного задоволення потреб кожної особистості у змісті та рівні освіти [2].

Міркування про модернізацію системи педагогічної освіти нашою думкою, що буде великою помилкою не визначити конкретного місця і статусу випускника будь-якого ВНЗ, надати їм чіткої та реальної перспективи.

У сучасних умовах не менш гострою проблемою, яку необхідно розв'язувати вищому навчальному закладу, є проблема підвищення ефективності профвідбору абітурієнтів. Вітаючи систему незалежного зовнішнього тестування абітурієнтів, яка дає можливість зробити вступ до ВНЗ більш чесним і прозорим, слід наголосити на необхідності посилення профорієнтаційної роботи серед молоді, розробки конкретних механізмів залучення до навчання у педагогічних навчальних закладах дійсно здібних до педагогічної професії юнаків і дівчат, особливо із сільської місцевості.

Ми передбачаємо, що ефективність розвитку педагогічної освіти, про мету, завдання, зміст та організацію якої сказано і написано досить багато, безпосередньо пов'язана із особистістю педагога, готового до змін та їх прийняття, а головне – перебудови себе і своєї діяльності в контексті сучасних вимог.

Список літератури

1. Згуровський М. З. Наша мета – найвищий рівень освіти // Київський політехнік : щотижн. газ. Нац. техн. ун-ту України «КПІ». – 2006. – № 25.
2. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / уклад.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухаріков ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К., 2004.

Е. И. Решетняк

МОДЕЛЬ САМОРАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА КАК ОСНОВА ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТИ

Интеллигент — это тот, чьи интересы и воля к духовной стороне жизни настоячивы и постоянны, не понуждаемы внешними обстоятельствами и даже вопреки им. Интеллигент — это тот, чья мысль не подражательна.

А. Солженицын

Наверное, каждый из нас имеет свое представление о том, кто такой интеллигентный человек. Как определена в литературе сущность этого понятия? Считается, что слово «интеллигенция» в 60-х годах XIX века ввел Петр Дмитриевич Боборыкин (1836–1921), известный писатель натуральной школы, почетный член Петербургской академии наук. Он исходил из латинского термина *intellegentia*, означающего: 1) понимание, рассудок, способность восприятия, познавательную силу; 2) понятие, представление, идею; 3) восприятие, чувственное познание; 4) умение, искусство. При этом слово *интеллигент*, восходящее к латинскому *intellegens*, означает: 1) сведущий, понимающий, знающий; 2) благоразумный, рассудительный (муж); 3) знаток, специалист. Советский энциклопедический словарь дает следующее определение: «интеллигентный (от лат. *intelligens* — понимающий, мыслящий, разумный), общественный слой людей, профессионально занимающийся умственным, преимущественно сложным, творческим трудом, развитием и распространением культуры».

Не менее интересны трактовки термина «интеллигенция», даваемые популярными, но серьезными англоязычными толковыми словарями. Так, словарь Уэбстера толкует: *intellegensia* означает совокупность интеллектуалов, рассматриваемых как группа. В Толковом Оксфордском словаре: термин *intellegentsia* обозначает класс интеллектуалов, обладающих культурой и политической инициативой, делающих интеллектуальную работу (термин происходит из русского языка). Лонгмановский словарь современного английского языка определяет, что *intellegentsia* — группа людей в составе общества, которые высокообразованны, часто обозначены новыми идеями, новым развитием, особенно в искусстве и политике и потому занимаются ими.

В понимании автора статьи интеллигентный человек — это постоянно обучающаяся личность, склонная к гармоничному саморазвитию, макси-

мально использующая свой потенциал, имеющая активную жизненную позицию, не противопоставляющая себя обществу, а направляющая свои усилия на помощь другим людям. Именно появление таких людей, новой интеллигенции дадут основу для развития нашей страны и позволят Украине занять достойное место в мировом сообществе.

Так, в современную эпоху быстрых социальных изменений, заставляющих личность постоянно перестраивать свои сложившиеся жизненные отношения и преобразовывать себя, проблема использования и развития человеческого потенциала встает качественно новым образом. Особенно актуальным становится вопрос о необходимости создания условий для самоактуализации, развития творческого потенциала, мотивации к личностному росту психологов, педагогов, воспитателей, врачей, социальных работников, в сферу профессиональной деятельности которых входит воспитание, обучение и оказание помощи другим людям. Интеллигентность должна быть определена не по роду занятий. Как отмечал А. Солженицын «К интеллигенции стали относить всех, кто не работает (и боится работать) руками. Сюда попали все партийные, государственные, военные и профсоюзные бюрократы. Все бухгалтеры и счетоводы — механические рабы Дебета. Все канцелярские служащие. С тем большей легкостью причисляют сюда всех учителей (и тех, кто не более, как говорящий учебник, и не имеет ни самостоятельных знаний, ни самостоятельного взгляда на воспитание). Всех врачей (и тех, кто способен только петлять пером по истории болезни). И уж безо всякого колебания относят сюда всех, кто только ходит около редакций, издательств, кинофабрик, филармоний, не говоря уж о тех, кто публикуется, снимает фильмы или водит смычком». Это должны быть люди, имеющие высокий уровень личностной зрелости, психическое здоровье и степень самоактуализации являются не только профессионально значимыми характеристиками, но и основными факторами, определяющими эффективность работы.

Именно интеллигентность должна стать основой саморазвития и самоактуализации личности. Модель самоактуализирующейся личности современного интеллигентного человека должна основываться на гармоничном развитии и определяться:

- сформированностью интеллектуальной, эмоциональной и поведенческой сфер жизнедеятельности личности;
- сбалансированностью (соразмерностью) развития интеллектуальной, эмоциональной и поведенческой сфер жизнедеятельности личности;
- интегрированностью (тесной взаимосвязью и внутренней согласованностью) интеллектуальной, эмоциональной и поведенческой сфер жизнедеятельности личности.

В случае наличия целей, направленных на реализацию потребностей, находящихся в областях потребностей в любви, принадлежности, уважении и самовыражении, активности, направленной на их достижение, а также реальных результатов, свидетельствующих о реализации этих целей, с большой долей вероятности можно утверждать, что личность является не только гармоничной, но и самоактуализирующейся.

Схема модели гармоничного соотношения, сбалансированности и взаимодействия трех сфер жизнедеятельности самоактуализирующейся личности может быть представлена в виде трех пересекающихся друг с другом окружностей одинакового радиуса. Сами окружности символизируют три сферы жизнедеятельности — интеллектуальную, эмоциональную и поведенческую. Зоны пересечения окружностей друг с другом символизируют области взаимодействия каждой из сфер жизнедеятельности личности. Зона пересечения всех трех окружностей в символическом виде отображает область интеграции — чем больше площадь пересечения, тем более интегрированная личность представлена в данной модели.

Таким образом, потенциал самоактуализации личности современного интеллигента можно определить:

- гармоничностью психологической организации внутреннего мира личности;
- наличием опыта удовлетворения базовых потребностей;
- согласованностью истинных потребностей и реально достигаемых целей.

Можно сказать, что гармоническое развитие личности и становление интеллигента — многосторонний, целостный процесс развития способностей человека в интересах общества и самой личности. Это понятие выражает также направленность и цель социальной политики государства — формирование гармонично развитой, общественно активной личности, сочетающей в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство.

Гармоническое развитие личности является сложным, многогранным и противоречивым процессом формирования нового человека, охватывающим все стороны его жизнедеятельности, всю его биосоциальную природу, имеющим свои закономерности, структуру, направленность, пути и способы реализации. Уровень гармоничности развития может быть измерен возможностью отнесения личности к классу интеллигентов.

РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ В БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

В умовах євроінтеграції активно запозичується освітянський досвід європейських країн з погляду приєднання до Болонського процесу. Але цікавим є й трьохвіковий досвід провідної демократичної держави – США. Америка має визначні результати у використанні ринкових механізмів з метою запобігання корупційних явищ в системі вищої освіти. Цікаво, наприклад, проаналізувати, чому у США є багато акредитованих і неакредитованих ВНЗ, їх конкурентну боротьбу, принципи фінансування студентів і контролю якості вищої освіти [1–5].

Прийнятий в американських університетах і коледжах механізм селекції студентів цікавий, перш за все, тим, що він є одним із можливих варіантів розв'язання тих проблем, з якими зустрічаються наші ВНЗ в умовах уведення системи тестування випускників середніх шкіл – зовнішнього незалежного тестування – та їх подальшого вступу до ВНЗ.

Фундаментальні відмінності між українським та американським механізмами селекції студентів полягають, по-перше, у керівництві МОН України вступною кампанією (у США держава не втручається в цей процес і не диктує, якому ВНЗ кого і з якими балами приймати на навчання); по-друге, у системі фінансування навчання у вищих навчальних закладах. В Україні переважна більшість ВНЗ – бюджетні, тому держава вважає можливим і необхідним диктувати бюджетним (а також і приватним) ВНЗ, як і кого набирати на навчання. Уся вища освіта у США платна, хоча плата за навчання і варіюється від 30–40 (і більше) тисяч доларів на рік у провідних приватних університетах до досить помірних 6–8 тисяч у державних університетах штатів (для їх резидентів) [3; 4].

По-третє, є відмінності у великій конкуренції між американськими ВНЗ і їх безкомпромісній боротьбі за абітурієнтів і студентів. Державна політика США передбачає, що кожен американець, хто хоче і має змогу (фізичну і матеріальну) навчатися у ВНЗ, повинен отримати таку можливість. На думку доктора Мільтона Голдберга – виконавчого директора Національної комісії з проблем високої якості освіти, – «Сполученим Штатам Америки доручено забезпечити кожну молоду людину у своїй країні добротною освітою, незалежно від економічної основи та притаманних дітям особливостей» [5, с. 28–29]. Величезна кількість американських ВНЗ пропонує значно більше місць для набору, ніж є потенційних абітурієнтів у США, тому вони не можуть погано працювати і не відповідати високим освітнім

вимогам. Крім того, цей чинник спонукає ВНЗ США запрошувати на навчання більше півмільйона іноземців щорічно і відкривати американські міжнародні ВНЗ за кордоном. Так, за даними заступника Державного секретаря США Карен Гюз, у ВНЗ США в 2004/05 навчальному році навчалися «понад 565000 студентів із 190 країн» [2, с. 1].

На перший погляд, такі обставини можуть дискримінувати менш забезпечені верстви населення США і значно утруднювати для них доступ до якісної вищої освіти. Проте позитив цієї системи полягає в тому, що вона не знає диференціації на «бюджетників» в «платників» і функціонує на основі спільних для всіх правил і рівних можливостях. І за відсутності прямого державного (федерального) бюджетного фінансування американських ВНЗ, у США існує потужна система державної, громадської і корпоративної підтримки вищої освіти. До неї належать: державні низьковідсоткові довготермінові кредити на освіту; гранти незлічених приватних і громадських фондів; «корпоративні стипендії», включаючи ті, які пропонують самі ж університети й коледжі; «премії» та призи на всьох конкурсах «молодих талантів», призначені для оплати освіти. Також університети і коледжі забезпечують зацікавлених студентів роботою («за сумісництвом – part-time») на своїй території (в кампусі), яка дозволяє покривати хоча б їх щоденні витрати. Так, навіть у найдорожчих та елітних університетах (Гарварді, Йелі, Принстоні, Стенфорді тощо) тільки меншість студентів навчається повністю за свій (або батьківський) рахунок: за деякими оцінками – близько 25% від усього контингенту студентів [1]. Слід зазначити, що саме ці університети почали першими вводити принцип так званого «сліпого зарахування». Згідно з цим принципом рішення про прийом абітурієнтів у студенти ухвалюється до розгляду пакета їх фінансових документів, серед яких може бути й заява абітурієнта про надання матеріальної допомоги до того ж самого університету, що й розглядає його документи.

При селекції студентів американські університети використовують цілий спектр неформальних критеріїв і мають можливість оцінювати достоїнства та недоліки абітурієнтів відповідно до своїх власних підходів і вимог. Практика прийому в університети студентів з більш низькими показниками з тестів SAT, ніж у тих, хто одержав відмову, явище в Америці звичайне і нормальне. Університет (коледж) – остання інстанція в прийнятті рішень про те, хто має необхідні підстави для вступу і достойний навчатися в ньому. А у випадку скарг абітурієнтів і їх батьків, судових позовів чи журналістських розслідувань, ВНЗ має довести свою правоту і те, що його рішення не були продиктовані расовими, етнічними, релігійними, ідеологічними, гендерними чи іншими переслідуваннями, мотивами або заботонами [1].

Таким чином, ВНЗ США використовують надані абітурієнтами тести як необхідну, але не завжди достатню інформацію про рівень їх знань. Провідні престижні заклади, по-перше, виставляють власні вимоги щодо мінімальної кількості балів незалежного тестування для розгляду справи абітурієнта; по-друге, самі визначають, які додаткові випробування – іспити, тести, конкурси або співбесіди мають пройти абітурієнти, які твори (есе) вони мають написати, які додаткові знання та вміння вони мають продемонструвати приймальній комісії. Уся ця інформація знаходиться як в електронних каталогах і на веб-сайтах ВНЗ, так і в друкованому вигляді (видається за один рік до початку вступних іспитів). По-третє, за наявності додаткових здібностей абітурієнт може бути прийнятий на навчання до такого ВНЗ навіть з меншими за мінімальну кількість балів незалежного тестування (як виняток). При цьому заклад надає такому студенту можливість надолжити необхідні знання вже під час його навчання. Такі винятки, як правило, стосуються спортсменів, абітурієнтів з мистецькими задатками, активістів громадської та благодійної діяльності, деяких соціальних категорій (абітурієнтів з багатодітних сімей, інвалідів, політичних біженців тощо).

Отже, можна припустити, що при використанні ЗНО в Україні також не варто змушувати вищий навчальний заклад здійснювати набір студентів виключно за результатами тестів (за сертифікатами). Їх можна і треба розглядати як інструмент, який дає можливість ВНЗ повторно не запроваджувати вступні екзамен за шкільною програмою, спростити зараховування іногородніх студентів (чи навпаки, студентам із периферії полегшити вступ до окремих ВНЗ), але ніяк не нав'язаний зверху єдиний критерій відбору. Сертифікати з результатами ЗНО скоріше мають розглядатися ВНЗ як дорадчі, а не примусові документи.

Головні відмінності в організації навчання у ВНЗ США від української полягає в тому, що: по-перше, абітурієнт вступає до закладу – університету чи коледжу, а не на факультет. Перші два роки він прослуховує загальноосвітні курси і визначається зі спеціалізацією, потім – прикріплюється до конкретного факультету (департаменту). Навіть після третього року студент має змогу змінити свою спеціалізацію і закріпити її вже на четвертому році навчання. По-друге, студент вільно вибирає дисципліни з навчального плану обраної професії та самостійно вирішує послідовність їх засвоєння (за винятком базових курсів, які читаються в першу чергу і є обов'язковими для прослуховування інших дисциплін). По-третє, оцінка знань (100%) за вивченою дисципліною є інтегрованою і, зазвичай, складається з певної комбінації таких критеріїв як, наприклад: 10% – відвідування занять і участь у роботі в аудиторії; 15% – опитування й контрольні роботи; 20% – іспити (тести) в середині семестру; 25% – підсумкова курсова робота; 30% – під-

сумковий іспит. Тому результат оцінювання є досить формалізованим і об'єктивним, враховує навчальну діяльність і активність студента протягом засвоєння курсу і виключає будь-які несподіванки, як це буває під час іспитів в українських ВНЗ. Також заборонено перескладання екзаменів (іспитів, тестів), за винятком серйозних, об'єктивних причин. По-четверте, за провал курсу (дисципліни) студент не відраховується з навчання, а має змогу взяти не пройдений курс знову. У результаті не дуже успішні студенти можуть навчатися довше на кілька семестрів, аніж успішні. Термін навчання у ВНЗ, як правило, не обмежений. Студент вважається очним (стаціонарним), якщо він вивчає в кожному семестрі не менше трьох дисциплін (норма – 5 дисциплін на семестр, але не більше 6–7). По-п'яте, у ВНЗ США від студентів вимагається багато часу навчатися самостійно (не менше 60–70% від загального обсягу годин, що приділяється навчальним планом на засвоєння предмета). Самостійно вчитися їх навчають у школі, самостійно приймати життєво важливі рішення – у сім'ї, а підприємницькі навички їм прищеплює школа, сім'я та сам американський спосіб життя. І, нарешті, по-шосте, у США дуже популярним є принцип поєднання роботи і навчання – навчання за індивідуальними графіками, з перервами в навчанні у зв'язку з робочою необхідністю, заочна та дистанційна форма навчання тощо [1; 2]. Особливо це важливо для підвищення освітнього рівня або кваліфікації, отримання нової професії або спеціальності (спеціалізації), для успішного кар'єрного зростання. Існують університети, в яких дистанційно навчаються десятки тисяч студентів і дипломи яких визнаються не тільки у США, а й у багатьох країнах світу.

Повчальною є американська система контролю якості навчання у ВНЗ. Вона, по-перше, ґрунтується на конкуренції у вищій освіті на всіх рівнях – між університетами (за залучення студентів і, відповідно, за прибутки), між факультетами (департаментами) всередині університету (мета конкуренції по суті та ж сама) і поміж викладачами. Ця багаторівнева конкуренція і є важливішим неформальним механізмом контролю над якістю навчання, ніж усі формальні механізми разом узяті.

По-друге, найважливіші формальні функції контролю над якістю навчання віддані в руки «університетської громадськості», а не університетській адміністрації або державним регулюючим, контролюючим або спрямовуючим органам. Громадськість університетів і коледжів організована у різні комітети і комісії, здійснює контроль за якістю навчання в широкому діапазоні – від колегіального контролю – взаємовідвідування занять і взаємоконтролю колегами професійного рівня один одного, до прийняття кадрових рішень про найм нових викладачів і надання постійної роботи (так званого теньюра) найбільш заслуженим колегам. Такі рішення завжди

мають бути схвалені з боку адміністрації, яка все ж має і свої ресурси впливу на рішення комітетів і комісій університетської громадськості. Хоча від американської професури нерідко лунають нарікання на те, що таких комітетів занадто багато, і вони поглинають досить багато часу, важко опротестувати те, що саме вони забезпечують найбільш ефективні та дійові способи контролю над якістю всього освітнього процесу. Тут, проте, варто нагадати, що подібні взірці самоврядування спираються на високий рівень громадянської культури американської професури. І хоча в будь-якому американському університеті «нестатутні» стосунки (інтриги тощо) також мають місце, все ж дії з підтримання професійного співтовариства і його інтересів надзвичайно важливі.

І, нарешті, велику місію контролю якості діяльності ВНЗ здійснює Рада директорів, яка залучає фахівців і широку громадськість поза своїм закладом до перевірки якості, ефективності і прозорості його діяльності. Достовірні дані про діяльність майже всіх ВНЗ щорічно висвітлюються в засобах мас-медіа.

Як бачимо, усі наведені вище особливості діяльності ВНЗ США спрямовані на прозорість, обмеження зловживань і запобігання корупції.

Таким чином:

1) США — країна з розвинутою ринковою економікою, ринкові механізми природним чином застосовуються і в системі вищої освіти. Це, по-перше, платна основа отримання вищої освіти; по-друге, підприємницький характер діяльності ВНЗ у США у сфері надання освітніх послуг; по-третє, конкуренція, що існує між студентами при вступі до ВНЗ, між ВНЗ, у боротьбі за студентів, а також між структурними підрозділами в самому ВНЗ (також в боротьбі за студентів). У результаті досягаються такі цілі;

2) наявність у США великої кількості ВНЗ призводить до жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг, що сприяє підвищенню якості освітньої діяльності навчальних закладів. Перевищення пропозиції над попитом (кількість місць для вступу до ВНЗ перевищує кількість охочих до них вступати) дозволяє уникати корупції, тому що кожний громадянин США може знайти для себе місце у ВНЗ (залежно від своїх інтелектуальних, фізичних і фінансових можливостей). Для поліпшення свого матеріального стану, підвищення свого іміджу на світовій арені та відбору перспективних кадрів для майбутнього працевлаштування у США американські ВНЗ кожного року набирають на навчання понад півмільйона іноземців (у цьому питанні діяльність ВНЗ залежить від міграційної політики держави). Платна форма навчання дозволяє підвищувати зацікавленість студентів у скорішому завершенні навчання і максимальному отриманні знань. Крім того, студенти мають змогу переривати навчання, продовжувати, обирати зручну для себе

форму (стаціонарну, заочну, дистанційну, екстернат, поєднання роботи і навчання тощо) відповідно до своїх бажань і можливостей. Жорстка конкуренція між ВНЗ і між структурними підрозділами у самих ВНЗ спонукає до запровадження інноваційних методів навчання, використання новітніх технологій, залучення до освітньої діяльності найкращих професорів і науковців;

3) ринок освітніх послуг у США надає студентам можливість подавати документи до декількох ВНЗ, вступати і навчатися в них. Усе залежить від самого студента — його здібностей і фінансових можливостей. Свобода вибору і спроможність людини здійснювати свою мрію органічно вписуються в систему демократичних цінностей США;

4) американський досвід застосування ринкових механізмів регулювання діяльності ВНЗ може бути корисним для вивчення та використання в національній системі освіти.

Список літератури

1. Американское университетское образование: уроки для России / О. А. Затулин, Б. Г. Капустин, Д. Л. Константиновский и др. [Электронный ресурс] // Отчет по результатам посещения Университета Дюк в Северной Каролине, май 2004 г. — Российское образование. Система федеральных образовательных порталов. Федеральный специализированный портал «Сравнительная образовательная политика». — Режим доступа : <http://comparative.edu.ru/PortalWeb/document/show.action?document.id=4398>.

2. Суспільство і цінності. Коледжі та університети у Сполучених Штатах / Державний департамент США. Бюро міжнародних інформаційних програм. — США. — Вашингтон. — Вид-во: eJournalUSA, листоп., 2005.

3. Forest, James J. F. and Altbach, Philip G., eds. The International Handbook of Higher Education [Электронный ресурс] / під ред. Фореста Джеймса і Олтбаха Філіпа ; Міжнар. довід. з питань вищої освіти. — New York : Springer, 2005. Режим доступу : <http://www.higher-ed.org/handbook/TOC.pdf>

4. Forest, James J. F. and Kinser, Kevin. Higher Education in the United States : An Encyclopedia (Форест Джеймс і Кінсер Кевін. Вища освіта у Сполучених Штатах : Енциклопедія). — New York : ABC-CLIO Publishers, 2002.

5. The United States System of Education / US Department of Education. US Information Agency. — USA, July, 1986.

ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПЕРІОДУ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Економіки країн зростають на власній культурі у розумінні всіх матеріальних та духовних характеристик суспільства. Особливе значення серед цих характеристик належить економічній культурі, своєрідність якої полягає в тому, що саме вона синтезує матеріальне і духовне життя. В умовах бурхливої глобалізації економічна культура набуває особливої актуальності, що обумовлено зростанням ролі економіки, яка, за висновками дослідників глобалізаційних процесів, починає проявляти себе не лише як спосіб господарювання, але і як домінуюча система управління суспільством, як політика і, навіть, ідеологія епохи, що наступає [1].

В Україні, яка знаходиться на етапі системної трансформації суспільства, питання економічної культури як соціального явища і як особистісного утворення звертають на себе особливу увагу. У світлі трансформаційних процесів надзвичайно важливим є формування такої економічної культури, що відповідала б основним орієнтирам цих трансформацій – утвердженню соціально орієнтованої ринкової економіки, демократизації суспільних відносин, підвищенню рівня та якості життя населення. На жаль, в економічній культурі нашого суспільства переважають елементи, які склалися в попередню епоху: консерватизм, прагнення вести господарську діяльність у складі групи, колективізм, страх діяти одному, звичка до безоплатної допомоги, апеляція до влади при економічних труднощах, слабкість правосвідомості. Як наслідок, фіксується неготовність багатьох людей, і що особливо прикро – молодих, жити в ситуації швидких змін, намагання уникнути самостійності у сфері економічної діяльності. З іншого боку, обумовлені трансформацією зрушення призвели до появи в українському суспільстві найгіршої моделі економічної поведінки, для якої характерне слідування власним інтересам, максималізація індивідуального прибутку в контексті збагачення заради збагачення. Засвоєна в нашому суспільстві в гіпертрофованому вигляді, вона стала причиною виникнення олігархічних систем у структурі суспільства і, відповідно, причиною низького рівня соціальної довіри і такого ж рівня розвитку духовності.

Зрозуміло, що перетворення економічної культури – складний процес, бо культура розвивається і змінюється повільно, історично. Її не можна створити відповідно до бажаних зразків і «пересадити» в людину, замінивши стару. Потрібні роки і значні зусилля всіх соціальних інститутів щодо вкорі-

нення в суспільстві таких цінностей, як високий ступінь розвитку людини, свобода особистості в рамках юридичних та моральних норм, право на самостійний вибір сфер та видів господарської діяльності, економічний та духовний плюралізм, підприємливість та інноваційність, орієнтація на індивідуальну відповідальність, поєднання раціоналізму та моральності, індивідуалізму та колективізму, неприйнятність марнотратства, компетентність і професійна самореалізація, високі досягнення в праці та діловий успіх. Визначальна ж роль в модернізації економічної культури належить, поряд з політичною владою, інституту освіти і в першу чергу – системі економічної освіти.

Економічна освіта визнана сьогодні в Україні в якості пріоритетної, що знайшло відображення в Концепції розвитку економічної освіти, де зазначено, що місією економічної освіти є розвиток і використання економічних знань для формування творчої особистості, підвищення якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства. Виходячи з місії, метою розвитку системи економічної освіти є інтенсивне накопичення соціально-економічних знань і оптимізація їх використання як головного потенціалу необмеженого ресурсу розвитку українського суспільства і його соціально орієнтованої економіки [2]. У світлі проблематики конференції «Інтелігенція. Освіта. Суспільство: виклики глобальної кризи» надзвичайно важливою є актуалізація зазначеною Концепцією ціннісних орієнтирів економічної освіти: розвиток творчого потенціалу особистості; виховання самостійності наукового економічного мислення, формування економічного світогляду, впевненості у власних силах; розвиток здібностей до самореалізації, самоосвіти, саморозвитку особистості. Ціннісні економічні орієнтації виступають тим стійким утворенням у структурі особистості, яке характеризує її ставлення до соціальної дійсності, визначає мотивацію її економічної поведінки, впливає на всі сторони її діяльності. Система економічних цінностей, отже, постає провідним чинником процесу формування економічної культури, оскільки саме в її межах і здійснюється цей процес.

У ході дослідження проблем економічної соціалізації молоді, здійснюваного лабораторією соціальної психології Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України обґрунтовано положення про те, що економічна культура – це не тільки фінансово-економічна грамотність, а, перш за все, особистісні якості – психологічні, моральні, ділові [3]. Доробок працівників лабораторії дозволяє констатувати, що економічна культура особистості – це 10% економічних знань, до яких обов'язково включається інформація про фінанси і гроші, і 90% особистісних якостей, завдяки яким людина здатна діяти в економічному просторі. Цих якостей людина набуває саме в процесі засвоєння економічних цінностей.

Отже, формування економічної культури особистості слід розглядати як формування економіко-психологічних характеристик особистості через засвоєння нею економічних цінностей суспільства, зрозуміло, оновлених цінностей, цінностей ринкової орієнтації. Тому важливо, щоб економічна освіта була спрямована не лише на формування економічних знань і умінь, а й на розвиток економічно важливих якостей особистості, серед яких виокремимо: ініціативність, наполегливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, управлінські здібності, незалежність, прагнення до самореалізації, поінформованість, соціальну відповідальність.

Список літератури

1. Неклеса А.И. Глобализация и мировое геоэкономическое мироустройство // *Философия хозяйства*. – 2002. – № 1(19).
2. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // *Освіта України*. – 2004. – 23 січ. (№ 6).
3. Москаленко В. В. Соціально-психологічні засади економічної культури особистості // *Соц. психологія*. – 2007. – № 4. – С. 3–17.

Ю. Л. Твердохвалова

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ, ОРИЕНТИРОВАННЫХ НА УПРАВЛЕНЧЕСКУЮ КАРЬЕРУ

В современных условиях, когда происходит процесс интеграции системы высшего образования Украины в европейскую систему образования, особенно остро стоит вопрос о качестве подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности. Одним из перспективных направлений исследований, направленных на повышение качества подготовки специалистов, является выявление тех особенностей направленности личности, которые способствуют вхождению в избранную профессию.

Проблемы направленности личности достаточно глубоко изучались в отечественной науке. В работах М. С. Когана и В. П. Тугаринова был реализован философский подход к изучению направленности. Глубоко и всесторонне проработаны теоретические и методологические аспекты проблемы направленности в психологии в работах А. Ф. Лазурского, В. Штерна, С. Л. Рубинштейна, А. Н. Леонтьева, К. К. Платонова, Б. М. Теплова, Л. И. Божович, А. Г. Асмолова, Е. М. Никиреева и др. [3].

Исследования направленности личности в контексте профессиональной деятельности (Е. А. Климов, А. К. Марков, А. Г. Ковалев, П. И. Рейнвальд, В. Э. Чудновский и др.) дают основание рассматривать направленность как многоуровневое и многовекторное образование, проявляющееся не только в выборе человеком определенной сферы деятельности, но и во всем его облике в социальном плане.

Направленность проявляется в широком спектре особенностей личности: в интересах, желаниях, установках, убеждениях, в целях, которые человек перед собой ставит.

Вуз, как особая социальная среда, в которую погружен студент, оказывает влияние на направленность его личности. И одним из направлений исследований направленности личности являются работы, посвященные формированию педагогической, гуманитарной направленности, направленности на здоровый образ жизни студентов различных специальностей. Но недостаточно изученными являются вопросы определения специфики направленности личности студентов, ориентированных на различные профессиональные сферы и карьерные пути. А анализ управленческой практики подтверждает необходимость глубокого научного подхода к организации и психологического обеспечения процесса подготовки, будущих менеджеров, что обусловлено целым рядом противоречий. В том числе между стереотипным представлением о методах и способах управления и новыми требованиями современности; укомплектованностью штатов управленцев и относительно низкой эффективностью руководства; ориентацией на прибыль и игнорированием социально психологических и морально-психологических основ управления; потребностью в профессиональных специалистах-управленцах и снижением мотивации должностного роста: требованиями к психологической компетентности менеджеров и их реальным уровнем.

Зарубежный опыт показывает, что в решении проблем профессионализации менеджеров основное место принадлежит психологии, так как успешная реализация личности на управленческой должности не ограничивается знаниями теории управления, экономики, маркетинга, права и других наук, а еще и требует наличия социально-психологической компетентности, которая предусматривает умение выявлять и использовать внешние и внутренние психологические резервы для эффективной профессиональной реализации личности. Современный отечественный менеджмент начинает учитывать человеческий фактор и социально-психологические особенности развития персонала. В этом направлении учеными наработана уже значительная часть теоретико-эмпирического материала. Большое внимание заслуживают научные разработки А. Деркача,

В. Дюкова, В. Казьмирченко, Л. Карамушки, Н. Коломинского, М. Корнева, В. Кудина, Г. Ложкина, Г. Марасанова, А. Молл, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Палеи, М. Пирен, И. Семенова, В. Шепеля, Я. Шкурко, Г. Юркевич и др.

Все это требует инновационного подхода к подготовке будущих управленческих кадров, менеджеров. Поэтому особое внимание психологии должно быть обращено на формирование профессиональной направленности — как значимого направления развития субъекта труда. Направленность определяет успешность овладения человеком профессией и выступает «системообразующим» фактором личности профессионала [2].

На сегодняшний день в психологии нет однозначного понимания профессиональной направленности. Профессиональная направленность трактуется как совокупность мотивов, установок личности, планов, ценностных ориентаций в области определенной профессиональной деятельности. Теоретической основой изучения проблемы профессиональной направленности стала концепция направленности личности в русле динамических тенденций С. Л. Рубинштейна. Им было выдвинуто положение о развитии личности в деятельности и поставлена проблема направленности, как «...вопрос о динамических тенденциях, которые в качестве мотивов определяют человеческую деятельность, сами, в свою очередь, определяясь ее целями и задачами».

Современные отечественные психологи подходят к проблеме формирования ценностно-смысловых компонентов профессиональной направленности, отражающих представление человека о мире и о себе в этом мире, как к важнейшей задаче профессионального самоопределения. Профессиональное самоопределение — это длительный и многоаспектный процесс, включающий в себя осознанный поиск личностно значимых смыслов профессиональной деятельности и поиск личностью своего жизненного пути. Длительный период жизни человека связан с выбором, овладением и выполнением определенной профессиональной деятельности [1, 2].

Профессиональная направленность, являясь многомерным, сложноструктурированным образованием, отражает в первую очередь те потребности и мотивы, которые личность удовлетворяет в профессии, те жизненные ценности и смыслы, которые вкладывает в свою профессию, те стратегические цели, к которым стремится, реализуя себя в профессиональной сфере. Вместе с тем профессиональная направленность личности выступает не только как субъектная характеристика, но и как критерий успешности профессионализации, как компонент педагогического процесса, а, в конечном счете — как цель обучения в вузе.

Говоря о профессиональной направленности студентов Народной украинской академии, в частности факультетов «Социального менеджмента»

и «Бизнес-управления», следует отметить, что более половины опрошенных студентов (74 человека) продемонстрировали ориентацию на управленческую карьеру. Студенты, которые в изложении эссе «Я через 5 лет», продемонстрировали видение своей карьеры как вертикальной, вошли в группу ориентированных на управленческую карьеру. В ходе дальнейшего исследования с помощью ряда тестовых методик был получен ряд значимых различий в результатах по сравнению со студентами, которые не видят себя в качестве управленцев в ближайшем будущем. Студенты, ориентированные на управленческую карьеру, продемонстрировали высокие показатели по таким карьерным ориентациям, как «менеджмент», «вызов» и «предпринимательство», и высокие показатели по локусу контроля в области достижений и предпринимательства. Таким образом, можно говорить о том, что особенности направленности находят отражение в видении студентами своего профессионального будущего. Но исследование выявило и ряд проблемных зон, характерных для всех студентов, связанных со способностью ставить перед собой четкие, достижимые цели. Также был выявлен дисбаланс направленностей на персонал и на задачу. Направленность на решение задач оказалась приоритетной по сравнению с направленностью на персонал. Поэтому необходимо разработать тренинговую программу для студентов с ориентацией на управленческую карьеру, с целью развития у них ориентации на персонал в будущей управленческой деятельности и совершенствование навыков постановки целей.

Список литературы

1. Зазыкин В. Г. Акмеологические проблемы профессионализма / В. Г. Зазыкин, А. П. Чернышев. — М. : НИИВО, 1993.
2. Маркова А. К. Психология профессионализма. — М., 1996.
3. Психология личности в трудах отечественных психологов / под ред. Л. В. Куликова. — СПб. : Питер, 2002.
4. Юпитов А. В. Проблематика и особенности психологического консультирования в вузе // *Вопр. психологии.* — 2005. — № 4. — С. 50–56.
5. Кроник А. А. Психологический возраст личности / А. А. Кроник, Е. И. Головаха // *Психол. журн.* — 1983. — № 5.

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАК ФЕНОМЕН РУССКОЙ КУЛЬТУРЫ: ЕЩЕ ОДНА ПОПЫТКА ОСМЫСЛЕНИЯ

Интеллигенция. В русском языке, пожалуй, сложно найти другое слово, судьба которого была бы столь же причудливой, драматичной и парадоксальной:

— слово, которое постепенно утвердилось в русском литературном языке со второй половины XIX века (разными исследователями авторство приписывается П. Д. Боборыкину, Н. П. Огареву, В. Ф. Одоевскому, В. К. Тредьяковскому, Н. Г. Чернышевскому и др.) и, несмотря на свою многократную радикальную реинтерпретацию, сумело сохраниться в активной русской лексике и в XXI в.;

— понятие, смысл которого трактуется настолько широко и неоднозначно, что зачастую создается впечатление, будто речь идет о совершенно разных понятиях (ср., напр., определения: «агентура умственной функции», которой «соответствует массивный, обширный и конфликтный нарратив» [1] и «всякий недоучка, нахватавшийся новомодных оборотов и слов, зачастую даже и круглый дурак, затвердивший такие выражения» [2, с. 403];

— понятие, несмотря на свою явно зарубежную этимологию (по мнению разных авторов, — греческую, латинскую, немецкую, французскую) — исконно русское.

Дискуссии о том, что собой представляет интеллигенция и в чем состоит ее историческая миссия, то затухая, то вспыхивая с новой силой, продолжаются уже более столетия. И перманентная актуальность этих проблем представляется вполне закономерной, поскольку трудно представить себе в отечественной культуре какой-либо иной столь же уникальный системный феномен. Феномен, в котором, с одной стороны, столь же выпукло и отчетливо проявлялись бы все противоречия и проблемы развития общества, а, с другой, — как это ни парадоксально, — определялись бы направления и средства разрешения этих проблем. Вновь обратиться к ним — это не только важная и актуальная практическая задача в условиях глубокого системного кризиса, в котором украинское общество пребывает, начиная с 1990-х годов. Особый интерес сегодня представляет новое теоретическое осмысление тех фундаментальных работ, которые в 2009 году «отмечают свои юбилеи»: 100-летие выхода сборника статей о русской интеллигенции «Вехи» и 35-летие опубликования двух статей А. И. Солженицына — «Образованщина» и «Жить не по лжи!».

Считаем, что к этим работам А. И. Солженицына сегодня в полной мере может быть отнесена та характеристика, которую в 1974 г. он дал «Вехам»: «Вехи» и сегодня кажутся нам как бы присланными из будущего... Сегодня мы читаем ее (книгу — *И. Т.*) с двойственным ощущением: нам указываются язвы как будто не только минувшей исторической поры, но во многом — и сегодняшние наши. И потому всякий разговор об интеллигенции сегодняшней... почти нельзя провести, не сравнивая нынешних качеств с суждениями «Вех». Историческая оглядка всегда дает и понимание лучшее» [3, с. 217].

Исходя из объема настоящей публикации, мы остановимся только на некоторых аспектах трактовки понятия «интеллигенция», вынужденно оставляя без должного внимания другие — не менее важные и актуальные аспекты исследования этой фундаментальной проблемы. По той же причине значительная часть положений статьи, требующих более глубокой, развернутой аргументации, будет представлена в тезисной форме со ссылками на те произведения, в которых такая аргументация приводится и которая автором разделяется.

Не претендуя на исчерпывающее обобщение [4; 5; 6; 7] всего того гигантского массива научной и публицистической литературы по проблемам интеллигенции, которая опубликована к настоящему времени и представлена работами ученых самых разных областей знания (философии, социологии, экономики, истории, этнологии, филологии и др.), считаем возможным выделить два основных исследовательских подхода. В основе такого деления — различия как в выборе объекта исследования, так и в выборе методологии исследовательского подхода, который делают его сторонники. И именно здесь между ними проходит некая демаркационная линия, впрочем, достаточно условная, поскольку было бы излишним упрощением утверждать, что внутри каждого из этих подходов существует полное единство мнений и аргументов.

Первый подход представлен работами авторов, которые определяют интеллигенцию в качестве уникального русского феномена мировой культуры, делая при этом акцент на духовных, морально-этических, поведенческих характеристиках ее представителей и той особой миссии, которую русская интеллигенция выполняла и призвана выполнять в жизни общества. Спектр характеристик интеллигенции при этом оказывается настолько широк, что вмещает в себя даже полярные оценки: «душа народа», «ключ к грядущим судьбам страны» [8, с. 29–30] vs «внутренний враг любого здорового государственного организма», «чисто русская болезнь» [9].

У истоков этого подхода стояли известные русские мыслители XIX–XX веков (И. С. Аксаков, Н. А. Бердяев, С. Н. Булгаков, А. И. Герцен,

М. О. Гершензон, Иванов-Разумник, А. С. Изгоев, Б. А. Кистяковский, П. Л. Лавров, Д. С. Мережковский, П. Б. Струве, М. И. Туган-Барановский, С. Л. Франк и др.), он продолжал развиваться в советский период (С. С. Аверинцев, Д. А. Гранин, Д. С. Лихачев, Г. С. Померанц, А. И. Солженицын и др.), не утратил своей актуальности и сегодня.

Исходная идея второго подхода — противоположна. Под интеллигенцией здесь понимается особая социальная группа, существующая в любом обществе, отличительными характеристиками которой являются высокий уровень образованности и профессиональное занятие каким-либо конкретным видом умственного труда, интеллектуальной творческой деятельностью. Таким образом, понятие «интеллигенция», по сути, определяется в качестве синонима понятия «интеллектуалы». Это — подход, который стал нормативным в советский период [10] и, вероятно, в этом качестве сохраняется и по сегодняшний день [1; 11; 12; 13; 14]. Типичные утверждения представителей этого подхода звучат следующим образом: «Феномен российской интеллигенции не является чем-то уникальным для истории мировой культуры» [5, с. 219]. «Обобщение многочисленных суждений о социокультурной природе интеллигенции выделяет в качестве ее наиболее общих, исторически-устойчивых признаков: образование, интеллект и профессиональные занятия умственным трудом» [13, с. 64]. «Принадлежность к интеллигенции может быть определена при помощи объективных критериев — образования и выполняемой работы» [12, с. 36]. «Интеллигенция объективна, и ее дефиниция не может включать в себя никаких субъективных признаков... интеллигенция — социальный слой людей профессионального умственного труда высокой квалификации, требующего специального образования, высокой культуры и выполняющего наиболее сложные общественные функции» [11, с. 95].

Наличие столь принципиальных различий в трактовке понятия «интеллигенция» оценивается по-разному. Одни авторы просто констатируют этот факт, замечая: «...существует несколько традиционных направлений концептуализации понятия «интеллигенция». «Спектр подходов на сегодняшний день достаточно четко обозначен, и основные позиции известны» [4, с. 12].

Другие ученые интерпретируют эту ситуацию иначе.

«Полтора века напряженных усилий найти общеприемлемое определение феномену российской интеллигенции успехом не увенчались», — считает С. А. Магарил [13, с. 64].

«Вопрос о происхождении русской интеллигенции является, пожалуй, столь же неизбывным, сколь и безнадежным в научном отношении, поскольку его разрешение тесно связано с самоидентификационными

моделями той социальной группы, которая единственно и склонна размышлять над этой проблематикой», — отмечает В. В. Глебкин [15, с. 92].

Примерно к такому же выводу приходит В. В. Тепикин: «Каждый (из этих подходов — *И. Т.*) получил развитие в дальнейшем, доказав тем самым, что рамки сообщества интеллигенции слишком аморфны, расплывчаты, неточны, и выделить интеллигенцию в качестве четкой определенной группы в обществе практически невозможно» [6, с. 36].

Несмотря на такую неоднозначность, считаем, что проблема использования термина «интеллигенция» возникает только в том случае, когда в рамках одного исследования он используется в разных смыслах — с позиций разных (определенных выше) подходов, а, по сути, — для характеристики различных социальных феноменов — как межклассовой, социально неоднородной группы, объединенной общностью системы духовных, морально-этических и поведенческих характеристик (1-й подход), и как одного из элементов социально-классовой структуры общества (2-й подход).

Поэтому можно сделать следующий вывод: попытки дать универсальное и в то же время однозначное определение понятия «интеллигенция» не имеют смысла и даже в некотором смысле вредны; и понятие «интеллигенция» должно быть определено исходя из целей конкретного исследования.

Список литературы

1. Кустарев А. Конгломерат «интеллигенция» и его нарратив // Неприкосновенный запас. — 2006. — № 3(47). — С. 98—102.
2. Виноградов В. В. Интеллигенция // История слов. — М.: Ин-т рус. языка РАН, 1999. — С. 402—403.
3. Солженицын А. И. Образованщина // Из-под глыб. — YMCA-PRESS, Paris, 1974. — С. 217—259.
4. Ледаев В. Понятие интеллигенции: проблемы концептуализации // Интеллигенция и мир. — Иваново, 2001. — № 1. — С. 12—13.
5. Свешников А. Культура и интеллигенция России между рубежами веков: метаморфозы творчества, интеллектуальные ландшафты // НЛЮ. — 2003. — № 64. — С. 218—222.
6. Тепикин В. В. Культура и интеллигенция. — Иваново : Изд-во Иван. гос. ун-та, 2006. — 78 с.
7. Шевченко В. Н. Интеллигенция и общественность в истории российского общества // В диапазоне гуманитарного знания : сб. к 80-летию проф. М. С. Кагана. Сер. «Мыслители». — СПб. : Санкт-Петербург. филос. о-во, 2001. — Вып. 4. — С. 57—74.

8. Вѣхи. Сборникъ статей о русской интеллигенции. — М., 1909. — 215 с. — (Факсимил. изд. — М., 1990).

9. О роли интеллигенции в современной российской катастрофе : Круглый стол [Электронный ресурс] // Метод. семинар ФИАИ. — М., 2001. — Вып. 1—9. — Режим доступа: <http://www.netda.ru/fian/index.htm>.

10. Амбарцумов Е. Интеллигенция // Философская энциклопедия. — М. : Сов. энциклопедия, 1962. — Т. 2. — С. 285—291.

11. Беленький В. Х. Еще раз об интеллигенции / Социол. исслед. — 2004. — № 4. — С. 94—102.

12. Косела К. Интеллигенция Польши на рубеже веков. Опыт эмпирического исследования идентификации // Социол. исслед. — 2008. — № 2. — С. 36—46.

13. Магарил С. А. Возможна ли политическая консолидация интеллигенции? // Ценности общества и ценности интеллигенции. — М. : РГГУ, 2006. — С. 64—70.

14. Силласте Г. Стратификация российского общества — вызов времени // Обозреватель — Observer. — 2001. — № 12 (143). — С. 114—120.

15. Глебкин В. В. Можно ли «говорить ясно» об интеллигенции? // Труды по культурной антропологии. — М., 2002. — С. 91—116.

В. І. Ткаченко

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Процеси глобалізації, що відбуваються у світі, все більше впливають на освітню сферу, сприяючи інтеграції національних систем освіти. Розв'язання завдань створення єдиного простору вищої освіти і науки вимагає від європейської академічної спільноти нових підходів і методів до реформування національних систем вищої освіти.

Роль освіти на сучасному етапі розвитку країни визначається завданнями переходу України до демократичного суспільства, до правової держави, ринкової економіки, завданнями подолання небезпеки відставання України від світових тенденцій економічного і суспільного розвитку.

Ці процеси сприяли істотному підвищенню ролі освіти в житті суспільства, тому що 60—70% приросту національного доходу у розвинених країнах світу визначається приростом знань, розвитком освіти. Освіта перетво-

рюється на вирішальний чинник розвитку економіки, відбувається становлення «освітнього суспільства».

Військова освіта є однією з ключових ланок, які визначають якість стану і основу стабільного розвитку військової організації держави. Вона сприяє відтворенню кадрового потенціалу Збройних сил України, забезпечує високу якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог, здійснює свій внесок у зміцнення обороноздатності держави.

Військова освіта є складовою частиною загальнодержавної освіти. Вона являє собою процес становлення і розвитку особистості і передачі їй соціального досвіду. Однак, на відміну від цивільної, військова освіта формує особистість військового фахівця, який повинен і здатен займатися військовою діяльністю. Очевидно, що військовій освіті властиві як компоненти освіти цивільної, так і особливості, характерні тільки для військової освіти.

Підготовка офіцерських кадрів тактичного рівня інтегрована до системи вищої освіти України. Вона здійснюється у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) і військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів (ВНП ВНЗ) (військові інститути, факультети і кафедри) за 28 напрямками, 53 спеціальностями і 104 спеціалізаціями спеціальностей. З них 24 напрями і 28 спеціальностей збігаються з напрямками і спеціальностями підготовки цивільних фахівців. Усі 104 спеціалізації військових фахівців не мають аналогів в системі вищої освіти України.

Істотною відмінністю системи військової освіти є те, що вищі військові навчальні заклади і військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів не мають права визначати перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців. Даний перелік установлюється Міністерством оборони України і Міністерством освіти і науки України.

Курсанти готуються на конкретні первинні офіцерські посади у військах та інших структурах Збройних сил України відповідно до державного кадрового замовлення. Успішне виконання службово-бойових функцій і типових завдань діяльності випускниками на цих посадах можливе лише при достатньому рівні їх військово-професійної підготовки з спеціалізацій.

Тому ВВНЗ і ВНП ВНЗ доводиться розв'язувати складні проблеми з виділення обсягу навчального часу, достатнього для забезпечення високої якості підготовки випускників зі спеціальності та її спеціалізацій і раціонального відбору змісту навчання за циклами навчальних дисциплін, які формують знання й уміння за напрямками і спеціальностями при виконанні вимог державної компоненти стандарту вищої освіти — освітньо-професійної програми в частині переліку нормативних навчальних дисциплін, обсягу часу, відведеного на їх вивчення, форми підсумкового контролю, програм нормативних навчальних дисциплін та терміну навчання.

Проблема управління якістю підготовки військових фахівців тісно пов'язана з тенденціями розвитку національної та світової освіти. Саме прогностична оцінка майбутніх педагогічних технологій, втілення їх в життя, запровадження методів діагностики мають закласти підвалини підготовки фахівця XXI століття, теоретично обґрунтовані засади управління якістю освіти.

У нинішній час система управління якістю підготовки військових фахівців знаходиться в проміжній стадії свого руху від колишніх принципів діяльності до якісно нових підходів. У ній вже проглядаються нові тенденції, однак присутні й елементи командно-розпорядчого управління, що має реактивний характер, низьку цілеспрямованість і ефективність.

Безумовно, існує потреба подолання суперечностей між динамізмом розвитку освітньої системи, її варіативністю і необхідністю дотримання певних вимог, визначених державними і галузевими стандартами вищої освіти; між постійно зростаючим обсягом змісту освіти, його складністю і встановленими термінами навчання та обмеженими можливостями курсантів; між необхідністю управління якістю підготовки військових фахівців та недосконалістю механізмів управління і відсутністю необхідних засобів забезпечення.

У Харківському університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба на замовлення Департаменту військової освіти і науки Міністерства оборони України розроблений проект нової Концепції військової освіти у Збройних силах України. Головна мета цієї Концепції – забезпечити комплектування Збройних сил України фахівцями, морально підготовленими, свідомими особливостей військової служби громадянами, готовими до виконання у складі військових формувань завдань із захисту країни від воєнних загроз, подальше підвищення якості підготовки військових фахівців для Збройних сил України на підставі поглиблення інтегрування військової освіти до державної системи вищої освіти України, використання принципів Болонського процесу, вдосконалення управління військовою освітою на усіх рівнях, підвищення науково-педагогічного потенціалу ВВНЗ Збройних сил України та ВНП ВНЗ України, активного впровадження інноваційних технологій навчання і передового досвіду військ в навчальний процес.

Сучасному суспільству потрібна людина самостійна, яка критично мислить, уміє бачити і творчо розв'язувати проблеми. Підготовка такого фахівця дуже складний і відповідальний процес. Реалізація цього процесу відбувається, перш за все, через стандарти вищої освіти.

Чинні в Україні стандарти вищої освіти побудовані на базі кваліфікаційної моделі фахівця, в основу якої покладений об'єкт і предмет діяльності. Разом з тим при оновленні державної компоненти стандарту вищої освіти,

компоненти стандарту вищого навчального закладу і науково-методичного забезпечення навчального процесу здійснюється поступовий перехід від кваліфікаційного підходу до вищої освіти до компетентнісного підходу.

Відомо, що при кваліфікаційному підході використовується парадигма освіти: знання, уміння, навички (ЗУН), яка орієнтована на засвоєння тими, хто навчається, предметних, рознесених по багатьох навчальних дисциплінах знань, умінь і навичок. Якість вищої освіти військових фахівців (рівень їх підготовленості) визначається тільки успішністю, яка оцінюється в балах, засвоєнням змісту навчальних дисциплін, іншими навчальними заходами, передбаченими навчальними планами, результатами складання державних іспитів і захисту дипломних проектів і робіт.

Дана система діагностування якості вищої освіти не в повній мірі відповідає Закону України «Про вищу освіту», в якому визначено, що «якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства».

Тому метою цього виступу є висвітлення низки проблем у підготовці військових фахівців тактичного рівня та шляхів їх розв'язання на основі застосування компетентнісного підходу.

У наш час у зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці розробляється нова парадигма вищої освіти, яка орієнтується на освіту, що ґрунтується на компетенціях: *competence-based education – CBE*. Даний напрям визначає перехід від парадигми вищої освіти ЗУН до парадигми CBE, тобто до компетентнісного підходу до вищої освіти, ключовим поняттям якого є компетенція/компетентність.

Згідно з принципами Болонського процесу, парадигма вищої освіти CBE ґрунтується на формуванні у тих, хто навчається, певних компетенцій та діагностуванні рівня компетентності фахівців – випускників вищих навчальних закладів як результату вищої освіти.

У Комплексі нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти в якості поняття «компетенція» пропонується використовувати поняття, запропоноване в європейському проекті TUNING, «поняття компетенцій включає знання й розуміння (теоретичні знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті)». У даному Комплексі під компетентністю пропонується розуміти «інтегральну характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника внз для виконання

діяльності в певних професійних та соціально-особистісних галузях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності». Поняття «компетенція»/«компетентність» включає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову.

У Комплексі нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти пропонується визначати чотири групи компетенцій фахівця-випускника ВВНЗ:

- соціально-особистісні компетенції;
- інструментальні компетенції;
- загальнонаукові компетенції;
- професійні компетенції, які розділяються на загально-професійні і спеціалізовано-професійні.

З урахуванням особливостей підготовки військових фахівців у ВВНЗ і ВНП ВНЗ і специфіки їх військово-професійної діяльності у військах та інших структурах Збройних сил України компетенції військових фахівців доцільно розділити на такі групи:

1. Компетенції, що стосуються самої людини як особистості, суб'єкта військово-професійної діяльності.

2. Компетенції, що належать до соціальної взаємодії військового фахівця та соціальної сфери.

3. Інформаційні компетенції, які об'єднують компетенції комп'ютерної грамотності, володіння електронною й інтернет-технологіями; приймання, обробки і видачі інформації; мас-медійної та мультимедійної технологій.

4. Загальнонаукові компетенції, що об'єднують компетенції з ключових розділів математики, природничих та інших наук, які мають першочергове значення для підготовки військових фахівців з конкретних напрямів, спеціальностей і спеціалізацій підготовки (освіта, соціальні науки, бізнес і право, природничі науки, інженерія, військові науки та ін.).

5. Військово-професійні компетенції включають компетенції, що є загальними для всіх офіцерів тактичної ланки незалежно від спеціальностей і спеціалізацій підготовки. Нормативними документами на навчальні дисципліни, що формують у курсантів дану групу компетенцій, передбачено до 10% загального бюджету навчального часу.

6. Військово-професійні компетенції зі спеціальності, які об'єднують компетенції військового фахівця щодо виконання службових функцій і вирішення типових завдань діяльності за спеціальністю і військовою кваліфікацією на первинних посадах у військах та інших структурах Збройних сил України.

7. Військово-професійні компетенції зі спеціалізації, які об'єднують компетенції військового фахівця щодо виконання службових функцій і вирішення типових завдань діяльності зі спеціалізації на первинних посадах у військах та інших структурах Збройних сил України, а також компетенції, що характеризуються знанням й розумінням перспективних напрямів створення нових зразків озброєння і військової техніки за спеціалізацією підготовки, модернізації існуючих зразків озброєння і військової техніки.

Визначення складових групи професійних компетенцій зі спеціалізації доцільно виконувати на основі аналізу моделі діяльності військового фахівця на посадах призначення після випуску з ВВНЗ.

Моделі діяльності військових фахівців повинні розроблятися науковими групами у складі замовників на підготовку фахівців і висококваліфікованих науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів, які мають великий досвід ведення навчального процесу з відповідної спеціальності і спеціалізації. Кожна наукова група повинна розробляти модель діяльності на рівні однієї спеціальності і моделі діяльності на рівні всіх спеціалізацій цієї спеціальності. Системоутворюючим чинником у побудові моделі діяльності військового фахівця повинен виступати результат процесу навчання.

Вищі військові навчальні заклади з 2008 року перейшли на двоциклову підготовку військових фахівців тактичного рівня. На першому циклі здійснюється підготовка бакалаврів — офіцерів військового управління тактичного рівня зі строком навчання 4 роки 2 місяця. Навчальні дисципліни, які формують військово-професійні компетенції зі спеціальності і спеціалізації, віднесені у варіативну частину ОПП, на їх засвоєння виділяється менше навчального часу у порівнянні з 5-річним терміном навчання за тією самою спеціальністю і спеціалізацією і за тими ж посадами призначення випускників ВВНЗ (ВНП ВНЗ). У зв'язку з цим виникають проблеми забезпечення високої якості підготовки військових фахівців, які можуть бути подолані за рахунок внесення у навчальний процес нових педагогічних технологій, прийняття спеціальних заходів організаційного характеру.

Серйозним резервом забезпечення високої якості підготовки військових фахівців є реалізація елементів контекстного підходу до вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін. Контекстний підхід дозволяє кафедрам, що проводять навчальний процес з професійно орієнтованих дисциплін, наповнити навчальну діяльність курсантів особистісним змістом, є дієвим засобом формування у них прагнення до оволодіння знаннями й вміннями, необхідними для всебічного засвоєння зразків озброєння і військової техніки на профільюючих кафедрах та успішної подальшої військово-професійної діяльності.

Висока якість підготовки офіцерів з освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра може бути реалізована лише за умови добре налагодженої системи творчої взаємодії кафедр, що здійснюють навчальний процес із професійно орієнтованих і профілюючих дисциплін. Успішному вирішенню даного актуального завдання сприятиме створення міжкафедральних предметно-методичних комісій з кожної спеціалізації підготовки військових фахівців ВВНЗ у складі науково-педагогічних працівників, які здійснюють навчальний процес з професійно орієнтованих і профілюючих дисциплін. Ці комісії можуть визначати єдині підходи до підготовки тих, хто навчається, з названих циклів дисциплін, проводити методичні семінари і наради з проблем підготовки військових фахівців з конкретних спеціалізацій, організовувати відкриті заняття у присутності науково-педагогічних працівників, які здійснюють навчальний процес з професійно орієнтованих і профілюючих дисциплін.

У зв'язку з переходом на кредитно-модульну систему організації навчального процесу у ВВНЗ, виникла проблема, що полягає у створенні нової системи діагностики якості засвоєння курсантами змісту навчальних дисциплін внаслідок відміни екзаменаційних сесій з усіх навчальних дисциплін, крім військово-професійних. Необхідно відмітити, що екзамени з навчальних дисциплін мають навчально-виховний характер, підготовка до кожного екзамену сприяє узагальненню і закріпленню знань, приведенню їх до стрункої системи, до усунення, у зв'язку з цим, прогалин, що виникли в процесі навчальних занять та самостійної підготовки в семестрі. Усні відповіді курсанта на екзамені та їх аналіз викладачем сприяють набуттю вмінь послідовно і логічно висловлювати думки, ставити завдання підлеглим, проводити заняття. На екзаменах з багатьох навчальних дисциплін вдається виявити і оцінити знання і вміння курсанта в єдності.

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу використовується метод накопичення балів курсантом, які отримані під час поточного та модульного контролю з урахуванням вагових коефіцієнтів цих балів. Даний метод діагностики є дієвим засобом активізації навчальної діяльності курсантів протягом усього часу навчання у ВВНЗ і ВВП ВВНЗ. При поточному та модульному контролі використовуються стандартизовані методики, система формалізованих завдань і тестів різних рівнів.

Разом з тим поточний та модульний контроль знань і умінь здійснюється за рахунок часу, який виділяється на засвоєння змісту навчальних дисциплін на заняттях під керівництвом викладача. З великих за обсягом навчальних дисциплін цей сумарний час може складати декілька десятків годин. Слід відмітити, що на розробку матеріалів поточного і модульного контролю, які не повинні повторюватися із семестру у семестр, а також на перевірку

якості виконання курсантами тестових та інших видів завдань науково-педагогічним працівникам ВВНЗ буде потрібний значний час за рахунок часу на роботу з підвищення науково-методичного рівня навчальних дисциплін. Це обумовлює необхідність внесення коректив до Інструкції з планування та обліку діяльності науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, навчальних центрів Збройних сил України і узгодження з постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1134.

На відміну від цивільних вищих навчальних закладів у військових ВВНЗ підготовка військових фахівців здійснюється з малочисельних спеціальностей і спеціалізацій. Так, у Харківському університеті Повітряних Сил підготовка випускників відбувається за 10 спеціальностями та 28 спеціалізаціями. Тому лекційні заняття проводяться не у потоках, а в навчальних групах, чисельність яких, як правило, не перевищує 10 курсантів. Унаслідок цього штатна чисельність викладачів, яка встановлюється згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1134, виявляється значно меншою чисельності викладачів, розрахованої на основі норм навчального навантаження Інструкції з планування та обліку діяльності науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, навчальних центрів Збройних сил України. У результаті реальне навчальне навантаження більшості викладачів суттєво перевищує встановлені норми. Багатьом викладачам планується проведення навчальних занять з декількох дисциплін. У них виникає дефіцит часу, необхідного для підвищення наукового рівня дисциплін і розробки матеріалів з їх науково-методичного забезпечення. Цього можна уникнути, якщо штатну чисельність науково-педагогічних працівників ВВНЗ визначати, виходячи з установлених норм навчального навантаження та вимог навчальних планів.

Таким чином:

1. Компетенції, які мають бути сформовані у випускника ВВНЗ та їх об'єднання у визначені групи, необхідно встановлювати з урахуванням специфічних вимог до військового фахівця, при цьому доцільно використовувати моделі військово-професійної діяльності випускника ВВНЗ на посадах призначення, які повинні розроблятися науковими групами у складі представників замовників і ВВНЗ.

2. Для формування у випускників ВВНЗ з кваліфікацією «бакалавр – офіцер військового управління тактичного рівня» військово-професійних компетенцій на достатньому рівні доцільно вдосконалити систему взаємодії профілюючих кафедр і кафедр, які здійснюють навчальний процес із

професійно орієнтованих дисциплін, що забезпечують військово-професійну спрямованість професійно орієнтованих дисциплін і на цій основі високий рівень теоретичної і практичної підготовки випускників з спеціалізації.

3. Для підвищення якості підготовки військових фахівців необхідно вдосконалити систему взаємодії ВВНЗ з військами, ключовим елементом якої є зовнішнє оцінювання командирами військових частин рівня компетентностей випускників і на цій основі розробка ВВНЗ заходів щодо поліпшення науково-методичного забезпечення навчального процесу.

І. М. Трегубова, Д. Г. Трегубов

ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ АДАПТОВАНОСТІ ЛЮДИНИ В СОЦІУМІ

Відповідно до постіндустріальної стадії розвитку суспільства головний конфлікт виникає між знанням та некомпетентністю (а не між підприємцем та робітником), на перше місце виходить професійний розподіл замість класового, сфера послуг переважає сферу виробництва, але теж потребує високої освіти [1]. Сучасний стан суспільства потребує від людини знань, умінь орієнтуватися в потоці інформації, внутрішнього і зовнішнього динамізму, врівноваженості, комунікабельності, професіоналізму, компетентності. Адаптованість до цих умов визначає успішність людини в суспільному житті. Чи є необхідною інтелігентність для адаптованості людини? Чи є інтелігентна людина адаптованою до суспільного життя? Чи можливий стан адаптованості в інтелігентної людини? Чи можна інтелігентність виховувати в навчальному процесі? Яка різниця між інтелігентністю та аристократизмом?

Висловимо власну точку зору на поставлені запитання.

Адаптованість людині для успішної діяльності, безумовно, потрібна. В адаптованому стані внутрішні та зовнішні зміни повинні викликати в людини позитивну, продуктивну тривожність, що націлено на збереження станів фізичного, духовного, соціального, професійного благополуччя на основі фізичних, духовних, інтелектуальних, освітніх змін у людині. У той же час у будь-якої людини є підсвідомий опір власним змінам. Стану людини з розвинутою здатністю до адаптації властиві менші внутрішні зусилля та час досягнення стану адаптованості, більша ефективність процесу адаптації за рахунок достатнього когнітивного ресурсу та функціонального надлишку. Адаптованість людини до професійних та суспільних умов існування

визначається компетентністю, розумінням себе та іншої людини, умінням будувати, прогнозувати, аналізувати власну кар'єру, рівнем емоційно-вольових та соціально-комунікативних здібностей [2].

Інтелігентна людина представляється інтелектуально розвинутою, з високим рівнем освіти та культури, здатною до творчості [3]. У той же час склався стереотип інтелігента, як не зовсім адаптованої людини до суспільного життя. Здається, що постать інтелігента знаходиться дещо в іншій площині, ніж суспільство в цілому і тому має слабкий вплив на його розвиток. Можна сказати, що такі тенденції дійсно мають місце. Розвинена людина має інші потреби та ціннісні орієнтири, ніж основна маса людей. Тому масова культура, яка культивується шоу-бізнесом, постає на протилежному боці культурного розвитку суспільства. Оскільки виникає конфлікт рівня розвитку суспільства з особистими потребами людини, стан адаптованості до суспільних вимог може бути і не досягнутий. Відповідно стереотип інтелігента набуває рис «хлопика-інтелігента», який не здатний до захисту власних інтересів. Наголошуємо – так не має бути і це не так.

Що стосується культури, як риси інтелігента, ми вважаємо, що головною складовою є не стільки знання мистецтва, історії рідного краю та ін., скільки повага до іншої людини. Мабуть, саме це – головна відмінність просто аристократа (маємо на увазі не лише клас, а й спосіб життя людини) від інтелігента. У той же час аристократ може бути й інтелігентною людиною.

Уміння захисту власних інтересів з повагою до інтересів інших людей є єдиною зброєю інтелігента, засобом захисту власної інтелігентності, шляхом до адаптованості в суспільстві. Можливо, що інтелігентність і виникла як засіб прихованої боротьби людини за цілісність власної особистості в умовах зовнішнього тиску.

На жаль, цінності, які є головною рисою інтелігентності, у наш час втрачають вагу. Це відбувається не тому, що змінилася система виховання, а тому, що змінилося і суспільство, і динаміка життя. Ринкові відносини починають керувати емоційним та духовним станом людини, її розвитком. Життя в такому суспільстві ставить певні вимоги, відповідно до яких виникають некеровані адаптаційні зміни у людини. Люди, які пройшли такі зміни, стають більш успішними, але й більш жорсткими. Інтелігентність здається зайвою. Але суспільство, позбавлене інтелігентності, перестає розвиватися та стає на шлях регресу.

Інтелігентність прикрашає суспільство та робить його більш гармонійно побудованим. Тому можна підсумувати, що інтелігентність необхідна для побудови гармонійно розвинутого суспільства та культурного співіснування.

Тому, особливо у час кризи в суспільстві, необхідно дуже дбайливе

ставлення до виховання в дитини високих ціннісних орієнтирів. Такий розвиток передбачає університетська освіта. Акцент на гармонійний розвиток сприяє розвитку освіченої, культурної, інтелігентної людини. Але навчальних годин для всеосяжності замало, тому водночас страждає основна освіта, а людина як не мала духовності — так і не має. У більшості випадків виховувати інтелігентну людину на рівні вищої освіти вже пізно. Усе починається з дошкільної освіти..., а масова культура прищеплює до дівчаток образи «Барбі» та «Кенів», сім'я в першу чергу намагається нагодувати дитину, телебачення... — дуже важко знайти щось для культурного розвитку, навіть цікава інформація подається на рівні масової культури.

Виходячи з аналізу умов, в які потрапляє людина після випуску з вищого навчального закладу, з професійної, соціальної, духовної точки зору, можна виділити риси та напрями, які необхідно розвивати в людини за ступенем значущості. 1. Духовне здоров'я. 2. Соціальна грамотність. 3. Емоційна та психічна врівноваженість. 4. Розвинені творчі здібності. 5. Загальноосвітня (загальнопрофесійна) обізнаність. 6. Розвинений інтелект. 7. Комп'ютерна компетентність. 8. Фізичне здоров'я. 9. Розвинена комунікабельність. 10. Технічна компетентність. 11. Сенсорна чутливість. 12. Здатність до міжнаціонального спілкування.

Відповідно можна виділити необхідні шляхи розвитку та результат виховання здатностей людини до адаптації: 1. Естетичне, гуманістичне, культурне виховання. Мужність, цілеспрямованість, толерантність, адекватність дій. 2. Знання соціальних інститутів. Уміння захищати власні інтереси. 3. Розслаблення, медитація, концентрування, споглядання. Здатність за необхідності відокремлювати волю, думки, емоції, дії одне від одного. 4. Розвиток творчих здібностей. 5. Виховання відкритості пізнанню, спостережливості. Набуття достатнього обсягу знань для професійної відповідності. 6. Розвиток розумових здібностей. 7. Оволодіння комп'ютерною грамотністю. 8. Виховання пластики, координації, міцності. Основи самозахисту, здорового харчування. 9. Комунікативні психологічні тренінги. 10. Оволодіння принципами побудови та функціонування технічних засобів. 11. Увага до дрібного. Розвиток зору, нюху, слуху, смаку, інтуїції, «дворукості». 12. Знання іноземної мови міжнаціонального спілкування, звичаїв різних народів. Свобода спілкування. Міжнаціональне взаєморозуміння.

Таким чином, основні напрями розвитку адаптивних здібностей людини збігаються з характеристиками інтелігентної людини. Тому інтелігентність — це риса людини, яку можна виховувати. Більше того, інтелігентність необхідно виховувати, оскільки водночас це підвищує адаптивні здібності людини та сприяє культурному та інтелектуальному розвитку суспільства.

Список літератури

1. Фукуяма Фр. Конец истории // Вопр. философии. — 1990. — № 3.
2. Лляшенко Т. Про готовність дітей до шкільного навчання // Почат. шк. — 2002. — № 3. — С. 69–72.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. К. : Голов. ред. УРЕ, 1974. — 776 с.

Г. В. Хмара

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Проблемне поле сучасних наукових досліджень є багатоплановим за тематикою, напрямками, методологічними підходами. У цій розмаїтості є теми, які викликають жвавий інтерес серед науковців, — це «інтелігентність», «інтелектуальність». Теми, які іманентно властиві кожному життєвому прояву людини науки та освіти.

Поняття інтелігенції в сучасній науковій термінології містить у собі кілька змістовних блоків: перший — пов'язаний з інтелектуальною діяльністю, другий — з буттям певного соціального прошарку, що здатний до продукування ціннісно-смыслового універсуму культури. У науці поняття інтелігенції асоціюється, насамперед, з інтелектуальною діяльністю і визначається рівнем освіти, професіоналізму, компетентності.

У зв'язку з цим альтернативою інтелігенції стало поняття «інтелектуал». Це слово увійшло в словники французької мови в 90-ті роки XIX ст. Воно визначає професійний склад активно діяльної частини суспільства. На відміну від інтелігенції, інтелектуали практично не об'єднані між собою, їх меншою мірою турбують проблеми народу, занепад моралі чи піднесення духовності. Без сумніву, інтелектуали визначають процес виробництва ідей. Вони можуть перебувати в різних фазах відносин із суспільством — бути відстороненими від нього, посідати позицію зацікавленого або конструктивного критицизму [1, с. 4].

Найважливішою властивістю інтелігенції є ставлення до культури. У цьому контексті актуалізується питання про принципові розходження між інтелектуалом й інтелігентом. Категорично в цьому плані висловлюється російський філософ В. Толстий, який вважає, що «непотрібно і небезпечно підмінювати інтелігентність інтелектуальністю, що, на жаль, починає входити в моду. Підміна небезпечна, тому що інтелектуал вільний від відповідаль-

ності, він професіонал, і не більше того, а інтелігент саме у відповідальності перед суспільством і за суспільство...» [2, с. 108]. На думку В. Іванишина, «інтелігент — це людина, яка ошляхетнює своє середовище» [3, с. 29]. Ю. Андрухович зауважує, що «інтелігенти — солдати духовних цінностей». Американський філософ Петер Вінч, послуговуючись терміном «інтелектуал» замість «інтелігент», твердить, що «інтелектуал — людина, що обрала певний спосіб життя, який передбачає самопосвяту певним цінностям» [3, с. 29]. Як бачимо, в усіх наведених дефініціях центральною віссю є певні духовні цінності. Оскільки відповідальність теж є певною моральною категорією, духовною цінністю, ознакою шляхетності й аристократизму, то можна зробити висновок, що інтелігент, за означенням, людина відповідальна. Іншими словами, якщо людина безвідповідальна, то вона втрачає ідентичність інтелігента. Отже, характерним є прочитання цього терміна як певної сукупності людей, достатньо освічених, які професійно займаються розумовою працею, внутрішньо орієнтованих на дотримання принципів морально-етичного кодексу [4, с. 159–160; 5, с. 117; 6, с. 149].

Інтелігенція є творцем і носієм ідей, на основі яких розробляється стратегія розвитку суспільства. Варто визнати ознакою інтелігенції не тільки інтелектуальну діяльність, а й насамперед функціональну роль, яку вона покликана виконувати в суспільстві. Це функції уніфікації, диференціації, накопичення, поширення і передачі відповідних знань, навичок і вмій, актуалізації культурної традиції суспільства. Ці проблеми інтелігенція може розв'язати в першу чергу через освіту.

Упродовж усієї історії людства великим і малим спільнотам завжди були необхідні спеціалісти, професійна підготовка і висока кваліфікація яких не тільки відповідали б вимогам часу, але й випереджали б їх. В умовах сучасного українського буття така вимога відчувається особливо гостро. Найбільш повно потребам суспільства відповідає розвиток науки, який здійснюють професійні наукові працівники, творці нового знання, і вчені-дослідники — творці нових технологій. Як правило, спеціалісти високої кваліфікації такого роду є продуктами багаторічної підготовки. Здійснюється вона через навчання. Навчання — це інтелектуальна діяльність, напружена і відповідальна, яка не може не бути інтелігентною.

Саме такими сьогодні є етапи професійного становлення інтелігентної людини. В інтелектуальній діяльності особистість розвиває таланти, щоб реалізувати його з користю для себе, Вітчизни і всього людства в цілому. А це неможливо без належної професійності. У свою чергу, становлення професійності неможливе без інтелігентності, яка невід'ємна від моральності. Виховання інтелігентності взаємопов'язане з реальним навчанням, зокрема конкретній справі, що має стати сенсом життя.

Наука, знання, способи здобування, передачі, поширення знання є складниками освіти. Сюди ж потрібно додати питання світогляду, естетичного виховання і відтворення світу зовнішнього відносно до людини та її світу внутрішнього. Очевидно, що освіта, як і культура, є полем безпосередньої діяльності інтелігенції. Адже нове знання завжди народжується в середовищі вчених, мислителів, інтелектуалів, письменників, художників, тобто інтелігенції. А в наш час, у сучасному світі, добробут громадян, нерозривно з ним пов'язані безпека і стійкість держави ще більшою мірою визначаються науково-технічними можливостями та інтелектуальним потенціалом країни, якістю життя людей, розвитком демократії, правосвідомістю та рівнем розвитку моралі суспільства. Виключно важливу роль у створенні цих базових умов конкурентоспроможного суспільства відіграє наявність відповідальної інтелігенції. Для еліти суспільства важливим є розуміння того, що інтелект нації, її «дух» і «душа» мають свої власні закони розвитку, вони самодостатні. Включення в освітній процес інтелектуально-інноваційної діяльності дозволяє визначити актуальні завдання подальшого розвитку. Але для продуктивного функціонування інтелігенції необхідно співтовариство інтелігентів, відчуття того, що праця відбувається у сфері духовності і взаєморозуміння, у певній культурологічній спільноті [1, с. 6].

В освітньому процесі інтелігенція повинна виступати як цілісний організм, єдиний не лише генетично, концептуально, предметно-змістовно, але й соціально.

Ключовим моментом у визначенні інтелігенції, на нашу думку, є особистісне самоствердження і самореалізація. Суб'єкт навчання має бути носієм морального знання. Не може бути виховання, «коли аморальні люди говорять про моральність» [7, с. 38].

На думку В. Тріодіна, інтелігентом студента робить гуманітарно-фундаментальне знання, тобто знання, розкриті до людини, спрямоване на творення, а не на руйнування. Як слушно зауважує науковець, життєвий досвід студентів ґрунтується як на аудиторних, так і на позааудиторних заняттях, у зв'язку з цим останній вид діяльності набуває особливого значення, адже розвиток гуманної, вільної і відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із системою організації виховної роботи у вищому навчальному закладі [7, с. 38].

Зважаючи на складність і значущість справжньої освіти, її метою мусить бути моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних цінностей. Кожному студентові необхідно прищепити, так би мовити, смак до духовного життя. Досягнення цієї мети тільки під силу особистісно орієнтованому навчанням. «Відповідне технологічне забезпечення має ґрунтуватися на діалогічному підході, який визначає суб'єкт-суб'єктну

взаємодію учасників педагогічного процесу, їх самоактуалізацію і самоорієнтацію» [8, с. 34].

Отже, інтелігент — це завжди особистість. Нею, як відомо, не народжуються, а стають, створюються. Освіта — головне середовище виховання інтелігентності. Не відкидаючи ролі сім'ї, її традицій, все ж таки підкреслимо визначальну роль освітнього середовища. Саме інтелігентні представники науки й освіти формують через знання, через вміння подати належні приклади культури мислення. А вона є головною умовою становлення особистості, яка тотожна інтелігентності.

Інтелігенція як совість народу, а не натовпу, повинна не лобювати якісь окремі суспільні потреби, а представляти потреби суспільного цілого, притому що вони складні і суперечливі. Але без збереження всієї цієї складності й суперечливості не вціліє й сама інтелігенція. Тому інтелігенція для виконання своєї історичної місії може і повинна, ґрунтуючись на філософії людиноцентризму, використовувати і мораль, і знання, й інтелект, і владу для досягнення мети — виховати інноваційно мислячу людину.

Список літератури

1. Кремень В. Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2008. — № 2. — С. 3–11.
2. Омельченко С. Інтелігенція: статусна та рольова ідентифікація / С. Омельченко, О. Розумович // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. — 2006. — № 14. — С. 107–111.
3. Маринович М. Відповідальність і безвідповідальність інтелігенції // Універсум. — 1999. — № 11–12. — С. 29–32.
4. Климова О. Інтелігенція // Соціологічна енциклопедія. — К.: Академ-видав, 2008. — С. 159–160.
5. Соколова Г. Н. Интеллигенция // Социологическая энциклопедия. — Минск: Беларуская энцыклапедыя, 2003. — С. 117.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навч. слов.-довід. / В. М. Піча, Ю. В. Піча. — К.: Каравела; Л.: Новий світ, 2000, 2002. — С. 149.
7. Триодин В. Е. Воспитание российского интеллигента // *Magister*. — 2001. — № 1. — С. 33–39.
8. Бех І. Духовні цінності особистості: сутність та шляхи оволодіння // Новий колегіум. — 2006. — № 2. — С. 34–39.

Р. И. Чернолясов

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА: ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВЫЕ УСТАНОВКИ

Система образования выполняет не только задачу формирования специалиста, в котором нуждается экономика отдельного государства, но и обеспечивает становление индивида как полноценного гражданина социума. Поэтому ценность образования как института состоит в единстве личностной, государственной и общественной составляющих.

Образование как институт включает в себя, с одной стороны, функциональные элементы формальной образовательной системы, с другой — отдельные функциональные процессы, происходящие за ее пределами в рамках активности различных экономических систем. В качестве примера могут быть приведены курсы повышения квалификации и переподготовки, проводимые непосредственно на рабочем месте: «Учебные заведения и фирмы часто выступают как взаимозаменяемые источники конкурентных знаний и навыков». [1, с. 78]. А также отраслевые тренинги и семинары (мезоуровень), государственные образовательные программы (как правило, социальной направленности, призванные ликвидировать нехватку знаний у населения в области экологии, здоровья, личной и общественной безопасности) и образовательные проекты глобального уровня (образовательные Интернет-порталы, программы международного обмена).

Несмотря на то что образовательная деятельность характерна для экономических систем различных уровней и видов, можно выделить ряд общих функций, которые она выполняет как вид социально-экономической активности. Перечислим основные из них:

- информационная или селективная (состоит в том, что, с одной стороны, индивиды распределяются по тем или иным профессиональным сферам в соответствии с индивидуальными способностями и предпочтениями; с другой — в предоставлении потенциальным работодателям информации о профессиональной пригодности индивида, получившего образование, путем выдачи аттестационного документа);
- производственная (формирование человеческого капитала путем передачи новому поколению накопленных профессиональных знаний и информации);
- воспитательная (участие в процессах социализации личности, обеспечение преемственности социального опыта);
- нравственно-ценностная (усвоение ценностей человеческой культуры, морально-нравственная ориентация);

- формирование социально-профессиональной структуры общества (влияние на социальную мобильность индивида);
- приобщение его к культуре данной общественной системы (сохранение национально-государственной идентичности);
- подготовка и включение индивида в различные сферы жизнедеятельности общества.

Перечисленные функции обеспечивают достижение целого спектра как кратко-, так и долгосрочных эффектов различных видов, которые направлены на выполнение миссии, закрепленной за институтом образования. Эта миссия состоит в сохранении и передаче социального опыта и информации между поколениями; ценностной ориентации человека; социально-культурной адаптации инновационных изменений в рамках мирового сообщества; интеграции отдельного индивида как участника экономических отношений с внешним социальным пространством.

Таблица

Матрица целевых установок образовательной деятельности

Уровень \ Категория	Текущие цели (краткосрочные)	Институциональные цели (долгосрочные)
Глобальный [2, с. 75]	Расширение среды обитания человека при сокращении затрат его энергии	Целостность социума, бесконфликтность существования человечества
Макроэкономический	Научно-технический прогресс	Социальный прогресс
Микроэкономический	Рациональное использование всех видов ресурсов (финансовых, природных, ресурса времени)	Синергетические эффекты, проявляющиеся во всех видах активности
Индивидуальный [3–5]	Профессионально-деловая, научно-исследовательская и социально-коммуникативная компетенции	Национально-государственная идентичность личности

Как и любая социально-экономическая система институт образования обладает определенным адаптивным потенциалом, то есть способностью изменять собственную структуру, системные взаимосвязи и отдельные элементы в ответ на изменения внешней среды. Кризисные ситуации, которые зачастую и являются катализаторами масштабных преобразований внешнего пространства, выдвигают потребность оптимального распределения ресурсов этой системы в соответствии с новыми условиями функционирования.

Главный момент, который необходимо учитывать при внедрении тех или иных мероприятий, направленных на адаптацию произошедших преобразований, состоит в том, что выполнение вышеназванной институциональной миссии возможно лишь при условии четкого понимания кратко- и долгосрочных целевых установок, на которые должен ориентироваться каждый участник образовательной деятельности независимо от структурной глубины произошедших изменений (табл.).

Учет перечисленных теоретических моментов при планировании и осуществлении образовательной деятельности обеспечит всех участников этой деятельности четкими целевыми ориентирами, следование которым позволит существенно оптимизировать структуру и функциональные процессы института образования.

Список литературы

1. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории : пер. с англ. / Г. С. Беккер; сост., науч. ред., послесл. Р. И. Капелюшников; предисл. М. И. Левин. — М. : ГУ-ВШЭ, 2003. — 672 с.
2. Яременко О. Л. Равновесие в экономической системе переходного типа: предпосылки, механизмы, управление / О. Л. Яременко, Е. М. Воробьев, Е. А. Довгаль и др. — Х. : Изд-во НУА, 2004. — 416 с.
3. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-метод. аспект) // Высш. образование сегодня. — 2006 — № 8. — С. 20–26.
4. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика. — 2005. — № 4. — С. 19–27.
5. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». — Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>. — Загл. с экрана.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

В умовах цивілізаційного виклику змінюється роль викладача у ВНЗ: він має не тільки познайомити студентів з новим знанням, але й увести їх у світ культури. Викладач має розвивати у студентів критичне мислення, уміння взаємодіяти, спілкуватися в соціумі, формувати навички прийняття відповідальних рішень, креативність, поступово виховуючи у них ціннісні засади. Як відомо, інтелігентних, компетентних спеціалістів можуть сформувати тільки інтелігентні і компетентні викладачі, а для цього необхідно перебувати соціокультурне освітнє середовище вищої школи. У нових умовах викладачі виступатимуть одразу у двох іпостасях: як творці нового соціокультурного середовища і як консультанти, провідники нового освітнього процесу. Так, роль, яку виконує викладач, має дві сторони: перша — пов'язана, безпосередньо, із змістом навчальної дисципліни, яка сама по собі має певні ціннісні засади і, отже, сприятиме розвитку студента і орієнтуватиме його на розвиток відповідних цінностей і якостей; друга — пов'язана з індивідуальними особливостями викладача, його морально-естетичною системою цінностей, інтелектуальним потенціалом, його акторською майстерністю; саме від наявності цих особливостей духовного світу викладача залежатиме розвиток інтересу студентів до процесу навчання і, як наслідок, розвиток потреб, пов'язаних із залученням їх до цінностей культури. Викладач, покликаний володіти новими педагогічними технологіями, які відповідають викликам часу, але викладач має бути і духовно багатою людиною, цікавою для студентів. Як зауважує дослідник К. Фонсека, «складність у підготовці вчителів полягає не в тому, як навчити їх користуватися новими технологіями, а в тому, щоб донести до них правильне розуміння і навчити їх створювати нові навчальні середовища, спостерігати за процесом пізнання, у результаті якого їх учні успішно опанують знання й уміння» [5, с. 90]. Ще раніше подібну думку висловив педагог К. Венцель, який стверджував, що завдання істинного вчителя полягає в допомозі «молодій душі вільно дозріти і народитися для вільного самостійного життя», а досягти цього можна тільки «особливим вільним духом спілкування, за яким і вчитель, і учень тісно зливаються воедино, в одному загальному і жагучому шуканні істини, краси, добра» [3, с. 119].

Отже сучасній вищій школі потрібен викладач з новою типологічною структурою особистості, який би відповідав викликам інформаційного суспільства. Це має бути професіонал, з розвиненими комунікативними

якостями, мобільний, здатний до саморозвитку і самовизначення в ситуації, що постійно змінюється, відкритий до соціального замовлення освіти і якому притаманні високі моральні якості.

Сфера вищої освіти за своїм складом педагогічного корпусу, як зазначає багато сучасних учених (Л. Ліма, С. Стоунз та ін.), сьогодні не відповідає таким принципам розвитку соціальної системи, які можна чітко визначити як принципи високого професіоналізму і динамічності. Вони прямо вказують на функціональну неграмотність викладачів вищих навчальних закладів і, відповідно, на головну причину непрофесіоналізму студентів. Учні виокремлюють три обов'язкові умови для засвоєння будь-якої педагогічної інновації: розуміння, рефлексію та особистісну підготовленість. Таким чином, особистісна підготовленість викладача до використання нововведень у навчальному процесі і стає головним гальмом упровадження нових технологій [2, с. 169]. Дану позицію підтверджує і російське соціологічне дослідження, результати якого свідчать про те, що студенти, які загалом позитивно оцінюють своїх викладачів, у той же час зауважують, що не всім викладачам вистачає майстерності (43,7%), не завжди вони володіють і навичками спілкування (13,6%) [1, с. 110]. Але незважаючи на це, студенти прагнуть до співпраці з викладачами, очікують від них поради.

Якщо вища школа України прагне до того, щоб викладачі були і компетентними, й інтелігентними людьми, то треба приділяти значну увагу умовам їх становлення та розвитку. Це, насамперед, стосується молодих викладачів, особистість яких ще знаходиться в стані формування. Сприятливі умови становленню викладачів має соціокультурне середовище вищої школи, країни, а також спрямованість, мотивація самих викладачів.

Інтелігентна людина — це інтелектуально та морально розвинена людина, якій притаманні такі якості, як толерантність, доброзичливість, тактовність та ін. Інтелігентна людина — це активна та відповідальна людина, яка має формувати майбутніх фахівців саме з такими духовними якостями. А сьогодні не завжди сучасним викладачам притаманні ці якості в повному обсязі. Не можна не погодитися з дослідником К. Михайловою, що в сучасному суспільстві проблеми, пов'язані з духовним розвитком людини, загострюються, а роль інтелігенції, її стан стають все більш нестабільними [4, с. 395].

Існування інтелігенції в українському суспільстві залежить від соціо-економічного прогресу країни, від становлення в ній постіндустріальних відносин, а також від розвитку її культурного рівня. У свою чергу, входження України до світових, цивілізаційних процесів залежить від залучення в ці процеси інтелігенції. Тому держава має приділяти значну увагу даній соціальній групі і серед них — викладачам вищої школи, які формують

майбутніх фахівців, бо саме вони мають знайти відповідь на виклики сучасної глобальної кризи і подолати її наслідки.

Список літератури

1. Байкова О. Преподаватель – гуманитарий в оценках студентов / О. Байкова, С. Попова // Высш. образование России. – 2003. – № 6. – С. 109–110.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
3. Кузьмина Н. В. Согласование требований государственных стандартов к уровню профессионального образования преподавателей, педагогов, учителей, воспитателей: Метод. рекомендации / Н. В. Кузьмина, В. В. Карпов, Л. Е. Варфоломеева. – М. ; СПб, 1998. – С. 101–119.
4. Михайлева Е. Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений : монография / Нар. укр. акад. – Х.: Изд-во НУА, 2007. – 576 с.
5. Фонсека К. Использование технологий в образовании: заблуждения и цели // Перспективы: сравнительные исследования в области образования. – 2001. – Т. 32. —№ 4. – С. 79–94.

3. И. Шилкунова

ПОСТРОЕНИЕ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Современный мир переживает глобальный конфликт, в основе которого лежит не идеологическая основа, а цивилизационная сущность; нравственный, духовный кризис. Сформировалось научное направление, предметом исследования которого являются происхождение, проявления, пути решения глобальных проблем. Данное направление рассматривает глобализм как принцип, требующий: 1) структурно-целостного взгляда на систему совокупных взаимосвязей человека, общества и природы; 2) понимания состояния этой системы как перманентно кризисного; 3) разработки проблематики управленческого овладения кризисным развитием.

Практически синонимом слову «кризис» является слово «отчуждение». Оно всегда сопровождает те или иные кризисные, революционные ситуации (вспомним хотя бы из недалекого прошлого «отчуждение производительных сил от средств производства»). Переживаемое ныне отчуждение

затрагивает все устои и фундаментальные основы существования: отчуждение власти от народа; руководителей от исполнителей, образования от образующихся; интеллигенции от культуры; идеалов и ценностей от человека, как их носителя; детей от родителей и т. д.

Кризис жизнеобразующих смыслов, ценностей и целей, нравственности и идеалов, в первую очередь, обнаруживается в образовании. Немало предпринято на сегодняшний день попыток реанимировать образование, выработать новую стратегию, выбрать наиболее действенные технологии, но результат становится только печальнее. Глядя на пеструю толпу первоклассников, болезненно сжимается сердце и хочется пожелать им выдержать тот непосильный, неоправданный и ничем не обоснованный груз, который обрушивается на них с первых дней нахождения в школе, а их родителям – веры в ребенка и здравомыслия поддержать его, стать ресурсом в наступившей жизни. А уже через 6–7 лет, глядя на инфантильных, ничем не интересующихся подростков, с печалью думаешь о безрадостном будущем, которое они создадут своими руками.

Почему модернизация образования по сути является демодернизацией, а декларируемые принципы реализуются только на бумаге? Для нас ответ на этот вопрос кроется именно в слове «отчуждение». Отчуждение в отношениях на всех уровнях является разрушительной силой общества.

Здесь остро встает вопрос об образовательной среде учебного заведения, так как «образовательная среда начинается там, где происходит встреча (сретенье) образующего и образуемого; где они совместно начинают ее проектировать и строить как предмет и как ресурс своей совместной деятельности; и где между институтами, программами, субъектами образования, образовательными деятельностями начинают выстраиваться определенные связи и отношения» [5]. Путь школы «от социальных приказов к социальным заказам», от «культуры полезности» к «культуре достоинства» [1, с. 32] неизменно ведет к формированию нового образовательного пространства, определяемого как пространство отношений и связей между культурными мирами, уникально существующими в каждом их конкретном носителе – социальной группе, ребенке, взрослом. Выстраивая среду учебного заведения определенным образом, можно избежать отчужденности и равнодушия.

В последнее время к словосочетанию образовательная среда все чаще добавляют слово «культурная». Зачастую за этим не стоит никакой динамики развития понятия. С нашей точки зрения, такой механический прирост недопустим, поскольку он обесценивает понимание культуры, приводит к ее профанации. Использование термина «культурно-образовательная среда», а тем более заявка на ее построение в своем

учебном заведении, требует глубокого осмысления, понимания и ответственности.

Целостность культуры и образования соотносятся с культурно-образовательной средой как отдельное и общее, часть и целое и выступают в качестве лаборатории духовного, социального и профессионального опыта человека. Культурно-образовательная среда приобщает к триаде способов познания мира и человека:

- рационально-логическому (наука);
- эмоционально-образному (искусство);
- провиденциально-аксиологическому (религия).

Наш взгляд на представленность культуры в образовательном процессе зафиксирован в следующей схеме.

Культура		
Наука (Знание, культура научного мышления)	Религия (Духовность)	Искусство (Духовность, культура мышления)
М е т о д п о з н а н и я		
Рационально-логический	Провиденциально-аксиологический	Эмоционально-образный
Выход на образование		
+	—	±
Учебные предметы с результатами познания, данными в готовом виде		Частично представлено в литературе без связи с методом познания
Выход на желаемый результат образования -- личность, способную к саморазвитию (интеллектуальному и духовному)		
Есть опыт запоминания и осмысления чужого познания	—	Есть опыт ознакомления с результатом чужого познания, редко с попыткой его осмысления
М е т о д п о з н а н и я н е о с в а и в а е т с я		

Сегодня содержанием образовательных программ является результат только одного метода познания. При этом представлен не процесс получения знания, а именно результат, который учащимся необходимо запоминать, зачастую не осмысливая. (Исключением является система развивающего обучения Д. Б. Эльконина — В. В. Давыдова, содержание которой включает в себя и сам процесс поиска и получения только научного знания).

Выход на желаемый результат образования — личность, способную к самосовершенствованию, невозможен, поскольку самосовершенствоваться можно только познавая себя, мир, себя в этом мире через понимание трех способов познания. Именно разные способы познания становятся средствами для осмысления себя и, если можно так выразиться, строительства себя.

Сходную мысль находим у В. В. Краевского, предлагающего культурологический подход к построению концепции содержания общего среднего образования, в соответствии с которым содержание образования рассматривается как педагогически адаптированный социальный опыт человечества, изоморфный, то есть тождественный по структуре (разумеется, не по объему), человеческой культуре во всей ее структурной полноте [4].

Только соединив три способа познания в своем исследовании мира, человек может утолить духовный и познавательный голод, насытить разум и душу.

В современном образовании, к сожалению, мало содержания, способствующего развитию души. Подтвердились предчувствия Ницше, предупреждавшего о том, что современный человек не настолько хладнокровен, чтобы выдерживать холод «сугубо научной» картины мира. Он рекомендовал человечеству двойственную, дуалистическую модель культуры, в которой наука гарантирует научный реализм, а искусство, мораль и религия — необходимое воодушевление и мотивацию. Если же подобный «принцип дополнительности» не сработает, «то можно почти с уверенностью наперед предсказать дальнейшее развитие человеческой культуры: интерес к истине будет утрачиваться по мере того, как истина будет доставлять все меньше наслаждения; иллюзия, заблуждение, все фантастическое будет отвоёвывать себе мало-помалу новые области, потому что все, что относится к иллюзии, заблуждению и фантазии, соединено с наслаждением, которое, как полагали прежде, составляет основу всего этого; затем последует гибель наук, возврат к варварству...» [3].

Принцип дополнительности заключается в следующем: окружающий мир проявляется через науку + религию + искусство; изучается благодаря трем способам познания: наука + религия + искусство, что позволяет целостно воспринимать прошлое, оценивать настоящее и предвидеть

будущее. Культурно-образовательная среда, таким образом, — уникальная возможность так необходимого диалога с прошлым, который, обогатив наше настоящее, поможет осознанно, созидательно и мудро проложить дорогу в будущее.

Государство и общество в последние годы настойчиво обесценивали образование как относительно самостоятельную и жизненно необходимую систему; разрушали общеобразовательную и высшую школы как социально-государственный институт и добились в том заметных результатов. Образование же, в свою очередь, настойчиво обесценивало культуру, духовность, компетентность и достигло значительных успехов. Как итог диалектики нездоровых отношений в общественном сознании: резко снизился статус таких понятий, как духовность, образованность, патриотизм, профессионализм и интеллигентность.

Построение культурно-образовательной среды в учебном заведении — это возможность диалога науки, религии и образования, поиска утраченных путей к духовности. В свое время святитель Ф. Затворник утверждал: «Наука не самостоятельная госпожа» [7]. Выше, значительнее и многомернее науки является духовность. Наука не содержит в себе измерений милосердия, любви, кротости, смирения... Духовность и постигается духовно, откликом всего существа ученого, преображением его жизни. Наука не отменяется духовностью, которая возвышается над первой и способна возвысить ее саму.

Понимание культурно-образовательной среды невозможно без осмысления связи таких категорий, как «наследие», «личность» и «исторический контекст», без понимания того, что каждый из живущих оставляет след, и след каждой личности берет начало в прошлом и оказывает влияние на будущее.

Осмыслив и соединив время, место развития человека и его наследие, мы сможем уточнить, обогатить, привести в соответствие с современными данными науки смыслы образования, понять кто такой образованный человек.

Построение культурно-образовательной среды — это попытка производства и воспроизводства человечности и человеческого, развития базовых, родовых способностей человека, позволяющих ему быть и отстаивать собственную человечность, быть, прежде всего, субъектом культуры и исторического действия.

Святитель Николай Сербский писал, что существует четыре основных импульса, движущих людьми: личное благосостояние и собственные удовольствия; семейные и кровные узы; общественные законы; совесть и чувство присутствия Бога живого. Четвертый импульс — это первая линия

обороны. Если человек не удерживает бастионы совести, теряет страх Божий, он отступает на вторую линию — пытается защититься общественными законами; не удержав вторую, отступает на третью, пытаясь скрыться в семье, и так — до последней. Именно в такой последовательности происходит деградация человека, деградация и гибель, ибо и последнюю линию обороны может потерять человек, приходя в состояние одиночества, уныния, потери смысла жизни и полного отчаяния [6].

Построение культурно-образовательной среды — это возможность ответить на вызов глобального кризиса на первой линии обороны — линии совести и духовности.

Список литературы

1. Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. — М. : Изд-во «Ин-т практ. психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. — 768 с.
2. Белозерцев Е. П. Культурно-образовательная среда — ключевое понятие современного педагогического исследования, или какая педагогика нужна образованию // Философско-педагогические и религиозные основания образования в России: история и современность: Пятые Покров. образоват. чтения, 14–16 нояб. 2006 г. / под ред. В. А. Беляевой, Ю. В. Орловой ; Ряз. гос. ун-т С. А. Есенина. — Рязань, 2007. — С. 11–29.
3. Карсавин Л. П. Святые отцы и учителя церкви (раскрытие Православия в их творениях) [Электронный ресурс]. — М. : Изд-во МГУ, 1994. — Режим доступа : <http://www.sedmitza.ru/text/443060.html>.
4. Краевский В. В. По ухабам времени: интеллигенция и образование [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос» — 2004. — 28 мая. — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2004/0528.html>.
5. Слободчиков В. И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования : выступление на пленар. заседании Первой рос. конф. по эколог. психологии (Москва, 3–5 дек. 1996 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://sociometry.narod.ru/articles/habar_rel.htm.
6. Слободчиков В. И. Антропологический кризис в современной европейской культуре [Электронный ресурс] // Православие. — Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/280.htm>.
7. Феофан Затворник. Россия перед вторым пришествием, глава 5 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.vselprav.org/Html/Ru/index.htm>.

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ – НАУКОВА БАЗА РОЗВИТКУ
БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури (ХДТУБА, до 1994 року ХІБІ) був заснований 1930 року для розв'язання проблем забезпечення народного господарства спеціалістами в галузі будівництва, архітектури та суміжних спеціальностей. 2008 року університет пройшов повторну акредитацію за четвертим рівнем акредитації і сьогодні успішно готує бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів та докторів наук переважно для північно-східного регіону України. Університет також успішно вирішує науково-технічні завдання з реформування та розвитку будівельного комплексу країни.

За роки безперервного розвитку в університеті сформувався потужний професорсько-викладацький корпус. На сьогоднішній день в університеті працює 495 викладачів, серед яких 350 чол. (70,7%) мають вчені ступені і звання, 65 чол. (13,1%) є професорами, докторами наук і 285 чол. (57,6%) – кандидати наук, доценти. 17 викладачів університету (3,5%) є академіками і членами кореспондентами різних галузевих академій наук, 14 чол. (2,8%) мають почесні звання «Заслуженого...» (заслужений працівник вищої школи, заслужений діяч науки і техніки, заслужений архітектор, заслужений будівельник і т. д).

В університеті здійснюється підготовка бакалаврів, спеціалістів та магістрів за дев'ятьма напрямками, 14 спеціальностями і чотирма спеціалізаціями, успішно реалізується ідея безперервної ступеневої підготовки кадрів. Цьому значною мірою сприяла існуюча достатньо розвинена структура університету. Із 13 спеціальностей ведеться підготовка за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр». Майже за 80 років підготовлено та випущено понад 50 тисяч фахівців. Починаючи з 1951 року університет готує іноземних громадян для більш ніж 30 країн світу.

Підготовка фахівців здійснюється на дев'яти факультетах, 38 кафедрах, 22 з яких є випусковими. У зв'язку з появою нових спеціальностей кількість випускаючих кафедр збільшилася майже вдвічі. 20 кафедр університету очолюють доктори наук, професори. Розглядаючи якісну характеристику викладацького складу, можна констатувати, що за останні роки кількість викладачів, які мають наукові ступені і звання, знаходиться на стабільному, досить високому рівні.

Протягом останніх років контингент студентів залишається стабільним (на рівні 7000 чол.). Значно збільшився конкурс на пріоритетні спеціальності і становить до шести чол. на одне місце.

У складі університету є обласний ліцей, працює факультет довузівської підготовки та післядипломної освіти, аспірантура та докторантура.

Університетом за останні десятиліття опановано випуск спеціалістів за новими напрямками, при цьому кількість спеціальностей зросла вдвічі.

В університеті планомірно здійснюється реформування системи освіти, упроваджуються нові стандарти, змінюється зміст навчального процесу, удосконалюються методична і лабораторна бази, широко використовуються нові інформаційні технології, в тому числі Internet-технології. Практично на всіх кафедрах в навчальному процесі використовується кредитно-модульна система, добре реалізуються заходи, спрямовані на інтеграцію вищої школи в європейський освітній простір.

В університеті успішно працює чотири спеціалізовані Вчені ради для захисту докторських та кандидатських дисертацій за 11 спеціальностями.

З метою забезпечення підвищення якості професійно-практичної підготовки фахівців за останні роки в Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури створено нові кафедри: «Комп'ютерного моделювання та інформаційних технологій», «Інформаційних технологій дизайну архітектурного середовища», відкрито нову спеціальність «Гідротехнічне будівництво» та спеціалізації: «Підготовка та переробка природного газу», «Комп'ютерний дизайн», «Урбаністика».

Розширюються партнерські зв'язки з роботодавцями. Університет має 35 філій кафедр на передових підприємствах, організаціях та науково-дослідних інститутах. Вони забезпечують проходження практики студентами, а також надають експериментальну та промислову базу для науково-дослідної діяльності, є об'єктами, на яких здійснюється впровадження спільних науково-технічних розробок співробітників ХДТУБА та підприємств. Висококваліфіковані фахівці філій постійно залучаються до навчального процесу, є керівниками курсового та дипломного проектування, членами та Головами державних екзаменаційних комісій.

Для вирішення спільних завдань з питань підготовки кваліфікованих спеціалістів, ефективного використання науково-педагогічного потенціалу, матеріально-технічної бази та залучення обдарованої молоді для отримання вищої освіти у 2006 році реорганізовано та сьогодні успішно діє міжвідомчий навчально-науково-виробничий комплекс «Будівельник». До його складу увійшли технікуми, коледжі, ліцеї, професійно-технічні училища, начальні заклади, будівельні компанії та фірми.

Результатом інтеграції системи підготовки фахівців у європейський та світовий простір стало те, що студенти трьох курсів усіх спеціальностей перейшли на кредитно-модульну систему навчання. Розроблено навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців з урахуванням ECTS.

У бібліотеці університету створено постійно діючу виставку літератури з проблем розвитку освіти в контексті вимог Болонського процесу, впроваджено кредитно-модульну систему та новітні технології навчання.

Входження в інформаційний простір неможливе без оволодіння інформаційними технологіями, створення комп'ютерної мережі і баз даних, ведення електронних каталогів. Тому в університеті створено сучасну інформаційну базу навчально-виховного процесу, збільшується кількість ліцензійних програмних продуктів, забезпечується доступ до інформаційної бази наукових бібліотек провідних зарубіжних університетів в мережі Internet. Для бібліотеки було придбано програму АІБС Liber Media. За допомогою цієї програми продовжується створення електронного каталогу бібліотеки за двома напрямками: нові надходження та ретрокаталог активної частини фонду бібліотеки; створений електронний читальний зал.

В університеті працює 54 наукові студентські гуртки та проблемні групи. У науково-дослідній роботі (НДР) кафедр бере участь 3161 студент. Значну кількість студентів зараховано з оплатою для виконання держбюджетних та господарчо-договірних НДР.

Підвищенню ефективності участі майбутніх спеціалістів у конкурсах наукових робіт, студентських олімпіадах, наукових конференціях сприяє відродження роботи студентської наукової спільноти. У внутрішньому конкурсі 45 студентських робіт були визначені переможцями I туру Всеукраїнського конкурсу на найкращу студентську наукову роботу та рекомендовані до II туру за 16 номінаціями. За результатами II туру Всеукраїнського конкурсу у 2008 році студенти університету отримали 20 дипломів переможців, у тому числі: дипломів I ступеня – 5, II ступеня – 6, III ступеня – 9. У Харківському регіональному конкурсі взяли участь студенти з 21 роботою, де всіх було нагороджено почесними грамотами. У III обласному конкурсі «Найкращий молодий вчений Харківщини» нагороджено дипломами та цінними подарунками (комп'ютерами) чотири студенти. Шість студентів стали переможцями Всеукраїнської олімпіади з промислового та цивільного будівництва, з теплогазопостачання та вентиляції, з водопостачання та водовідведення, з нарисної геометрії та геометричного моделювання, підйомно-транспортних машин, деталей машин та основ конструювання.

Сьогодні треба посилити відповідальність професорсько-викладацького складу університету та відповідних департаментів Міністерства освіти і науки

щодо працевлаштування випускників, особливо за спеціальністю промислове та цивільне будівництво. В умовах глобальної кризи в державі призупинено фінансування як проектних, так і вишукувальних робіт в галузі архітектури та будівництва, що викликало численні зупинення будівництва об'єктів як житлового, так і промислового призначення. Така ситуація об'єктивно знижує потребу в наших спеціалістах, інженерах багатьох будівельних спеціальностей та архітекторах, проектувальниках, реставраторів. Усі ці проблеми є загальнодержавними, бо припинення процесів реконструкції будівництва може негативно вплинути на процеси життєзабезпечення суспільства в цілому.

Незважаючи на фінансово-економічний стан в Україні, професорсько-викладацький склад університету постійно працює над удосконаленням підготовки висококваліфікованих спеціалістів, розв'язує проблеми прийому та працевлаштування випускників.

М. Ф. Бондаренко, Ю. Г. Борисенко

ОБРАЗОВАНИЕ И ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛЬНОГО КРИЗИСА

Проблема интеллигенции — одна из вечных всегда актуальных и значимых в общественном мнении, привлекающая особое внимание широких кругов научной общественности и влиятельных средств массовой информации.

Назначение интеллигенции заключается не только в создании общих идей, но и в поисках различных способов решения конкретных проблем, сколь бы абстрактными они, на первый взгляд, ни казались («идеальное государство» Платона и «город Солнца» Т. Кампанеллы, поиски Х. Колумбом пути в «Индию» и «Открытие Америки» С. Дежневым, космические проекты К. Э. Циолковского и А. Л. Чижевского и т. п.). Осуществляемое интеллигенцией опосредованно-духовное управление общественными процессами, которое обеспечивается ее умозрительно-теоретическим творчеством, является ее первой задачей. Вторая задача интеллигенции — непосредственное управление технико-экономическими и государственно-политическими процессами. Эту задачу решает другая часть интеллигенции — инженеры, менеджеры, политики.

Специфика интеллигентской деятельности выражается в стремлении интеллигента целенаправленно изменить социальную действительность: «Сознание позволяет человеку (субъекту управления) воздействовать на природу, общественные процессы на самого себя, то есть управлять — прини-

мать решения и реализовывать их»¹. Любая власть заинтересована в использовании труда интеллигенции, без которой невозможно само существование государства.

Центральная тема нашей конференции — роль образования и духовности в преодолении кризиса. Речь идет не только о глобальном экономическом кризисе — в конце концов, он не первый: за последние 50 лет человечество пережило глобальный энергетический кризис 1973—1975 гг., «черный понедельник» 19 октября 1987 г., когда убытки по всему миру за один день составили триллион долларов, падение экономики 1997—1998 гг., начавшееся с развала валютных рынков Юго-Восточной Азии и перешедшее в августовский дефолт 1998 года.

Нынешний кризис — всего лишь еще одно проявление глобализационных процессов в мировой экономике. Главная задача интеллигенции в современном мире — найти путь не только к выходу из данной ситуации, а к созданию нового более стабильного мира, уютного и более безопасного для нас и наших потомков. «Сам разум, — писал Фихте, — не может быть теоретическим, не будучи практическим: в человеке невозможна никакая интеллигентность, если в нем нет некоторой практической способности»².

Важнейшее место в преобразовании нынешнего информационного общества, его мобилизации для отражения вызовов и для сегодняшнего, и следующих принадлежит системе образования. Поскольку именно оно в первую очередь обеспечивает производство нового знания, а одна из основных характеристик информационного общества — производство и потребление этого нового знания. В данном обществе доминирует новый способ деятельности — создание и эксплуатация знаний.

Следовательно, выстраивается цепочка: «данные — информация — знание». В ней особую роль играет тот процесс, который приводит к превращению информации в знание. И в этом плане с целью формирования современной интеллигенции необходимо положить более высокий уровень фундаментального и гуманитарного образования, считать правильным реализацию более широкого, а не отраслевого типа образования.

Немало отечественных предприятий за последнее десятилетие усовершенствовали производственный процесс, значительно обновили ассортимент своей продукции и переходят на новейшие технологии, которые обеспечивают высокое качество продукции. В результате конкурентной борьбы доступ посторонних лиц к передовым технологиям стал очень

ограниченным, и очень жаль, что к этому числу лиц относятся студенты и преподаватели вузов. Мы все хорошо знаем, что одной из сильных сторон советского образования была хорошо организованная производственная практика, сейчас мы имеем сплошные проблемы (слабое финансирование, чрезмерные интересы предприятий и т. д.). Именно система образования должна подготовить конкретных специалистов и общество в целом для преодоления глобальных проблем.

Речь идет, в первую очередь, о безработице. Проблема резкого изменения структуры рынка труда остается тяжелой в течение последних 20 лет для всех стран Восточной Европы и СНГ. Даже в периоды экономического подъема в нашем регионе не наблюдалось качественного снижения безработицы и роста заработной платы. Так, в докладе МОТ (Международной Организации Труда) «Глобальные тенденции в сфере занятости-2007» отмечалось, что в странах Восточной Европы и СНГ уровень безработицы за 10 лет сократился с 9,7% (1996 г.) до 9,3% (2006 г.), причем безработица больше всего ударила по молодым людям: в 2006 г. без работы осталось 18,6% молодежи региона. При этом незначительно снизилось число трудящихся, получавших «унизительную» (так записано в документе МОТ) заработную плату меньше 2 долларов в день (в 1996 г. таких в регионе было 33%, в 2006 г. — всего 10,5%). Однако относительный прогресс на рынке труда в те годы был связан с широкомасштабными миграционными потоками. Люди, потерявшие работу вследствие реструктуризации экономики, и многие специалисты высокого уровня эмигрировали на Запад, изменив емкость рынка, но сегодня наблюдаются обратные процессы: «выдавливание» мигрантов из Западно-европейских стран и России на родину, падение реального уровня зарплат...

В таких условиях задача системы образования — комплексное и многоуровневое обслуживание рынка труда, ориентированное не только на сегодняшний день, но и на перспективу. Одна из важнейших задач — воспитание молодых специалистов, обладающих несколькими смежными (или не смежными) профессиями. В нашем вузе есть второе высшее образование, ярмарка вакансий (оказание помощи в трудоустройстве), инновационный менеджмент.

Еще одна задача — это то, что в настоящее время отсутствует механизм равноправного участия образования науки, производства и бизнеса в реализации инновационной политики³.

¹ Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом. — М., 1977. — С. 321.

² Фихте И. Г. Сочинения : Т. 1. — СПб., 1993. — С. 264.

³ Федулова Л. Вища освіта в національній інноваційній системі // Вища освіта України. — 2008. — № 1. — С. 16.

Ведь эффективная коммерциализация достижений науки и технологии — ключ к политическому и экономическому могуществу и высокому качеству жизни.

Существующая система образования Украины не удовлетворяет потребности ни работодателей, которые постоянно жалуются на кадровый голод в наиболее «дефицитных» отраслях, ни обучающуюся молодежь, ни их родителей, оплачивающих обучение (часто — из последних сил). Ситуация мало чем отличается от той, что в сентябре 2003 г. была охарактеризована как «пропасть между системой образования и рынком труда»⁴. Она связана с изменением системы экономических отношений в государстве. Молодые специалисты должны быстро адаптироваться к требованиям рыночной экономики, а с другой стороны, они должны владеть этикой профессионала, чувством патриотизма, любовью к Отечеству. В определенной мере перечисленные выше требования противоречат одно другому. Ибо примерно 50% студентов, которые закончили вуз, работают не по специальности, и не только из-за нехватки рабочих мест, а через низкую зарплату, несоответствие претендентов требованиям работодателей и отсутствие заинтересованности желающих получить работу к условиям, которые им предлагают.

За рубежом используются системы «рейтинг-контракт», позволяющие абитуриенту определить, насколько его диплом (в случае окончания этого или иного учебного заведения) будет котироваться на рынке труда (табл. 1).

В Украине также есть рейтинги, но большинство из них обследуют количественные показатели (например, соотношение числа студентов и преподавателей, числа дисциплин и т. д.) и ориентированы на учебный процесс (табл. 2).

Поэтому необходимо создание иной системы оценивания, сходной и со старой (советской) — «плановость», «система госзаказа», расширение рынка наукоемкой продукции⁵, но уже с учетом потребностей фирм — заказчиков специалистов, в том числе и зарубежных, привлечение новых абитуриентов (в том числе из зарубежных стран), что позволит стабилизировать рынок «услуг обучения» в самой Украине и сохранить кадры преподавателей.

Еще одна задача образования — подготовка к вызовам завтрашнего дня. Например, возьмем США, где кризис уже породил новые значимые структуры, готовящие специалистов и качественно новые программы.

РЕЙТИНГИ ВУЗОВ (зарубежные)

Название рейтинга, страна	Особенности
US News and World Report, США	Основа для составления рейтинга — ежегодный опрос: президентов, ректоров/проректоров и деканов других учебных заведений, студентов, преподавателей вузов, администрации. Рейтинг показывает, сколько студентов отсеивается на первом и последнем годах обучения, уровень их подбора, разницу между ожидаемым и фактическим количеством выпускников и др. Этот рейтинг формирует четкую иерархию учебных заведений, присваивая индивидуальные места каждому, а не объединяя их в группы.
Рейтинг высших учебных заведений по версии Times, Великобритания	Рейтинг учитывает 8 факторов, каждый из которых имеет определенный «вес». Например, мнение студентов об их учебном заведении имеет «вес» 1,5. Каждое значение фактора было умножено на 10. В идеале каждый университет должен был получить 100 б. В рейтинге также анализировали стандарты поступления, соотношение количества студентов к преподавательскому составу, затраты на одного студента и др.
Рейтинг университетов Центра развития высшего образования (CHE University Ranking), Германия	Главная особенность этого рейтинга — оценки рассчитываются не для учебного заведения в целом, а отдельно по разным специальностям. Так, университет, к примеру, может готовить хороших физиков, но может быть слабым в подготовке экономистов. Кроме того, CHE разделяет все вузы на три группы: самые лучшие, средние и худшие. А в рамках группы вузы подаются по алфавиту.

⁴ См.: Украинские вузы готовят дипломированных безработных [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.segodnya.ua.

⁵ Чубик И. Соответствовать международному стандарту. — М., 2007. — С. 5.

Таблица 2

РЕЙТИНГИ ВУЗОВ
(украинские)

Топ-200 Украина (составитель КПИ)	Основа рейтинга – информация, полученная путем анкетирования вуза. Анкеты содержали вопросы о научно-педагогическом потенциале вуза, его международной деятельности и качестве подготовки студентов.
Рейтинг Министерство образования и науки Украины	Для оценки вузов использовались показатели шести категорий: научно-педагогический потенциал, международная деятельность, качество обучения и научная работа студентов, ресурсы вуза, научно-исследовательская работа.
Рейтинг «София Киевская» (составитель – Украинский институт социальных исследований и Международная кадровая академия)	Наряду с общим рейтингом, который рассчитывается по целому ряду индикаторов (уровень известности и привлекательности вуза среди респондентов, оценка уровня преподавания, материально-технической базы и престижа диплома среди работодателей, количество намерений получить образование в конкретном вузе, популярность заведения в социальном окружении респондента и т. п.), проведенное исследование дает возможность определить рейтинг вузов по отдельным номинациям и в разных отраслях.
Рейтинг «Компас» (228 вузов III–IV уровней аккредитации), проведенный СКМ и фондом «Развитие Украины»	Используют методики информационно-аналитического центра БЭСТ и Киевского института социологии (КПИС). Опрошено около 1000 крупных работодателей.

Так, по данным российского социолога Л. С. Переслегина (ЛГУ), знания о структуре (их в США около 1,5 тыс., в России – 4,5 тыс.) занимают не только нанотехнологиями, но и теориями нечеткого управления и бесцелевыми стратегиями, новыми энергетическими технологиями. В то же время происходит «перенастройка» всего американского общества. Это выражается и в том, что наряду с афишируемыми стратегиями (вроде широко известных, разрабатываемых «РЭНД корпорейшен» и «Херитидж фаундейшн») изучаются и ожидаемые социальные последствия информатизации, внедрения нанотехнологий и теории «предельного перехода» от эволюционного к спонтанному социальному развитию (по Д. Симмонсу и В. Винджу). Общество США проявляет огромную поисковую активность в науке и культуре.

По С. Переслегину, проявление этого – и в кино, в частности сериал «Доктор Хлуз», отрицает традиционные установки: «непривычность» – герой ищет истину «любой ценой», невзирая ни на что. Он руководит групповой работой, до странного напоминающей организационно-деятельную игру по методике Г. П. Щедровицкого – эффективный и жесткий метод групповой работы.

Реалии жизни таковы, что воспитывать богатых студентов сложнее, чем бедных. Очевидно, для тех и других нужны отдельные программы по воспитанию и самовоспитанию. На наш взгляд, следует больше загружать студентов полезной деятельностью в стенах университета, чтобы формирование профессиональных качеств подкреплялось материальными стимулами.

Каждый второй опрошенный пятикурсник сказал, что он хотел бы видеть своего отца более предприимчивым, более внимательным к нуждам семьи.

С нашей помощью интеллигенция должна найти в себе силы для духовной консолидации общества в Украине⁶. В настоящее время она раздроблена по партийной принадлежности, или находится в состоянии разброда, пассивности и безразличия, нередко ожидает, когда какая-то политическая сила наведет порядок и укажет путь развития обществу.

Кризис власти создает питательную почву для безразличия или экстремизма во взглядах, что неизбежно приводит к бесконечному повторению избитых политических лозунгов или стандартных обвинений друг друга.

Найти в себе мужество и осознать ответственность за будущее Украины – задача первостепенной важности для всех нас.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Інтелігенція за своєю соціальною природою, характером діяльності завжди мала достатньо розвинений інтелектуальний, духовний потенціал і була середовищем для формування не тільки духовної, але й, зокрема, політичної та економічної еліти суспільства. Незважаючи на суперечності соціального розвитку, соціальні трансформації і випробовування, які пов'язані із становленням ринкового суспільства, життя орієнтує на те, що інтелігенції слід бути адекватною вищим духовним цінностям свого народу, жити його життям, берегти благородні ідеали, духовність, високу моральність, показувати приклад успішної реалізації власного потенціалу, щоб посідати певне місце й відповідний статус у соціальній структурі суспільства.

Висока освіченість, вміння генерувати ідеї і бачити перспективи та наслідки їх розвитку і впровадження — це якості, властиві саме інтелігенції, і їх слід розуміти як технологічний потенціал, що дозволяє виконувати широку низку соціальних функцій. Але не менш важливою є духовна, моральна спрямованість діяльності представників інтелігенції, а саме: небайдужість до чужих проблем, служіння принципам добра і справедливості; здатність до морального резонансу, альтруїзм чи, навпаки, — егоїзм, багатство і влада за будь-яку ціну тощо.

Інтелігентність як якість інтелігенції, якщо про неї говорити серйозно, — це розуміння і сприйняття проблем суспільства, діяльність на благо людей, незважаючи на власні дивіденди.

Інтелігенція, як верства населення, в умовах становлення ринкового суспільства в Україні диференціювалася, розшарувалася на різні групи (від бізнесової еліти до найманих робітників).

Але як найбільш підготовлена, із значним інтелектуальним і духовним потенціалом верства суспільства, інтелігенція повинна (це її соціальне призначення) аналізувати й прогнозувати подальший розвиток суспільства, знайомити з цим широкі верстви населення й владні структури, то й має бути соціально відповідальною за прогнози і перспективи подальшого розвитку економічного, політичного та духовного життя свого народу.

Соціальна відповідальність — це здатність бачити й оцінювати діяльність соціальних суб'єктів з позицій інтересів свого народу, соціального прогресу, дає вона користь чи завдає шкоди благополуччю народу, передбачати наслідки тих чи інших дій соціальних суб'єктів, зіставляти їх дії з пануючими в суспільстві та загальнолюдськими цінностями, що вистраждані численними поколіннями народів світу, зіставляти загальні соціальні потреби,